

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ORHUN YAZITLARINDAKİ TÜRK SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE
FONETİK, MORFOLOJİK VE SEMANTİK AÇIDAN
BİR İNCELEME**

**Öğrencinin Adı SOYADI
Tuba TURSUN**

**Danışman
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Bu çalışma, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç.Dr.Nevin AKKAYA

Üye : Prof.Dr. Nurettin ÖZTÜRK

Üye : Doç.Dr. Kerim DEMİRCİ

İmza

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ~~29.04/2016~~ tarih ve ~~16./12~~ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ramazan BAŞTÜRK

Enstitü Müdürü

ETİK BEYANNAMESİ

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Tuba TURSUN

ÖZET

Orhun Yazıtlarındaki Türk Sözcüğü Üzerine Fonetik, Morfolojik ve Semantik Açıdan Bir İnceleme

Tuba Tursun

Türk sözcüğü ve kavramı yüzyıllar içinde çeşitli anlamlar yüklenmiş ve zaman içinde bu anlamlarda değişiklikler olmuştur. Sözcüğün zihinde canlandırdığı kavram, büyük bir anlam zenginliğine sahiptir. Türk sözcüğünün baş harfi büyük yazıldığında da, küçük yazıldığında da, göndergesi her zaman birden fazla olmuştur. Bu anlamları iki ana öbekte toplamak mümkündür:

1-Kronolojik bakımdan halk, yığın, kalabalık, insanlar gibi anlamlara gelen ve küçük harfle yazılan türk,

2-Bir sosyal grup adını adres gösteren ve büyük harfle yazılan Türk.

Bu iki anlam etrafında başka anlamlar da ortaya atılmıştır. Çeşitli metin ve incelemelerde bazen budun sözcüğü ile birlikte “türküm budunum” biçiminde ikileme ögesi; bazen budun sözcüğünün sıfatı; bazen bir kişiyi veya topluluğu niteleyen güzel veya güçlü anlamında sıfat; bazen tulga veya miğfer anlamında nesne adı; bazen halk veya insan anlamında topluluk adı; bazen töreye bağlı ve hukuka saygılı anlamında sıfat olarak görünmektedir.

Bu çalışmanın amacı Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki Türk sözcüğünün ses, biçim ve sözdizimi açısından tespiti ve anlamının tahlil edilmesidir.

Anahtar Sözcükler: Orhun, Köktürk, Türk, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, runik

ABSTRACT

A Inquiry On The Word ‘Turk’ In The Orhun Inscriptions In The Terms Of Phonological, Morphological and Semantical

Tuba Tursun

The word and the concept of ‘Turk’, several meanings over the centuries have been installed and there have been changes over the time in these senses. The concept of the word revived in the mind has a great sense of wealth. When the initial of the word ‘Turk’ written either in capital letter or lowercase letter, the referent has always been more than one. It is possible to collect those senses in two main blocks:

1) ‘turk’ written n lowercase letters, which means the public, the stack, the crowd and the people as a cronically aspect.

2) ‘Turk’, addressing a social group name and written in capital letters.

Other meanings also been proposed around these two meanings. In various texts and inquiry, it is sometimes seen as a duplication like ‘türküm budunum’, sometimes the adjective of the word ‘budun’, sometimes in the sense of adjective qualifies a person or community as beatiful or powerful, sometimes the iron hat or the helmet in the sense of an object name, sometimes a community name in the sense of public or people and sometimes an adjective in the sense of depending on the customs and to be law abiding.

The aim of this study is; the determination pf the word ‘turk’, in the Tonyukuk, Kül Tigin and Bilge Kağan Inscriptions, in the terms of phonological, morphological and semantical and analyzing the sense of it.

Keywords: Orhun, Köktürk, Türk, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, runic

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU.....	iii
ETİK BEYANNAMESİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1 PROBLEM DURUMU.....	1
1.1.1. PROBLEM CÜMLESİ.....	1
1.1.2. ALT PROBLEMLER.....	2
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	4
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	4
1.5. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI.....	4
İKİNCİ BÖLÜM: ALANYAZINI TARAMASI.....	6
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
2.2.1. GENEL İNCELEMELER.....	7
2.2.2. TEMATİK İNCELEMELER.....	8
2.2.3. BAŞKA ULUSLARA GÖRE TÜRK İMGESİ İLE İLGİLİ İNCELEMELER.....	8
2.2.4. TÜRK KAVRAMI HAKKINDAKİ GENEL İNCELEMELER.....	8
2.2.5. ÇEŞİTLİ TÜRKÇE METİN, YAZAR VEYA DÜŞÜNÜRLERE GÖRE TÜRK KAVRAMI HAKKINDAKİ İNCELEMELER.....	9
2.2.6. ÇEŞİTLİ ANSİKLOPEDİLERDEKİ TÜRK KAVRAMI.....	9
2.2.7. ÇEŞİTLİ SÖZLÜKLERDEKİ TÜRK KAVRAMI.....	12
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM.....	14
3.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ.....	14
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM/ÇALIŞMA GRUBU.....	14
3.2.1. TONYUKUK YAZITI.....	20
3.2.2. KÜL TİGİN YAZITI.....	20
3.2.3. BİLGE KAĞAN YAZITI.....	21

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	21
3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ.....	22
3.5. VERİLERİN ANALİZİ	22
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM	23
4.1. BULGULAR.....	23
4.1.1. GÖKTÜRK ALFABESİ	23
4.1.2. GÖKTÜRK ALFABESİNİN SES ÖZELLİKLERİ	24
4.1.3. KÜL TİĞİN, BİLGE KAĞAN VE TONYUKUK YAZITLARINDA TÜRK SÖZCÜĞÜNÜN GEÇTİĞİ SATIRLAR VE SATIRLARIN ÇEVİRİLERİ	27
BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	82
5.1 TARTIŞMA	82
5.1.1. TÜRK SÖZCÜĞÜNÜN SÖYLENİŞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR	82
5.1.2. TÜRK SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR	83
5.1.3. TÜRK SÖZCÜĞÜNÜN ANLAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR.....	84
5.2. ÖNERİLER.....	86
KAYNAKLAR	92
EKLER.....	1
EK A: Özgeçmiş.....	99

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

1.1.1. Problem Cümlesi

Çalışmanın ana problemi “Türk” sözcüğünün Orhun yazıtlarında hangi bağlam, anlam ve görevde kullanıldığının belirlenerek incelenmesidir. Düşünce, dil ve yazın tarihinde merkezî bir önemi olan Türk kavramının tarihsel süreç içinde yüklendiği anlamlar ve bu anlamlardaki değişimler Türkçenin tarihsel metinlerinin anlaşılmasında birinci derecede önemli bir bakış açısı sunduğu gibi; güncel sorunların çözümlenmesinde de doğru anlaşılması gereken ana kavramların başında gelmektedir. Türkoloji, en yalın tanımıyla “Türk” konusunu inceleyen bilimdir. Türkçe ise “Türk” olanların ediniş öğrendiği, konuşup dinlediği, okuyup yazdığı dilin adıdır. Türkçe aile ortamında edinilen bir dil olarak anne dili değeri taşımaktadır. Bütün anne dilleri gibi Türkçe de edinilir. Ayrıca Türkçe örgün biçimde okulda veya yaygın biçimde sokakta öğrenilen bir dildir. Bu bakımdan Türkçenin hem edinilen hem de öğrenilen bir dil olarak ikili bir karakteri vardır. Bilindiği gibi edinilen dilde de öğrenilen dilde de kullanmanın dört beceriyi kazanması ve uygulaması beklenir. Bunlardan edilgin olanları dinleme ve okuma, etkin olanları ise konuşma ve yazmadır. Dinleme ve konuşma sözlü beceriler olarak tanımlanırken okuma ve yazma yazılı dil becerileri olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında, Türkolojinin de Türkçe ve Türk edebiyatı eğitiminin de anahtar sözcüklerinin başında “Türk” kavramı gelmektedir.

Dilbilimde sözcüklerin de organizmalar gibi doğup yaşadığına ve ölerken yerini başka kavramlara bıraktığına ilişkin bir yaklaşım vardır. Bu yaklaşım, yapı ve anlam bilgisinin ortak alanında bir inceleme ve tartışma alanını kapsar. Ahmet Haşim (1986), “Kelimelerin Hayatı” başlıklı denemesinde sözcüklerin yaşamı üzerine şunları yazmaktadır:

Hiçbir şey lisan kadar ağaca benzer değildir. Lisanlar –tıpkı ağaçlar gibi- mevsim mevsim rengini kaybeden ölü yapraklarını dökerler ve tazelerini açarlar. Lisanın yaprakları kelimelerdir.

Edebi bir metni okuyorken, daha düne kadar canlı bir manası olan “melek” kelimesinin, bugün tamamen hayatiyeti tükenmiş, renksiz ve şekilsiz bir lafız haline geldiğini hissettim. Bu kelime şimdi Türkçede soğuk bir naaştan başka bir şey değildir.

Melek nedir?

Edebiyattaki manasına göre, melek bir kadındır ki gözleri mavi, saçları sarı ve beyaz entarisinin etekleri uzundur. Hristiyan sanatında melek, lepiska saçları topuklarına kadar uzanan, büyük güvercin kanatlı, mahçup bir genç kız şekline benzetilir ve daima elinde sur cinsinden uzun bir musiki aleti olduğu halde, gökte beyaz bulut yığınlarının kenarından tebessüm ettirilir.

Bu verem çehreli maveraî güzelin örneği, kadın kıyafetinin son inkılâbına kadar devam edebilmişti. Fakat kadın saçları, berber makasıyla kısalıp, eteklerin yarısı da terzi nefesiyle uçarak dizleri çıplak bıraktığı günden sonra, melek, birden geçmişin silik şekilleri arasına düşmüştür. Şeytani bir alevlin temasıyla, taraf taraf ateş kırmızılığına boyanan çağdaş kadın çehresi yanında, uzun sarı saçlı ve mavi gözlü “melek”, şimdi aptal bir halayık çehresinden daha fazla cazip değil (s. 20-21).

Ahmet Haşim’in bir denemeci, bir düşünür, bir sanat ve estetik uzmanı olarak belirlediği bu durumu Aksan dilbilimci olarak değerlendirmiş ve “kelimelerin ölümü olayı” hakkında önemli bir çalışma yapmıştır. Aksan bu çalışmasında, Eski Türkçeden bugüne değin kullanımdan düşmüş pek çok sözcüğü inceleyerek kültürel değişimin sözcüklerin yaşamı üzerindeki belirleyici etkisini göstermiştir. Aksan (2004) çalışmasının problem durumunu, yöntemini, sınırını ve kavramsal çerçevesini şöyle dile getirir:

Kelimeleri birer canlı varlık olarak kabul edersek, onların meydana gelişlerini doğuşları, dilde kullanılışlarını yaşamalarını, yavaş yavaş unutulmaz hale gelmelerini ise ölümleri olarak düşünmek her halde pek yanlış olmasa gerektir. Esasında, genel dilbilimde bazı araştırmacılar şimdiye kadar bu konuya değinmişler ve *kelimelerin ölümü*’nden bahsetmişlerdir. Acaba gerek başka dillerde, gerekse dilimizde bu kelime ölümü olayı hangi sebeplerle ve ne şekilde vuku bulmuştur?

Türkiye’de bu konuda yayımlanmış bir çalışmaya raslamıyoruz. Dilimizde kaybolmuş, unutulmuş veya unutulmak üzere olan kelimeler üzerinde bir araştırma, hem kelime hazinemiz, dolayısıyla dil ve kültür tarihimizle ilgili birtakım gerçeklerin aydınlatılmasına, hem de dilimizdeki örnekleri aracıyla, bir genel dilbilim konusu olan bu dil olayının özelliklerine ışık tutulmasına yarayacaktır. Bu yazımızda, aslında çok geniş bir alanı ve ilk yazılı metinlerimizden bu yana, uzun yüzyılların ürünlerini taramak suretiyle yapılabilecek araştırmanın ilk adımını atmamak istedik ve belli başlı birkaç örnek üzerinde durduk.

Kelimenin ölümü terimiyle, bir kelimenin bir dilde yavaş yavaş unutulup bir zaman sonra artık kullanılmaz hale gelmesi olayını kastediyoruz. Hangi dilin tarihi sözlüğünü araştıracağız olursak, bu sözlükte yer alan kelimelerden bir bölümünün bugün kullanılmadığını, anlamının bilinmediğini görürüz. Demek ki, kelimelerin hayatından olduğu gibi, ölümünden de söz edebiliriz (s. 90-91).

1.1.2. Alt Problemler

Ana problemin beraberinde getirdiği alt problemler iki ana gruba ayrılabilir. Bu iki ana grup metin ve kavram etrafında odaklanmaktadır. Metne dayalı problemler aşağıdaki gibi sıralabilir:

Kavram çözümlemesinde veri kaynağı olan Orhun yazıtları nelerdir? Yazıtlar hangi döneme tarihlenmektedir ve hangi amaçla oluşturulmuşlardır? Bu yazıtların dil, yazın ve düşünce bakımından değeri nedir? Orhun yazıtlarında kullanılan alfabe hangi özellikleri taşımaktadır? Runik alfabenin günümüz ses değerleri nelerdir? Yazıt metinlerinin özellikleri nelerdir?

Kavrama dayalı alt problemler ise şu şekilde sıralanabilir:

Türk sözcüğünün morfolojisinde değişik coğrafyalarda ve zaman içinde, fonetik, semantik bir değişme olmuş mudur? Sözcük sözlüklerde, ansiklopedilerde, manzum ve mensur edebî metinlerde, siyasî, dinî, hukukî metinlerde nasıl kullanılmakta ve

tanımlanmaktadır? Türk sözcüğünün güncel algılanışı ile Eski Türkçe Dönemindeki kullanımı arasında bir karşılaştırma yapılabilir mi?

Bu alt problemlerin tümünün bu çalışmada yanıtlanması mümkün değildir. Özellikle geleneksel dilbilimdeki art süremlili ve eş süremlili karşılaştırma yöntemi ile yanıtlanabilecek sorular bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu çalışmada statik bir veri kaynağı olarak anılan Orhun yazıtlarındaki Türk sözcüğü yapısal bir yaklaşımla çözümlenmeye çalışılacaktır. O yüzden çalışma, alt problemlerin oluşturduğu araştırma alanının dinamik öğelerini başka çalışmaların konusu olarak görmek gerekliliğinden hareketle statik nitelikteki alt problemlere yanıt aramaktadır. Statik ana problemlerin de esasını yazıtların durumu ve Türk sözcüğünün fonetik, morfolojik ve semantik nitelikleri oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Türk kavramının tarihsel süreç içindeki yazılışı, söylenişi, anlam değişimleri ve dönüşmeleri; sözcüklerin ölümü olayından çok yaşama tutunma, uyum sağlama, gelişme niteliğinde görünmektedir. Sözcük bir yandan sıfat, tür adı ve özel ad olarak çeşitli anlamlara gelip anlam çeşitlenmesine uğrarken bir yandan da ulus adı olarak zaman içinde bugünkü yaygın anlamına doğru bir yolculuk yapmıştır. Türk sözcüğünün tarihsel anlam yolculuğunu kanıtlarıyla ortaya koyma isteği bu çalışmanın ana amacıdır. Baykara (1998), Türk adının anlamını incelediği çalışmasında bu yolculuğu bir ana sorun olarak benimsemiş ve alt sorunları ile birlikte değişim modeli çerçevesinde şöyle ifade etmiştir:

Kimi zaman, Türk'ün bir kavram veya kelime olarak, hala da devam edip- gelen bir oluşumun içinde olduğu da seziliyor. Devam etmekte olduğu düşünülen bu oluşumu, zihinlerde tasarlanan istikamette yönlendirmek çabaları da görülebiliyor. Ancak, bilim adamına düşen, bu oluşumu çok eskilere giden bir tarih temelini ışığında ele alıp incelemektir. Türk'ü bilmenin, onu temel özellikleriyle tanımanın yolları vardır:

- Türkle ilgili maddi kalıtlardan burada arkeoloji ve sanat tarihi işe girmektedir.
- Türk'ün kullandığı dil yadigarlarından, yani kullandığı dilin, "Türkçe"nin özelliklerinden birçok bilgi öğrenilebilir. Böylece Türk'ün dili, doğrudan bir kaynak, bilgi öğrenme imkanı olarak elimizin altındadır.
- Destan, menkıbe ve efsaneleri ele alarak, geçmişteki gerçeklere gidebiliriz.
- Nihayet doğrudan, tarih araştırmacılığının mümkün bilgi kaynaklarının incelenmesi ile bilgi edinebiliriz (s. 5-9).

İşte bu çalışmada, Baykara'nın vurguladığı anlamsal değişim ve oluşum yolculuğu bağlamında Türk sözcüğünün Orhun yazıtlarında geçtiği yerler ve anlamları taranıp incelenecektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkçe eğitiminin üç bilimsel ayağı vardır: filoloji, dilbilim ve dilbilgisi. Türk dili ve edebiyatı çalışmalarının anahtar kavramları Türk ve Türkçe sözcükleridir. Türkiye'deki dilbilim çalışmalarının da somut malzemesini Türkçe oluşturmaktadır. Türk dilbilgisi çalışmalarında ise yine ana inceleme konusu Türkçedir. Her üç bilim açısından da birincil kavram Türkçedir. En yalın tanımı ile Türkçe Türklerin dilidir. Türkler ise, ister edinilmiş isterse öğrenilmiş düzeyde olsun; günlük konuşma, bilim, kültür, sanat, felsefe, din alanlarında Türkçeyi kullananlar topluluğudur. Konuya böyle geniş bir açıdan yaklaşınca Türkçeyi kullananlar topluluğunun adı olan Türk kavramının tarihsel Türkçe metinlerdeki durumu Türkçeyi ve konuşurlarını, yazarlarını, düşünürlerini ve inanırlarını tanımak, tanımlamak, anlamak ve değerlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırları Orhun yazıtlarının metinsel çerçevesinden oluşmaktadır. Ancak bu noktada Orhun yazıtlarının sınırlarının çizilmesine gerek duyulmaktadır. Orhun yazıtları geleneksel ve didaktik açıdan Tonyukuk, Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtlarından mı oluşmaktadır? Yoksa bu yazıtlarda kullanılan alfabe ile yazılmış ve Moğolistan'ın çeşitli noktalarında bulunan bütün runik metinleri mi kapsamalıdır? Runik Türk yazıtları sanıldığından sayıca ve değerce daha geniş bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütünce (corpus), Sertkaya (2008, 2011) tarafından tasnif edilmiş ve envanteri çıkarılmıştır. Bütün eski Uygurca öncesi Türkçe metinlerinin incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Geleneksel ve didaktik olarak en çok bilinen ve yazınsal, dilsel, tarihsel değeri konuyla ilgili herkes tarafından kabul edilen Tonyukuk, Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtları, tezin ana veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu metinler içinde kullanılan ve tek (türk) ya da iki hece ile (türük/törük) yazılan sözcüğün geçtiği cümlelerin, ibarelerin taranması ve incelenmesi çalışmanın konusunu ve sınırını oluşturmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sayıtları

Çalışma öncesinde, araştırmacının geliştirdiği bazı sayıtlar bulunmaktadır. Bu sayıtlar aynı zamanda ana problem durumunun alt problemlerini de oluşturmaktadır. Örneğe, aralarında hem yıl, hem çok uzak mesafe bulunan Tonyukuk Yazıtı ile Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtları arasında yazım, anlam, içerik, ileti ve amaç farkları olmalıdır. Hatta bu farklar aynı zamanda vezir ile hakan arasında bir söylem farklılığını ve rekabetini de içermelidir. Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtları Yollug Tigin tarafından

kaleme alınmıştır. Yollug Tigin metni oluştururken mutlaka Bilge Kağan'ın onayını almış olmalıdır. Ancak Tonyukuk bu onayı almış mıdır? Bu sorunun yanıtı açıkça verilemez. Tonyukuk bir katip tutmuş mudur? Kağan'ın karizmasını artırma kaygısı gütmüş müdür? Yoksa kendi adının unutulması kaygısı ile önce davranıp tarihe mi geçmek istemiştir? Bu sorular, Tonyukuk Yazıtının Bilge ve Kül Tigin Yazıtlarından önce dikildiği bilgisine dayanmaktadır. Ne var ki bir tarihleme yanlışı varsa ve Tonyukuk Yazıtı önce değil sonra dikilmişse bu sorular yerlerini başka sorulara bırakacaklardır. Devlet kurma süreci, halkın "Türk" olma sürecini de belirlemektedir. O yüzden çeşitli oymak ve boyların Türk ulus çemberi içine girip teba veya halk olması, Göktürk uyuğu içine katılması, Tonyukuk'un katkıları ve Bilge Kağan ile Kül Tigin'in çabaları açısından farklı boyutlar içerir.

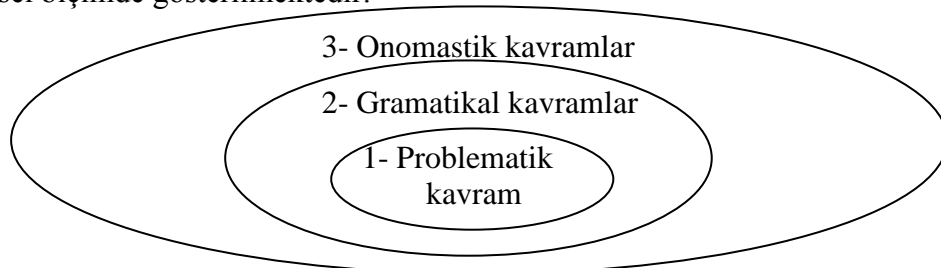
Toplumsal birlikteliklerin yaratılması, ayrılmalar, seferler, savaşlar, düşmanlıklar, isyanlar, Türk oluş sürecini doğrudan etkilemektedir. Yazıtlarda bu olaylarda bir ağız birliği kaygısı güdülmemiştir. Özellikle Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtlarının aynı mantığın ve dilin ürünü olmasına karşılık Tonyukuk Yazıtı farklı bir içerikle konuşmaktadır. İkillemeler, deyimler, savlar ve özdeyişler açısından da vezir ile kağan yazıtları arasında gramer ve üslup farkları vardır. Bu hususlar, Türkologlarca son yüz yıl içinde genişçe ele alınmıştır. Bu çalışmada metinlerde geçen Türk sözcüğü odak alınarak yazıtlardaki benzerlikler ve karşıtlıklar gösterilmeye çalışılacaktır. Son önemli sayıltı, Türk sözcüğünün Göktürk Döneminde bir geçiş aşamasında olduğudur. Bu geçiş sırasında Göktürk öncesinden Uygur Dönemine doğru imla ve anlam bakımından genişten dara, genelden özele bir dönüşüm yaşanmış olmalıdır. Bu sayıltının sınanması başka çalışmaların konusu olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM: ALANYAZINI TARAMASI

2.1. Kavramsal Çerçeve

Kavramsal çerçevenin odağında Türk kavramı vardır. Türk kavramının çözümlenmesinde fonetik, morfolojik ve semantik kurallar kullanılmaktadır. Araştırma sürecinde sözcüğün dilbilgisel ve sözlüksel bağlamda sıfat mı yoksa isim mi olduğu; özel ad mı tür adı mı olduğu; dış adlandırma mı iç adlandırma mı olduğu; kişi adı mı, kavim adı mı, toplum adı mı, devlet adı mı, ülke adı mı, yer adı mı olduğu; ya da bunlardan hangilerini kapsadığı tartışılmaktadır.

Araştırmanın problematik kavramı Türk sözcüğü olmakla birlikte; Türk sözcüğünün incelenme ve çözümlenmesinde fonetik, morfoloji, semantik, gramer, sözlük, sıfat, isim gibi kavramlar ikincil düzeyde gramatikal kavram düzeyini oluşturmaktadır. Üçüncü düzey iç ad (endonym) ve dış ad (egzonym), kişi adı (antroponym), kavim adı (ethnoym), toplum adı (socionym), devlet adı (politonym), ülke adı (terronym), yer adı (toponym) gibi kavramların oluşturduğu onomastik düzeydir. Aşağıda bu kavramsal çerçeve görsel biçimde gösterilmektedir:

Kavramsal çerçeve içinde düzeylerine göre kavramlar aşağıdaki biçimde tanımlanabilir:

1- Problematik kavram olarak Türk: Çalışmada Orhun yazıtlarındaki durumu incelenen ana kavram.

2- Gramatikal kavramlar:

- a) Fonetik: Dilbilgisinin alt dalı olarak ses bilgisi.
- b) Morfoloji: Dilbilgisinin alt dalı olarak yapı ve biçim bilgisi.
- c) Semantik: Dilbilgisinin alt dalı olarak anlam bilgisi.
- d) Dilbilgisi: Bir dilin kurallarını inceleyen bilim dalı.
- e) Sözlük: Bir dilin sözcük girdilerini dizleyen ve anlamlarını açıklayan yapıt.

f) Sıfat: Adları, durum ve niceliklerine göre belirten ve niteleyen yardımcı sözcük türü.

g) İsim: Varlıkları ve kavramları zihne çağırın özel ya da genel sözcükler.

3- Onomastik kavramlar:

- a) İç ad (endonym): Bir topluma kendi üyelerince verilen ad.
- b) Dış ad (egzonym): Bir topluma ötekilerce verilen ad.
- c) Kişi adı (antroponym): Bir kişiye özgü çağırma adı.
- d) Kavim adı (ethnoym): Bir kavme özgü çağırma adı.
- e) Toplum adı (socionym): Bir topluma özgü çağırma adı.
- f) Devlet adı (politonym). Bir devlete özgü çağırma adı.
- g) Ülke adı (terronym): Bir ülkeye özgü çağırma adı.
- h) Yer adı (toponym): Bir yere özgü çağırma adı.

Türk sözcüğü büyük harfle yazıldığında onomastik değer taşır. Küçük harfle yazıldığında ise sıfat veya isim olarak gramatikal değer taşır. Dolayısıyla çalışmada kullanılan ana kavramlar bir yandan özel sınırlara sahiptirler; bir yandan da bağlamlarına göre anlamları değişmektedir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Türk sözcüğünün Orhun yazıtlarındaki durumu ile ilgili alanyazını yedi ana bölüme ayrılabilir:

1. Genel incelemeler.
2. Tematik incelemeler.
3. Başka uluslara göre Türk imgesi ile ilgili incelemeler.
4. Türk kavramı hakkındaki genel incelemeler.
5. Çeşitli Türkçe metin, yazar veya düşünörlere göre Türk kavramı hakkındaki incelemeler.
6. Çeşitli Ansiklopedilerdeki Türk Kavramı
7. Çeşitli Sözlüklerdeki Türk Kavramı

2.2.1. Genel İncelemeler

Orhun yazıtları ile ilgili genel incelemeler bu çalışmanın kapsamı içinde tanıtılıp değerlendirilmeyecektir. Bu konu başka araştırmacılar tarafından 1730 yılından beri muazzam bir külliyat oluşturacak biçimde ele alınıp işlenmiştir. Bu külliyat hakkında son bibliyografya çalışması Aydın (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Strahlenberg'den Ramsted'e, Thomsen'den Radloff'a, Barthold'dan Malov'a, Necip Asım'dan Hüseyin Namık Orkun'a, Talat Tekin'den Muharrem Ergin, Arpad Berta, Mehmet Ölmez ve Erhan

Aydın'a gelinceye dek pek çok Türkolog metinler üzerinde çalışmıştır. Metin yayını, okumaları, düzeltmeleri ve tartışmaları halen büyük bir canlılıkla devam eden Orhun araştırmaları alanının Uygur araştırmaları ile birlikte Türkolojinin en dinamik iki alanından biri olduğu vurgulanmalıdır.

2.2.2. Tematik İncelemeler

Orhun yazıtları üzerinde pek çok tematik inceleme yapılmıştır. Bu çalışmalara her an bir yenisi eklenmektedir. Aydın (2010) bibliyografyasında bu külliyat kapsamında 2010 yılına değin yapılan tematik incelemelerin bir listesi yer almaktadır.

2.2.3. Başka Uluslara Göre Türk İmgesi ile İlgili İncelemeler

Başka ulusların gözünde Türk imgesi ile ilgili incelemeler, Türk adı verilen ulusa ilişkin Avrupa ulusal yazı dillerinde oluşan stereotipik (kalıp yargılı) görüşler hem kültürün değişik alanlarına etki etmiş; hem de çeşitli incelemelere konu olmuştur. Göker (1971) Voltaire'in roman ve masallarında Türkler ve Türkiye hakkındaki imgeleri incelemiştir. Gürol (1987) başlangıçtan günümüze İtalyan edebiyatında Türk imgesini incelemiştir. Ünlü (1988) 19. yüzyıl Alman edebiyatında yansıtılan Türkiye ve Türkler imgesini ele almıştır. Aksoy (1990) İngiliz edebiyatında Ortaçağ'dan Rönesans'a değişen Türk imgesini incelemiştir. Kula (1992) Alman kültüründe Türk imgesini incelemiştir. XV.-XVII. yüzyıllar arasında Rus edebiyatında Türk imgesini Caferov (2010) incelemiştir. Yine Kula (2012) Batı felsefesinde oryantalizm bağlamında Türk imgesini Leibniz, Voltaire, Kant, Herder, Hegel, Marks ve Nietzsche gibi düşünürlerin görüşlerinden hareketle değerlendirmiştir. Bozkurt (2014) özeleştirici bağlamında Türk imgesini değerlendirmiştir.

2.2.4. Türk Kavramı Hakkındaki Genel İncelemeler

Türk kavramı hakkındaki genel incelemelerin tarihi Divanü Lügati't-Türk'e değin gitmektedir. Bu sözcük ve onun gösterdiği kavramın çeşitli anlamları Kaşgarlı Mahmut'tan beri tartışılmaktadır. Aşık Paşa'nın Garipname'sinden Suzi Çelebi'nin Gazavatname'sine, Reşideddin Tabib'in Camiü't-Tevarih'inden Cahiz'in Fezailü'l-Etrak'ine ve Ali Şir Nevai'nin Muhakemetü'l-Lügateyn'ine, Doğu Avrupa, Memluk ve Anadolu sahasına kadar değişik dönemlerde farklı coğrafyalara verilen yer adı olarak Türkiye adına ve çağdaş Türkçülüğün doğuşundan Türkiye Cumhuriyeti'ne değin pek çok alana yayılan bir kullanım sahası, pek çok incelemeye konu olmuştur. Bu konuda Hüseyin Namık Orkun (2004), Gyulya Nemeth (1927) gibi tarihçilerin çeşitli incelemeleri vardır.

2.2.5. Çeşitli Türkçe Metin, Yazar veya Düşünörlere Göre Türk Kavramı

Hakkındaki İncelemeler

Ali Şir Nevai'nin Muhakemetü'l-Lügateyn adlı eseri; Kaşgarlı'dan beri tekrarlanagelen Nuh'un oğlu Yafes'ten olma Türk adlı çocuğa verilen kişi adı olarak anıldıktan sonra; Türk dili, Türkçe, Türk ulusu gibi ifadelerle, Türk sözcüğünün, Orhun yazıtlarıyla başlayan ulus adı olma sürecinin çoktan tamamlanmış olduğunu göstermek bakımından önem taşımaktadır. Başka bir vurgulanması gereken önemli nokta da; Farsça yazan Mevlana'nın eserlerinde Türk sözcüğüne yer vermesi ve bu sözcüğe yüklediği anlamlardır. Bu konuyu Cunbur (1973) ve Taneri (1987) incelemiştir. Ancak bu incelemeler içinde en önemlisi Kafesoğlu (1966, 1975, 1987, 1996, 2002)'nun çalışmasıdır. Onun çalışması bu alanda en çok kabul gören ve başvuru lan çalışmadır.

2.2.6. Çeşitli Ansiklopedilerdeki Türk Kavramı

Ansiklopedik araştırmalar incelendiğinde karşımıza Milli Eğitim Bakanlığı yayınları ve Diyanet yayınlarına ait iki ayrı İslam ansiklopedisi ve Türkler ansiklopedisi çıkmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığının İslam ansiklopedisi Türk tarihi değerlendirilirken dikkat edilmesi gerekenleri şöyle açıklamıştır:

Türkler, dünyanın en eski ve devamlı kavimlerinden biri olup, aşağı yukarı dört bin yıllık bir tarihe sahiptirler. Orta-Asya'daki anayurttan başlayan sürekli göç hareketleri, Türklerin aynı zamanda nüfusça kalabalık olduğunu da gösterir. Türkler bu nüfus çokluğu ve faal durumları dolayısıyla dünya tarihinde mühim rol oynamışlardır. Türk tarihi değerlendirirken, onu hem zaman hem coğrafi bakımdan diğer toplulukların tarihinden ayıran şu noktaların göz önünde tutulması gerekir:

a) Bütün diğer milletlerin fertleri toplu olarak bir arada bulunduğu için, onların herhangi bir süre içindeki durumunu açıkça tesbit ve tetkik etmek mümkündür. Halbuki, dağımık şekilde yaşayan Türk kitleleri birbirinden farklı gelişme yolları takip ettiğinden, Türk tarihini belirli zaman kesiminde bir bütün halinde değerlendirmek kolay olmamaktadır.

b) Tarihleri sınırı belli bir coğrafi çevre içinde cereyan eden diğer milletlerin yayılmaları da değişmeyen vatan toprakları civarında vukua gelirken, çeşitli Türk kitleleri asırlarca yeni iklimler, yeni yurtlar aradıklarından, tarihleri değişik bölgelerde geçmiştir.

Bu bakımdan; her devirde ayrı yerlerde başka başka Türk toplulukları ile Türk idare ve devletlerini görmek mümkündür. Bundan dolayı Türk tarihi denilince, tek bir topluluğun belirli bir yerdeki tarihi değil, fakat Türk adı ile veya hususi adlarla anılan ve ayrı hükümdar ailelerinin idaresinde görölmekle beraber, dili, dini töresi ve gelenekleri ile aynı milli kültürün hamili olan Türk Zümrelerinin çeşitli bölgelerde ortaya koyduğu tarihlerin bütünü anlaşılmalıdır.

Bu coğrafi ve siyasi bölünme neticesi olarak bir kısım Türkler bozkırlı tipinde yaşamış, diğer bir kısmı yerleşik hayata bağlanmıştır, bir bölgede siyasi nüfuzunu kaybederken, diğer bölgelerde iktidarın zirvesine ulaşan Türk kitleleri aynı zamanda mevcut olmuştur. Bu sebeple Türk tarihi eski yeni birçok milletlerin tarihi ile bir arada, hatta iç içe gelişmiştir. Geniş Türk tarihinin ilmi yollardan araştırılıp incelenmesini fevkalade güçleştiren bu hadiseyi, bir bakıma, Türk milletinin dünya tarihinde derin iz bırakan kudret ve faaliyeti ile izah etmek mümkündür (Kafesoğlu, 1975, s. 142).

Türk sözcüğünün kökeni hakkında ansiklopedilerde çeşitli görüşlere yer verilmiştir.

Diyanet yayınlarının İslam ansiklopedisinde Taşağıl tarafından, Herodotos'un milattan

önce V. yüzyılda doğu kavimleri arasında zikrettiği bir kavim için kullandığı Targita isminin Türk sözcüğünün ilk şekli olabileceği ileri sürülmüştür. “İslam kaynaklarında bildirilen İran Zend-Avesta rivayetleri içerisinde Hükümdar Feridun’un oğlu Turac (Tur-Turan) ve Yafes’in torunu Türk’ten türeyen nesil de Türk adını ilk alan kavim diye düşünülmüştür” (Taşağıl, 2012, s. 467).

Türkler ansiklopedisinde Türk’ün Nuh’un üç oğlundan biri olan Yafes’in oğlu olduğu ile ilgili rivayetin sonradan ortaya atıldığı ve Türk adının bu rivayete Türklerin (daha doğrusu Göktürklerin ve onlardan itibaren Türk soyundan gelen diğer toplulukların) VIII-X. yüzyıllarda İslam dünyasında kendilerini hissettirecek derecede rol oynamaya başladıkları zamanlarda ilave edildiği ileri sürülmektedir. Çünkü elde olup da aslına en yakın olarak tespit edilen Tevrat metinlerinde Türk, ne şahıs (ata), ne de kavim adı olarak yer almaktadır. O halde Tevrat rivayetine istinaden İslam kaynaklarında ve bunlardan nakillerde bulunan Süryani kaynaklarında kaydedilen Türk adının sonraki bir devreye ait olması gerekir.

İran-Turan mücadelelerinde ismi geçen Efrasiyab da (Alp Er Tunga) bir Türk lideri olarak kabul edilmektedir. Çin kaynaklarında geçen ve Hun Hükümdarı Mo-tu’nun kabilesinin adı olarak gösterilen Tu-ku’nun (T’u-ko) Türk anlamına geldiği, bu kelimenin milattan önce 209’da kaynaklarda yer aldığı bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür. Fakat Türkler ansiklopedisinde de, Şahname yazarı Firdevsi’nin büyük mübalağalarla anlattığı İran-Turan mücadelelerinin tamamıyla hayal mahsulü olduğu, İranlıların kendileri için eski Hint-Avrupa mitolojisinden zengin ve renkli bir geçmiş, İran hükümdarlarının iyiliklerini, adaletini ve imar faaliyetlerini göstermek amacıyla bir sürü olay icat ettikleri, konuyla ilgili pek çok çalışmada belirtilmektedir.

Türk-İran ilişkilerinde Efrasiyab adlı hükümdarın belki milattan önceki asırlarda rol oynamış büyük bir Türk başbuğu olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bizi burada alakadar eden yönü, bütün İslam kaynaklarının Efrasiyab’ı daima Türk olarak söylemiş olmalarıdır. Bununla beraber, İslam kaynaklarındaki rivayetlerinde, tespit bakımından, VIII. yüzyıl başlarından daha geriye gitmediği unutulmamalıdır (Kafesoğlu, 2002, s. 423-424).

İslam ansiklopedisinde de benzer bilgilere yer verilmiş; fakat bunların son arkeolojik araştırmalar ve kültür tarihi incelemelerine aykırı düştüğü ve dilbilim bakımından da doğrulanamadığı belirtilmiştir.

Linguistique esasa dayanarak değil, fakat benzetme yolu ile Türk adının pek eski devirlerde izlerini bulmaya çalışanlar olmuştur. Fransız şarkiyatçısı, Plinius ile P. Mela’da Turcae şeklinde geçtiği iddia edilen kavmi Türklerle aynı saymıştır. F. V. Erdmann, Thrak adını Türk ile aynileştirmiştir. V. De St. Martin ile J. Marquart eski Hint kaynaklarındaki Turukha veya Türüşka (yahut Turuşka) adını Türk ile birleştirmek istemişlerdir. Ön Asya çivi yazılı metinlerde ülke adı olarak görülen Tourki ile ve Asurca çivi yazılı vesikalardaki Turukku okunabilen kavim adı ile Türk sözünün ilişkisi düşünülmüş ve Türk isminin Arapçadan uydurma Turkor kelimesinden çıktığı iddia edilmiştir. Çin yıllıklarında M.Ö. 2. bin ortalarından itibaren görüldüğü söylenen Tik kavminin adının, söyleniş bakımından Türk’e yakınlığı nedeniyle, Türk kelimesinin Çincedeki ilk şekli olduğu ileri

sürülmüştür. Bu fikir, bazı Türk tarihçilerine cazip gelmiştir. Fakat Tik-Türk ilişkisi daha önce W. Koppers, P. Pelliot vb. gibi araştırmacılar tarafından şüphe ile karşılanmıştır. Bu fikir, A. V. Gabain tarafından kabul edilmemiş ve W. Eberhard'ın incelemelerinde Tik'in Türk ile alakasızlığını ortaya koymuştur (Kafesoğlu, 2002, s.422).

Diyanet yayınlarının İslam ansiklopedisinde Taşağıl (2012), Türkler'in çok sayıda kavimle teması sonucunda türk sözcüğünün farklı milletlerin kaynaklarında çeşitli şekillerde yazıldığına, türk adının Göktürk (Kök-Türk) Devleti'yle resmi bir kimlik kazandığına ve bu devletin adının Kök-Türk değil Türk olduğuna ve bazen yazıtlarda "türük" şeklinde yazıldığına dikkat çekmiştir.

Nitekim adın Çince transkripsiyonu da iki hecelidir (T'u-küe veya T'u-chüeh). Bu Çince şeklin asıl söylenişi hakkındaki çeşitli görüşler şu şekilde sıralanmıştır:

Türküt: P.Pelliot, 1915,1926

Türkit: A. V. Gabain, 1943, 1955

Türküz: P. A. Boodberg, 1962

Türkü: G. Clauson, 1962

Türk: E. G. Pulleyblank, 1965

Turkyt: J. Harmatta, 1972.

Bunların içinde sonunda T ile geçenlerde, sondaki T bakımından Moğolca'nın bir tesiri yoktur. Son araştırmalarda "türk" kelimesinin VI-VIII. asırdan önce yalnız çift heceli söylendiği, daha eskiden ise, "törük" şeklinde olabileceği, belirtilmiştir (Kafesoğlu, 1975, s.143).

Türkler ansiklopedisinde Kafesoğlu (2002) bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

Bilindiği gibi, Göktürklerden bahseden ilk Çin kaynakları "türk" adını oldukça farklı bir şekilde zaptetmişlerdir: T'u-küe. Burada Çince de r sesinin bulunmamasından dolayı dikkati çeken nokta "türk" adının çift heceli olarak tespit edilmiş olmasıdır. Tanınmış Fransız sinologu P. Pelliot bu Çince işaretin "türküt" okunması gerektiğini ve bunun da "türk" kelimesinin, Moğolca çokluk eki +t ile yapılmış çokluk şekli olduğunu ileri sürmüştür. Ancak +t çokluk ekinin yalnız Moğolcaya özgü olmayıp Göktürklerden önce bile Türk dilinde kullanıldığı ve İlk ve Orta çağlarda çok üstün bir kültür dili olan Türkçeden devlet, hukuk, teşkilat tabirlerinin Moğolcaya geçmesinin de gösterdiği üzere, daha ziyade Türkçenin Moğolcaya etkisinin söz konusu olabileceği hatırlanmalıdır. Nitekim son araştırmalardan birinde, "Türkler" sözcüğünü ifade edecek biçimde söylenen Çince işaretin sonunda +t değil, Türkçede diğer bir çoğul eki olan +z bulunduğu; buna göre de Çince kelimenin "Türküz" okunması gerektiği söylenmiştir. Fakat böylece, Türk adının Çince de daima çokluk şekli ile (Türkler) kullanıldığı peşinen kabul edilmelidir ki, bu herhalde mümkün değildir. Diğer taraftan, Çincedeki çift heceli şeklin gerçekte Türk adının tekil halindeki karşılığı olduğunu, bundan dolayı bu adın zamanında iki heceli olarak telaffuz edildiğini gösteren işaretler vardır (s. 425).

Türk adının telaffuzu üzerindeki bu tartışmalar şu üç maddede özetlenebilir:

1- Türk adının Göktürk Çağı'ndan eski devirlerdeki telaffuzu iki heceli ve "törük" şeklinde olduğuna göre, türlü kaynaklarda ve çeşitli begelerde Türk ile ilgili gösterilen, yukarıda sıraladığımız isimlerin, Türk adının çok sonraki telaffuzu ile sadece dıştan benzerlikler gösteren yabancı kelimeler olmalıdır.

2- Çincedeki T'u-küe sözcüğü kitabelerdeki iki heceli şekli aksettirse bile bu, nihayet Türk'e tekabül etmekte, yani daha eski şekil olan 'Törük'e göre sonraki bir telaffuz durumunda olduğundan, Türk adının ilk defa VI. yüzyılda meydana çıktığı ve önce Çin kaynaklarında görüldüğü görüşü kabul edilemez.

3- Bir kelimenin yapı değişikliğine uğramasının uzun zaman isteyen bir durum olduğu, özellikle özel adların gelişmesinde bu zaman payının daha uzun olacağı dikkate alınır, Türk adının şimdiye kadar sanıldığından belki yüzyıllarca önce var olduğu düşünülebilir. Türk kelimesinin cins ismi olarak varlığının ise daha da eski olacağı açıktır (s. 426).

Türk sözcüğü başka bağlamlarda da ele alınmıştır. Çin kaynaklarında Türk (T'u-küe), miğfer; İslam kaynaklarında Türk, terk edilmiş; Divanu Lugati't Türk'te Türk olgunluk çağı; deniz kıyısında oturan adam, cezbetmek vb. anlamlarda kullanılmıştır. A. Vambery'nin, Türk kelimesini türemek filinden türetmesi fikrine J. Deny de katılmıştır. Z.

Gökalp'in Türk sözünü 'türelî' (kanun ve nizam sahibi) diye açıklamasına, W. Barthold'un da yatkın olduğu görülmektedir.

Cins ismi halinde çok eskiden beri Türkçe'de mevcut olması gereken Türk kelimesinin Altaylı (Ceyhun ötesi, Turanlı) kavimleri ifade etmek üzere 420 tarihli bir Pers metninde, daha sonra, yine cins ismi olarak, 515 yılı hadiseleri dolayısıyla Türk-Hun (Kudretli Hun) tabirinde zikredildiği bilinmektedir.

Doerfer'e göre: Türk kelimesini Türk devletlerinin resmi adı olarak ilk kullanan siyasi teşekkül Göktürk İmparatorluğudur. Bütün bunlar Türk adının aslında belirli bir topluluğa mahsus kavmi bir isim olmayıp siyasi bir ad olduğunu ortaya koymaktadır.

Türk adı, Göktürk Hakanlığının kuruluşundan itibaren, önce bu devletin daha sonra bu imparatorluğa bağlı, kendi hususi adları ile de anılan diğer Türklerin ortak adı olmuş, aynı zamanda Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifade etmek üzere milli ad haline gelmiştir. Bu ad, Çin'de Chou sülalesi (557-579) yıllığında; Batı'da ilk defa Bizans kaynakları arasında Agathias'ın eserinde; Arapça yazılmış eserlerden, Cahiliyye devri şairi al-Nabiga al- Zubyani'nin Divanı'nda ve XI. asır ilk 'Rus Kroniği'nde geçmiştir (Kafesoğlu, 1975, s. 143).

2.2.7. Çeşitli Sözlüklerdeki Türk Kavramı

Sözlükler incelendiğinde ise; Clauson (1972)'a göre Türk sözcüğü köken olarak isimdir ve anlamı olgunluk noktasında en üst düzeye ulaşmaktır. Ancak sıfat olarak daha sık kullanılır. Bir meyvenin tamamen olgun olması ya da bir kişinin hayatının, gençliğinin baharında olması anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığını birkaç örnekle de desteklemiştir:

'türk bolsam erdüm senün birle ğazılık kılğam erdi' (Eğer hayatımın en olgun döneminde olsaydım, seninle İslam için mücadele etmeye giderdim.)'

'türk üzüm' (üzümlerin tamamen olgunlaştığı zaman)

'Bu kelimenin etnik grup olan Türk ile aynı olduğu ileri sürülmüştür ve aslında genel anlamda 'güçlü' demektir (s. 542-543).

Drevnetyurkski Slovar (1969)'ın Türk maddesine göre sıfat olarak Türk sözcüğü kuvvetli, güçlü; bol, aşırı derecede anlamına gelmektedir. Diğer bir anlamı ise Türk Kağanlığını kuran boylar birliği demektir (s. 385).

Doerfer (1963) Die Türkischen und Mongolische Elemente im Neupersischen'de Türk sözcüğüne ayrıntılı olarak yer vermiştir. Ona göre Kül Tigin Yazıtından hareketle Türk 'yurttaş', sıfat olarak ise kudretli demektir (s. 483).

Göktürk adını verdiğimiz ve genel olarak Türk adı altında tanınan yani altıncı asırda Çinlilerin Tu-kiüe diye bahsettikleri ulus, tarihte ilk defa olarak Kin-Şan dağları havalisinde gözükmekte ise de bu adın eskiliğini Çin tarihlerinin bu kayıtlar ile başlatmak doğru değildir. Evvela Edkinsin dikkat nazarını çeken, bilahare Franke ve De Groot tarafından da zikrolunan Hiung-nulardan evvel varlığını bildiğimiz Tik ulus adının Türk adile birleştirilmesi bu ismin zannedildiğinden daha çok eski olduğunu ortaya koymağa kafidir.

Türk adının manasını da ilk defa olarak F. W. K. Müller Uigurica II de göstermiş, ondan sonra Le Coq da Thomsen Festschrift'de de mananın ulus ismi olan Türk ile alakasını ortaya koymuş, Thomsen de 1922'de bu ciheti kabul etmişti. En son olarak da Nemeth 1927'de bu husustaki bütün literatürü toplayarak bu ciheti takviye etmişti. Artık bilgi aleminin kabul ettiği veçhile bu isim kuvvet, kudret manasına gelip Türkler arasında baş kabileye, hakim unsura verilen bir isimdir (Orkun, 2011, s. 5).

Paçacıoğlu ise Türk sözcüğünü; kudretli, güç, vakit, güzel, civan, köylü olarak tanımlamıştır. (2006, s.594)

Türk sözcüğünün Türk sosyal ve kültürel tarihindeki yerini, önemini ve dönüşümlerini ele alan çalışmalarda son on yılda ilginç bir artış gözlenmektedir. Türkolojinin gördüğü genel ilgiyle bağlantılık olarak Türk adının anlamı üzerine çalışmalar da artmaktadır. Baykara (1998), Öz (2013), Ercilasun (2013), Koca (2013), Aydın (2013), Doğan (1997, 2013) bu konuda önemli makale veya bildirimler kaleme almışlardır. Bu çalışmalarda din, destan, edebiyat, tarih, coğrafya kaynakları ışığında sözcüğün tarihsel yolculuğu ele alınmaktadır. Türkolojinin genelinde olduğu gibi onun merkezi anahtar sözcüğü olan Türk üzerindeki incelemelerde de trajik, ikilemli bir durum gözlemlenmektedir. Bilimsel yöntemlerle verilerin derlenmesi ve nesnel bir gözlemlerle bu verilerin yorumlanması konusunda duygusal yaklaşımlar açık bir biçimde dikkati çekmektedir. Türk kavramı konusundaki çalışmalarda belirtilen iki yaklaşım türünün bir taraftan yan yana ve iç içe sergilenmesi, bir yandan da romantik yaklaşımların bilimsel tutumun önüne geçmesi alanyazınındaki durumun en yalın biçimde görülebilen panoramasıdır. Orhun yazıtları ile Türk kavramı arasındaki kopmaz ilişki, Ergin (2006)'in çalışmasında en yüksek düzeyde gözler önüne serilmektedir. Ergin'in çalışmasının önsözünün ilk sayfasında 23 kere Türk sözcüğü kullanılırken çevirisinde de sıfat ve ad türünün arasındaki farkın göz ardı edildiği görülmektedir.

Bu çalışmada alanyazınına gerekli durumlarda başvurulmakla birlikte bilimsel tutumdan da ayrılmamak çabası içinde olunacaktır. Bu noktada Köprülü'nün yaklaşımı bütün Türklük bilgisi araştırmacılarına örnek olacak değerdedir:

Ben ilme ve insanlığın iyiye, doğruya gittiğine inananlardanım; bundan otuz sene evvel olduğu gibi, bugün de insanıyetçi Türk nasyonalizminin heyecanını kalbimde ve kafamda taşıyorum. Lakin tarihi realiteyi ararken, her şeyden evvel ilmi bir hakıykatın hizmetkarı olduğumu unutmam. Daima tekrar ettiğim gibi, Türk milletinin cihan tarihindeki büyük rolünü bugünkü ilim zihniyetiyle objektif olarak ortaya koyabildiğimiz zaman, dünya ilim aleminin bunu kolaylıkla kabul edeceği ne kadar muhakkak ise, bunun Türk milletine en büyük bir hizmet olacağı da o derece katidir. Esasen tarihi hakıykat de, Türk milletinin hakıyıkı menfaatine mugayir olamaz (Köprülü, 1977, s. XXIII-XXIV).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmanın deseni ve ana sorunu ve bu ana soruna bağlı olarak giriş bölümünde belirtilen alt sorunları cevaplamak ve yine aynı bölümde dile getirilen sayıtları veriler ve çözümlenmeler ışığında test etmek amacıyla araştırmacı tarafından örnek olay incelemesine, kuram oluşturmaya, kavram çözümlenmesine ve tarihsel yordamalara dayalı nitel bir yaklaşımdır. Bu nitel yaklaşım betimleme, karşılaştırma, ilişkisel sorgulama ve tarama gibi nicel yöntemlerle de desteklenmektedir. Bu açıdan çalışma ağırlıklı olarak nitel olmakla birlikte nicel yöntemlere de başvuran karma bir araştırma desenine dayanmaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem/Çalışma Grubu

Araştırmanın genel evrenini Moğolistan'daki runik harfli metinler oluşturmaktadır. Aşağıda bu metinlerin listesi verilmektedir:

No	<u>Yazıtın veya Yazıta Ait Parçanın Adı</u>	<u>Satır Sayısı</u>
1	Köl Tigin (Orhon-I)	71
2	Bilge Tonyukuk	62
3	Bilge Kağan (Orhon-II)	79
4	Ongi	19
5	Karabalgasun I	6
6	Karabalgasun II	12
7	Karabalgasun III (Köktürk, Soğd ve Çin harfli altı parçada birbirinden farklı sayıda satırlar)	
8	Köl İç Çor (İh-Höşööt)	29
9	Bayan Çor/ Moyun Çor/ Selenga/ Şine-Us/ Yeni Su)	55
10	Bel (Suci)	11
11	Höl Asgat/ İh Asgat (Tekeş Köl Todun İnisi Altun Tamgan Tarkan Yazıtları)	10
12	Ulug Hanoy Gölü/ İh Hanuy Nuur (Göller Bölgesi)	6
13	Hoyd Tamir Yazıtları	22
14	Çoyr	6
15	Nalayha (Ulaanbaatar Kiremit)	4
16	Gülbelcin/ Gurvaljin Uulin (Üçgen Dağ)	1
17	Hangiday	4

18	Ar Hanan	3
19	Ak-Baş Dağı-I (Çagan-Tolgoy)	1
20	Ak-Baş Dağı-II (Çagan-Tolgoy)	1
21	Mutrın Temdeg Deerh (Kutlug'un Mührü) İki satır halinde yazılmış bir kelime	
22	Zuriyn Ovoo (Somon Tes)	1
23	Doloodoyın (Ulankum/ Kızıl Kum) Bir satır Uygur+bir satır Göktürk 7?	
24	Sevrey Somon (Yedi satır Göktürk+yedi satır Soğd)	
25	Öbör-Dörölji	1
26	Hentey-I	2
27	Hentey-II	1
28	Arka Bogdo (Arts Bogdo)	1
29	Nomın Barintagiyn Teeg Deerh (Çinggis Taşı)	?
30	Zooson Deerh Yazıtı (Göktürk harfli para)	1
31	Terh (Taryat)	30
32	Tes	22
33	Beger Yazıtları	4-5 satır
34	Kutlug-Ula	4
35	Keçinin Suyu (Yamanı-Us)	2
36	Köl Tigin'in yanındaki 3. külliye (Yazıt yok)	
37	Örük (İgde) / Oryok (Küçük Kaya)	?
38	Açıt Nuur (Acı Gölü) I	2
39	Açıt Nuur (Acı Gölü) II	1
40	Arts-Bogdo (Tövş) II	?
41	Arts-Bogdo (Tövş) III	?
42	Gurban-Mantal I	?
43	Gurban-Mantal II	?
44	Nogon-Tolgoy	
45	Hotol-Us (Tepe Suyu)	?
46	Yazıt Parçası	?
47	Ereenharganat/ Hatuu-Us (Sert Su)	1
48	Zurh Uul	1
49	Olon Nuur Saka Dönemi dikili taşı	Yazıt yok
50	Deluun Sum (Ortalık) Yazıtı	1

51	Del Uul Yazıtı: I	1
52	Del Uul Yazıtı: II	1
53	Del Uul Yazıtı: III	1
54	Del Uul Yazıtı: IV	4
55	Zuun Oroy Kışlak	1
56	Har Magnayn (Kara Alın)	1
57	Baga Oygör	1
58	İh Biçigt I	2
59	İh Biçigt II	1
60	Tsetsuuhey	1
61	Çahirın	?
62	Çenher Mandal Yazıtı	?
63	Darviyn	?
64	Gurban Mandal	?
65	Hanan Had(nı)	?
66	Hutag Uul	?
67	Nogon Nuur	?
68	Övörhangay	1
69	Raşaan Had	?
70	Tevşiyın	?
71	Bilge Tonyukuk III	?
72	Şiveet Ulaan (Damgalı Taşı)	?
73	Türk Adının Taşı	1
74	Köl Tigin Yazıtının Kaplumbağa kaidesi üzerindeki yazıtı ait iki parça	-
75	Köl Tigin Yazıtına ait iki büyük parça	-
76	Köl Tigin Yazıtına ait altı büyük parça	-
77	Bilge Kağan Yazıtına ait dört küçük parça	-
78	Ongi Yazıtına ait tepelik ve üç parça	-
79	Taryat Yazıtının kaplumbağa kaidesi üzerindeki yazıt	-

Not: Liste içeriği ve bilgileri Sertkaya, Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine. Dil Araştırmaları Dergisi: Sayı: 2, Bahar 2008, 15-18. adlı makalesinden alınmıştır.

Moğolistan'daki Göktürk harfli eserlerin ilk listesi H. Perlee tarafından yapılmıştır. D. D. Vasilyev ise listelerinde bir numaralı metin Köl Tigin anıtı olmak üzere Moğolistan'daki 33 Göktürk harfli metni sıralamaktadır. Bu konuda Osman Fikri Sertkaya'nın da çeşitli listelemeleri ve tasnifleri

bulunmaktadır. Moğolistan'daki runik malzemesinin son tasnifi ise Cengiz Alyılmaz tarafından yapılmış ve malzeme sayısını 79'a çıkartmıştır. Cengiz Alyılmaz Panel'de bölgede yeni bulunan yazıtların yazıt sayısını 87'ye yükselttiğini bildirmiştir. (Sertkaya, 2008, s.14-18).

Bu evrenin içinde üzerinde odaklanılan ve veri kaynağı olarak kullanılan özel evren ya da diğer adıyla çalışma grubunu ise; toplam 900 sözcükten oluşan bir söz varlığına sahip üç önemli runik metin oluşturmaktadır. Bu metinler Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarıdır. İlk dikilen yazıt olmasına karşılık Tonyukuk Yazıtı incelemeciler tarafından Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarından sonra ele alınmaktadır. Aşağıda çalışma grubu olarak kullanılan bu yazıtlara ilişkin açıklayıcı bilgiler verilmektedir.

Orhun bölgesinde şehir ve höyük kalıntılarının varlığından daha önce araştırmacılar bahsetmiştir. Bu araştırmalar genişletilince üzerinde Çince de bulunan değişik yazı ve işaretlerin bulunduğu metinler keşfedilmiştir. Bunların dikkat çekmesi üzerine N. M. Yadrintsev başkanlığında bir heyet Moğolistan'a gönderilmiştir. Kül Tigin ve Bilge Kağan diye adlandırdığımız iki büyük taş yazıt keşfedilmiştir.

N. M. Yadrintsev bu geziyle ilgili bir rapor hazırlamıştır. N. M. Yadrintsev'in raporundan Orhun yazıtlarının keşfini öğrenen W. Radloff henüz okunmamış olan bu yazıtları incelemek amacıyla bir heyetle Orhun Bölgesine gitmiştir. Aylar süren bu incelemelerden sonra toplanan malzemeler iki seri halinde neşredilmiştir.

1. Seri: 'Arbeiten der Orchon-Expedition, Atlas der Alterthümer der Mongolei-Trudi Orchonskoy Ekspeditsii, Atlas drevnostey Mongolii' ismi ile dört fasikül halindeki atlaslar 1892, 1893, 1896, 1899 yıllarında çıkartılmıştır.

2. Seri: 'Sammlungen der Arbeiten der Orchon-Expedition-Sbornik Trudov Orchonskoy Ekspeditsii' ismi ile araştırmalar altı cilt halinde çıkartılmıştır.

Yenisey ve Orhun yazıtları hakkındaki Fin yayınlarına ve Radloff tarafından yayımlanan atlası dayanarak, Danimarkalı Vilhelm Thomsen de, Radloff ile yarış halinde bu yazıtların alfabetini çözmeye çalışmıştır.

Thomsen 25.11.1893 tarihinde ilk önce Tengri, Türk ve Kül Tegin kelimelerini okumayı başarmış, ardından da eski Türk yazıtlarının alfabetini tamamen çözmüş ve araştırmalarının sonucunu 29.11.1893 tarihli bir mektupla Radloff'a bildirmiştir. Bununla ilgili 'Déchiffrement des Inscriptions de l'Orkhon et de l'énisséi' adlı 15 sayfalık broşürünü 15.12.1893'te Danimarka Akademisi'ne sunarak bir konuşma ile problemi açıklamıştır. 'Déchiffrement'in basılmasından önce çözümünü gösteren bir listeyi Radloff'a da yollamıştır. 'Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées par Vilhelm Thomsen, MSFOu V, 1894-96' ismi ile Orhun yazıtlarının tam metni ile tercümesini yayımlamıştır.

Bu sırada Radloff da 11 kadar işareti çözmüştür ancak bütün metni 1894'te Thomsen'in anahtarını kullanarak okuyabilmiştir. İlk denemesini 'Die alttürkischen Inschriften der Mongolei I. Das Denkmal zu Ehren des Prinzen Kül Tegin' adı ile 1894 Kasımı'nda 35 sayfalık bir broşür halinde 50 adet bastırarak meslektaşları arasında dağıtmıştır.

İki taştan oluşan Tonyukuk Yazıtları 1897'de E. Klementz tarafından bulunmuş ve 1898'de Radloff tarafından tanıtılmıştır. Metinler 'Die Inschrift des Tonjukuk' adı ile yine Radloff tarafından yayımlanmıştır. Sonrasında ise Thomsen tarafından Turcica (1916).adlı eserinde çeşitli düzeltmeler yaparak tercümesini yayımlamıştır.

Orhun yazıtları üzerine Türkçe eser veren ilk kişi Necip Asım Bey olmuştur. Pek Eski Türk Yazısı adlı bu eserde Göktürkler ile onların kullandıkları yazılar ve abidelerdeki metinler hakkında yazılar bulunmaktadır. Sonraki yıllarda Şemseddin Sami, Fuat Köprülü, Hüseyin Namık Orkun, Hüseyin Nihal Atsız, Muharrem Ergin, Talât Tekin, Ahmet Bican Ercilasun, Mehmet Ölmez, Cengiz Alyılmaz, Arpad Berta, Erhan Aydın ve Hatice Şirin User gibi Türkologların çalışmaları olmuştur.

1990 yılından itibaren Orhun yazıtları üzerindeki çalışmalar, Türkiye'de hız kazanmıştır. Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Orhun yazıtları konusuna büyük önem vermiştir. Türk Dil Kurumunca başlatılan projelerle de Orhun yazıtları konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir.

Tonyukuk Külliyesi, Bilge Kağan ve Kül Tigin Külliyesi'nde, 1988'de inşasına başlanan koruma ve müze binaları 1990'da TİKA tarafından teslim alınmıştır.

Orhun yazıtları İkinci Doğu Türk Kağanlığının birinci elden yani Bilge Kağan ile devlet adamı Tonyukuk tarafından yazılmış askeri tarihi gibidir. Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında dünyanın ve insanoğlunun yaratılışına bir cümle ile değinildikten ve Birinci Kağanlığın tarihi genel çizgileri ile kısaca özetlendikten sonra İkinci Kağanlığın kuruluşundan Kül Tigin' in 731'de ölümüne kadarki siyasi ve askeri tarihi ayrıntıları ile anlatılır (Tekin, 1998, s. 14).

Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları içerik olarak birbirine çok yakındır. İkisinde de konuşan Bilge Kağan'dır. Yazıtlar; ülke güç kaybettiğinde erkeklerin kul, kadınların ise cariye olduklarını; kendi unvanlarını bırakıp yaklaşık 50 yıl kadar Çin'e tabi olduklarını söylemektedir. Kül Tigin ve Bilge Kağan'ın babası olan İlteriş (Kutlug) Kağan'ın ayaklanarak ülkeyi nasıl düzenlediğini, töreler aracılığıyla eski gücüne kavuşturduğunu anlatmaktadır.

Bilge Kağan; Kül Tigin ve onlara güvenenlerle birlikte bir darbe yaparak kağan olmuştur. Yazıtlarda kağan olup tahta oturduktan sonra halkın moralinin yükseldiğini, refah seviyesinin arttığını, kardeşi Kül Tigin ile birlikte gece gündüz demeden çalıştığını

söylemektedir. Fakat buralarda halka uyarılarda bulunarak Çin'in oyunlarına gelmemelerine de dikkat çekmektedir.

Sefer yapılan bölgeler ve bu seferler esnasında yaşananlar ayrıntıları ile anlatılmaktadır. Düşmanlara nasıl boyun eğdirildiği, kendilerine tabi olanlarla ve olmayanlarla yapılan savaşları, çoğunda asker sayısına ve mevsim özelliklerine kadar aktarılmaktadır. Türgiş ve Karluk'a seferler yapılmış, Tölis ve Tarduşlar düzene sokulmuştur. Çin, Dokuz Oğuz, Kırgızlar, Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar düşman ilan edilmiştir. Bilge Kağan nerelere sefer yapılırsa yapılısın Ötüken'in kutsallığından ve ülke yönetilecek en güzel yerin burası olduğundan da bahsetmeden edememektedir.

Kül Tigin Yazıtının sonlarına doğru Bilge Kağan, kardeşinin ölümünden duyduğu üzüntüyü duygusal cümlelerle ifade etmektedir. Onun türbesini süsletmek için Çin'den heykeltıraşlar ve ressamlar getirttiğini ve türbenin bitiş tarihini bildirmektedir.

“Tonyukuk’ un kendisinin ve Bilge Kağan’ın sağlığında yazdırıp diktirdiği yazıtının içeriği ise öbür yazıtlarınkinden biraz farklıdır. Tonyukuk kendi yazıtında daha çok İleriş Kağan ile Bilge Kağan’ın amcası Kapgan Kağan’ın başarılarını ve kendi hizmetlerini anlatır”(Tekin, 1998, s. 14).

Tonyukuk Yazıtı diğer iki yazıtı göre daha okunabilir durumda olduğu için üzerinde ayrıntılı ve daha doğru çalışmalar yapma fırsatı bulunmuştur. “Tonyukuk abidelerindeki hadiseler Thomsen ‘den beri;

1. Bölüm (1-19. satırlar) İl tiriş Kagan devrindeki hadiseler,
2. Bölüm (20-48. >>) Kapgan (Türk Böğü) Kagan devrindeki hadiseler,
3. Bölüm (49-62. >>...) Tonyukuk’un İl tiriş, Türk Böğü (Kapgan) ve Bilge

Kagan devrindeki başarılı hizmetlerin toplu hülasası, şeklinde olmak üzere, üç bölüme ayrılmıştı” (Sertkaya, 1986, 351). Clauson ise Thomsen'den daha ayrıntılı bir tasnif yaparak Tonyukuk Yazıtındaki olayları 11 bölüme ayırmıştır.

Tonyukuk, önceki yazıtlarda olduğu gibi yaptıkları savaşlardan; Çin, Oğuz, Kıtay, Kırgız gibi düşmanlardan bahsetmiştir. Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarından farklı olarak yazdırma işinin ne zaman bittiğinden ve yazıcısının kim olduğundan söz edilmemiştir.

3.2.1. Tonyukuk Yazıtı

“Tonyukuk Yazıtı Orhon Yazıtlarından çok daha doğuda, Moğolistan’ın başkenti Ulan-Bator’un 50 kilometre kadar güney-batısında, Nalayha kenti ile Tola Irmağı’nın sağ kıyısı arasında, Bayn-Tsokto denilen yerde bulunmuştur” (Tekin, 1998, s. 10).

Tonyukuk Yazıtı iki taştan oluşmaktadır. İlk taş ikinci taşa göre daha az yıpranmıştır. İlk taşa 35 ve ikinci taşa 27 olmak üzere toplamda 62 satırdan ibarettir. Diğer yazıtlarla yaklaşık aynı boydadır ve dört yüzü vardır. Yazıtta, olayları Tonyukuk kendi ağzından anlatmıştır. Tonyukuk 734 yılında hayatını kaybetmiştir.

Tonyukuk Yazıtında dikiliş tarihi ve yazıcısının kim olduğu belirtilmemiştir. Bu yüzden bu konularda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Aydın (2014)’a göre : “Yazıtın bizzat Tonyukuk tarafından yazdırıldığı ve diktirildiği söylenebilir” (s.113). Nitekim yazıtta yer alan ‘Türk Bilge Kağan ülkesinde yazdırdım. Ben Bilge Tonyukuk.’ cümlelerinden de bunu anlayabilmekteyiz. Yazıt Bilge Kağan hayatta iken diktirilmiştir. Yazıtın içeriğinden de anlaşıldığı üzere, Bilge Kağan’ın tahta çıktığı 716 tarihi ile öldüğü 734 tarihi arasında bir vakitte diktirilmiştir.

Yazıtların dikiliş tarihi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Thomsen 720, Orkun 725, Bazin 726 ya da az sonrasını, Ergin ve Tekin ise 720-725 yılları arasını işaret etmektedir. Bu konuda farklı yaklaşım Sertkaya’dan gelmiştir ve o Tonyukuk Yazıtının hangi tarihte yazılamayacağından bahsetmiştir. Sertkaya, Tonyukuk Yazıtı’nın bahsettiği tarihsel olayları incelemiş ve ayrıntılı bir karşılaştırma yaptıktan sonra yazıtın 732 ile 734 tarihleri arasında diktirilmiş olması gerektiğini belirtmiştir.

3.2.2. Kül Tigin Yazıtı

Kül Tigin Yazıtı, Moğolistan’daki Orhun Irmağı’nın yakınlarındaki Koço Çaydam Gölü civarında bulunmuştur. Kireç taşı ya da mermerden yapılmış olup dört yüze sahip bir taştır. Bu taş, ona yakın bir yerde bulunan althğa oturtulmuştur. Taşın yüksekliği 3.75 metredir. Kül Tigin Yazıtının doğu yüzünde 40, kuzey ve güney yüzlerinde ise 13’er satırlık Türkçe yani Göktürk alfabesi ile yazılmış metinler bulunmaktadır. Batı yüzünde ise Çince bir metin vardır. ‘Ayrıca, anıtın kuzey ve doğu ile güney ve batı yüzleri arasındaki kenar kısımlarında da küçük yazıtlar bulunmaktadır. Türkçe küçük bir yazıt anıtın batı yüzüne kazınmıştır” (Tekin, 2010, s. 7). “Yazıtın kağlumbağa althğında da sekiz satırlık ancak yedi-sekiz sözcüğü okunabilen Türkçe metin bulunmaktadır” (Aydın, 2014, s. 49).

Yazıt, Bilge Kağan'ın kardeşi Kül Tigin anısına dikilmiştir. Yazıcısı ise Bilge Kağan ve Kül Tigin'in yeğeni Yollug Tigin'dir. Thomsen'in de katıldığı gibi Bazin'in hesaplamalarına göre batı yüzündeki Çince metin 1 Ağustos 732 tarihinde tamamlanmıştır. Türkçe olan kısmı ise yine Bazin'in hesaplamalarına göre 21 Ağustos 732'de tamamlanmıştır.

3.2.3. Bilge Kağan Yazıtı

Bilge Kağan Yazıtı da Kül Tigin Yazıtı gibi Orhun Irmağı'nın yakınlarında bulunmuştur. İki yazıt arasında yaklaşık bir kilometre mesafe vardır. Bilge Kağan Yazıtı Kül Tigin'inkinden biraz daha uzundur. Doğu yüzünde 41, kuzey ve güney yüzlerinde de 15'er satırlık Türkçe metin bulunmaktadır. Ama tahribata uğradığı için okunamayan kısımları vardır. Batı yüzünde ise Kül Tigin Yazıtında olduğu gibi Çince bir metin bulunmaktadır. Fakat çok yıprandığı için az bir kısmı okunabilmiştir.

Bilge Kağan Anıtının kuzey yüzündeki yazıt, son yedi satırı dışında, Kül Tigin Anıtının güney yüzündeki yazıt ile bir ve aynıdır. Anıtın doğu yüzündeki 2.-24. satırlar da, ufak tefek bazı farklarla Kül Tigin Anıtının doğu yüzündeki 1.-30. satırlarla aynıdır (Tekin, 2010, s. 8).

Önceleri üç parça olarak kırık vaziyette duran yazıt, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi ile Moğolistan Aydınlanma Bakanlığı tarafından birlikte yürütülen Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP)'nin 2001 yılı çalışmaları sonucunda Koşo-Çaydam bölgesinde kurulu depo-müzeeye taşınmıştır (Aydın, 2014, s. 80).

Bilge Kağan'ın ölüm tarihi 25 Kasım 734'tür. Yazıt Bilge Kağan'ın anısına oğlu Tengri Kağan tarafından, Bazin'in hesaplamalarına göre 20 Eylül 735 yılında diktirilmiştir. Yazıcısı ise Kül Tigin Yazıtındaki gibi Bilge Kağan ve Kül Tigin'in yeğeni olan Yollug Tigin'dir.

Orhun yazıtları olarak bilinen bu üç önemli ve değerli runik metinde geçen 104 adet Türk sözcüğünün geçtiği cümleler ise araştırmanın örneklem kitlesini oluşturmaktadır. Örneklem kitlesi belirlenirken anılan metinlerde açıkça okunan tahrip olmamış yerlerdeki Türk sözcüğü ile birlikte metin tamiri yoluyla Türk sözcüğünün geçebileceği yerler olarak görülen satır ve cümleler de örneklem kitlesine dahil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları yazılı kaynaklardan oluşmaktadır. Birincil kaynaklar; otantik runik metinlerdir. Bu metinlerin çeviri yazıları da birincil kaynaklara dahildir. Metinlerin çevirileri, konu ile ilgili monografiler, okuma ve anlamlandırma tartışmalarına ilişkin incelemeler, Türk tarihine ilişkin kitaplar, Türk dili ve edebiyatına ilişkin kaynaklar, ansiklopediler, sözlükler gibi yazılı kaynaklar ise ikincil veri toplama araçlarıdır

3.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde iki veri türünün derlenip toplanması, ayıklanması, sınıflanması ve değerlendirilmesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu iki veri türünden birincisi, özel evren veya çalışma grubu diye anılan Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarıdır. Bu yazıtların metinleri ve çevirileri ile yazıtlar hakkındaki alanyazınının toplanması sürecin birinci aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama anılan kaynaklardaki Türk sözcüğünün taranması, tespiti, tasnifi ve değerlendirmesini içermektedir. Bu aşamada yazıtlardaki satırlar taranmış ve Türk sözcüğünün geçtiği 104 ibare tespit edilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Yazılı kaynaklarda geçen Türk sözcüğü tarama yoluyla belirlenmiştir. Tarama tekniği yanında toplanan verinin doğruluğunun kritiği, benzer örneklerle karşılaştırılması, benzer ve ayrı örneklerin türlerine göre tasnifi de veri toplama sürecine dayalı ve onunla iç içe geçmiş veri analizi aşamasında kullanılan yöntemlerdir. Verilerin analizinde gramatikal ve onomastik parametreler dikkate alınmıştır. Bu parametreler yukarıda sıralanan kavramsal çerçevenin üyelerinden oluşmaktadır. Verilerin gramatikal ve onomastik analizi çalışmanın problem durumunu aydınlatmada ve ana tezi oluşturmada çalışma sürecinin temel dayanağıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM

4.1. Bulgular

4.1.1. Göktürk Alfabeti

Orhun yazıtları ilk keşfedildiğinde hangi alfabe ile yazıldıkları bilinmemekteydi. Fakat taşlarda bulunan Çince metinler bize bu bilinmeyen alfabenin kimlere ait olduğu hakkında bilgi vermekteydi. Kül Tigin Yazıtının Çince yüzü çevirildiğinde şu bilgi görülmektedir:

Merhum prens Kül Tegin, Kutlug Kağan'ın ikinci oğludur. Şimdiki Bilge Kağan'ın küçük kardeşidir. Onun sadakati ve dostluğu uzak ülkelerde duyulmuştur (Ölmez, 2012, s. 116).

Bir Türk prensinden bahsettiği anlaşılmıştır. Nitekim Çin İmparatoru'nun Kül Tigin'in ölümünden üzüntü duyduğunu ve anısına dikilecek taşta Çince bir metin bulunmasını arzu etmiştir. Böylece yazıtın Türklere ait olduğu anlaşılmıştır. Yazıtlardaki alfabeyle ilk çözenlerden olan Thomsen (2011) "Bu yazıtların dilinin arı bir Türkçe olduğunu ve bunun da bugüne kadar tanıyabildiğimiz Türk dillerinin hepsinden eski bir döneme ait bulunduğunu ortaya çıkarmış bulunuyorum" (s. 23) demiştir.

Türkler tarih boyunca çok geniş coğrafyalarda yaşamış, devletler kurmuş ve değişik inançlar beslemişlerdir. Doğal olarak kullandıkları alfabeler de bu farklılıklardan etkilenmiştir. Türklerin çoğunlukla kullandığı alfabeler Göktürk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin'dir.

Göktürk yazısı, Türkçenin metinlerle izleyebildiğimiz yaklaşık 1300 yıllık tarihi boyunca kullandığı ilk resmi yazı sistemidir. Türklerin yazı yazmak için kullandıkları bu sistem, Eski İskandinav yazıtlarında kullanılmış Runik (Gotça: esrarlı, meçhul) yazının karakterlerine benzediği için, Avrupa ve Rus Türkoloji literatüründe, Sibiry Run harfleri, Yenisey Run harfleri, Runik alfabe ve Türk Run Yazısı olarak adlandırılmıştır. Eski Türkçenin dili ve yazısı üzerinde çalışan bilim adamları, bu yazı sistemi için 'Göktürk Alfabeti', 'Orhun (Orhon, Orkun, Orkon) alfabeti', 'Türk Alfabeti', hatta 'Köktürkçe çivi yazısı' terimlerine de başvurmuşlardır (User, 2015, s. 25-26).

Göktürk alfabeti ile yazılmış ilk örnekler VII. yüzyılın son çeyreğine kadar dayanmaktadır. Fakat öncesinde de bu alfabenin Türkler tarafından kullanılmış olması muhtemeldir. Göktürk alfabetinin kökeni hakkında, araştırmacılar tarafından birçok düşünce ileri sürülmüş; fakat günümüzde dahi nihai bir sonuca ulaşılamamıştır.

Göktürk işaretlerinin İskandinav Runik yazısından doğduğunu kabul eden görüş bunların ilkidir. Bu görüşün temsilcisi Heikel'dir. Daha sonra Göktürk yazısı ile Grek yazısı, hatta eski Sami yazısı ve Likya, Firikya, Hitit yazıları arasında ilgi kuran görüşler dahi ortaya atılmıştır. Bu görüşler Otto Donner, Heinrich Julius von Klaproth ve Altay Amanjolov tarafından kabul görmüştür" (Kartalçık, 2009, s. 364).

Thomsen ise Göktürk alfabetinin kökeninin doğrudan olmasa bile dolaylı yollardan Arami olarak adlandırılan Sami alfabetinin bir biçimi olduğunu ileri sürmüştür. Sağdan sola yazılması, ses değerlerinde bulunan pek çok benzerliğin de buna kanıt olduğunu ifade

etmiş ve bir de Arami alfabesinden Göktürk alfabesine geçmiş olabileceğini düşündüğü harflerin tablosunu çıkarmıştır.

Radloff da bu düşünceye kısmen katılmış Göktürk alfabesinin iki yazı sistemi olan Arami ve İskandinav Run yazı sisteminin karışımı sonucu meydana geldiğini iddia etmiştir.

Sir Gerard Clauson, Göktürk yazısının eski İrani prototiplerle şekillendikten sonra Heftalit veya Bizans tipindeki Grek kaynaklı harflerle tamamlanmış sembollerden çıktığını ileri sürmüştür (User, 2015, s. 31).

Göktürk işaretlerinin Türk damgalarından doğduğu da ileri sürülen bir görüştür. Bu teori ilk olarak Aristov ve Mallitskiy tarafından ileri sürülmüş, Ahmet Caferoğlu, Ahmet Cevat Emre, Hüseyin Namık Orkun gibi Türkologlar tarafından da kabul görmüştür (Caferoğlu,1984, s. 121).

4.1.2. Göktürk Alfabesinin Ses Özellikleri

Göktürk alfabesinde bir tanesi 𐰚 kapalı ‘e’yi göstermek üzere 39 tane harf bulunmaktadır. ‘𐰚’ sesi Orhun yazıtlarında kullanılmamaktadır. Fakat Yenisey yazıtlarında yer aldığı için pek çok araştırmacıya göre de Göktürk alfabesinde yer verilmiştir. Bu durumda dört tanesi Orhun yazıtlarında kullanılmak üzere toplam beş tane ünlü harf bulunmaktadır. Diğer harflerden 20 tanesi kalınlık-incelik uyumuna göre değişen ünsüzlerdir. Eğer bir sözcüğün ilk hecesinde kalın bir ünlü var ise, yazıda o hecedeki ünsüzün kalın harfi kullanılmaktadır. Eğer ilk hecedeki ünlü ince ise, o hecede kullanılan ünsüzün de ince harfi kullanılmaktadır.

Bu ünsüzlerin kullanımına örnek vermek gerekirse: ‘𐰘𐰚𐰣𐰚𐰚’ şeklinde yazılan ‘bolmuş’ yani ‘olmuş’ anlamına gelen sözcükte ‘𐰚’ harfi kalın ünlü olan ‘o’dur. Kalınlık-incelik uyumuna göre onunla ilk hece bulunan ‘b’ ünsüzünün de kalın hali yani ‘𐰚’ harfi kullanılmıştır. Yine devamında da kalınlık-incelik uyumu gözetilerek ‘l’ harfinin kalın hali olan ‘𐰣’ ünsüzü kullanılmıştır.

Göktürk alfabesinde bütün ünlülerle ortak kullanılan beş tane ünsüz harf bulunmaktadır. Bunlar ç, m, p, ş ve z seslerinin bulunduğu herhangi bir sözcükte kullanılabilirler.

Yine aynı örnek üzerinden açıklamak gerekirse: ‘𐰘𐰚𐰣𐰚𐰚’ şeklinde yazılan ‘bolmuş’ yani ‘olmuş’ anlamına gelen sözcükte, kalın halleri kullanılan ‘b’ ve ‘l’ ünsüzlerinin devamında ‘m’ ve ‘ş’ seslerini karşılayan ‘𐰚’ ve ‘𐰘’ harflerinin kalınlık-incelik uyumundan bağımsız olarak kullanılabilinecekleri görülmektedir.

Son grup ise çift sesli harflerden oluşmaktadır. İçinde çift ünsüz ve bir ünsüz bir ünlü bulunduran harfler yer almaktadır. M, 𐰚, 𐰚, 𐰚, 𐰚 harfleri çift ünsüzleri; 𐰚, 𐰚, 𐰚, 𐰚 harfleri ise bir ünlü ve bir ünsüzü karşılamaktadır.

Örneğin: ʀʁʁʁ sözcüğü, sonundaki çift sesli ‘ʀ’ harfi gereği ‘türük’ şeklinde yazılmaktadır. Yine ʁʁʁʁ sözcüğü, ‘ʁ’ harfi gereği ‘bunta’ şeklinde yazılmaktadır.

İçerisinde ünlü harf bulundurmayan ya da bazı hecelerinde ünlü bulunduran kelimeleri yazmak için de kalınlık-incelik uyumuna göre hareket edilmektedir.

Örnek vermek gerekirse: ‘ʁʁʁʁ’ kelimesi hiç ünlü harf içermemektedir. Bütün ünsüzlerin kalın halleri dikkate alındığında, bu sözcüğün kalın ünlüler ile kullanılması gerekmektedir. Bağlamını da düşündüğümüzde sözcüğün ‘kagan’ olarak yazıldığını görmekteyiz. Nitekim diğer kalın ünlüler ile kullanmak mümkün değildir.

‘ʁʁʁʁʁ’ sözcüğü tek ünlü bulundurmaktadır. Ama kalınlık-incelik uyumu dikkate alındığında bu sözcüğü ‘birmis’ şeklinde yani ‘vermiş’ anlamına gelecek şekilde yazmak doğru olacaktır.

Orhun yazıtlarında uygulanan yazım kuralları ise şunlardır:

1. Sözcüğün başındaki ya da ortasındaki ‘a’ ve ‘e’ ünlüleri genelde yazılmaz fakat sözcüğün başındaki ya da ilk hecesindeki diğer ünlüler yani ı, i, o, ö, u ve ü daima yazılır.
2. Sözcük sonundaki bütün ünlüler yazılır.
3. İlk hecenin düz ünlüsünden sonra gelen düz ve dar ünlüler ile ilk hecenin yuvarlak ünlüsünden sonra gelen yuvarlak ünlüler genellikle yazılmaz.
4. İlk hecenin düz ünlüsünden sonra gelen yuvarlak ünlüler ile ilk hecenin yuvarlak ünlüsünden sonra gelen düz ünlüler genellikle yazılır.
5. Art arda gelen iki hecede de aynı ünlü varsa, bunların yalnızca bir tanesi genellikle de ilk hecedeki ünlü yazılır.
6. Çift sesli harflerden olan < , ʁ , ʁ ’ ve ‘ʀ’ kullanıldığı zaman, yanlarındaki ünlüler yazılmaz.
7. İnce ünlülerle kullanılan ‘s’ yani ‘ʁ’ harfi ile ortak kullanılan ünsüz harflerden olan ‘ş’ yani ‘ʁ’ harfi birbirinin yerine kullanılabilir.
8. Sözcük içindeki ikiz veya benzer ünsüzler genellikle tek harfle yazılır.
9. Sözcükleri ya da sözcük gruplarını ayırmak için, iki nokta yani ‘:’ kullanılır.

Tablo 4.1

Göktürk Alfabesi

ÜNSÜZLER			ÜNLÜLER	
LATİN	ORHUN		LATİN	ORHUN
	KALIN	İNCE		
B	ᠪ	ᠪ	A-E	ᠠ
D	ᠳ	ᠳ	I-İ	ᠢ
G	ᠭ	ᠭ	O-U	ᠤ
K	ᠬ	ᠬ	Ö-Ü	ᠥ
L	ᠯ	ᠯ	ÇİFT SESLİLER	
N	ᠨ	ᠨ	LATİN	ORHUN
R	ᠷ	ᠷ	İK/Kİ	ᠠ
S	ᠰ	ᠰ	İÇ/Çİ	ᠶ
T	ᠲ	ᠲ	LT	ᠮ
Y	ᠳ	ᠳ	NÇ	ᠰ
ORTAK KULLANILANLAR			NT	ᠮ
LATİN		ORHUN	NG	ᠮ
Ç		ᠬ	NY	ᠮ
M		ᠮ	OK/UK, KO/KU	ᠮ
P		ᠮ	ÖK/ÜK, KÖ/KÜ	ᠮ
Ş		ᠮ		
Z		ᠮ		

4.1.3. Kül Tigin, Bilge Kağan Ve Tonyukuk Yazıtlarında Türk Sözcüğünün Geçtiği

Satırlar ve Satırların Çevirileri

Tablo 4.2

Kül Tigin Güney Yüzü (1)

𐰉𐰺𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪: 𐰽𐰢𐰠𐰽𐰢𐰪

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 160-161.	tänritäg tänrinä bolmış türk bilgä qağan bu ödkä olurtım.	Ben Türklerin göge benzeyen, gökten gelmiş Bilge (yani akıllı) kağanı; bu zamanda tahta oturdum.
Orkun, 2011, s. 22.	tenriteğ tenride bolmış türk bilge kagan bu ödke olurtım	Göge benzer gökte (mevcud) olmuş Türk Bilge hakan bu zamanda (iktidar mevkiine) oturdum.
Tekin, 2010, s. 20-21.	t(e)ñri t(e)g: t(e)ñride: bolm(ı)ŝ: türük: bilge: k(a)g(a)n: bu ödke: ol(u)rt(u)m	(Ben), Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde (tahta) oturum.
Ergin, 2006, s. 2-3.	Tengri teg tengride bolmış Türk Bilge Kağan bu ödke olurtım.	Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum.
Berta, 2010, s. 127-190.	teñri teý teñride bolmwŝ türk bilýe qağan bo ödkе olorpwm	(Ben) Tengri gibi gökte doğmuş Türk Bilge kağan bu zamanda hüküm sürdüm.
Ölmez, 2012, s. 78-90.	teñri teg: teñride: bolmış türük: bilge: kagan: bo ödke: olortum	İlahi göğün yarattığı Türk Bilge Kağan, bu devirde tahta çıktım.
Aydın, 2014, s. 51.	teñriteg teñride bolmış türük bilge kagan bo ödke olortum	(Ben) Tengriteg Tengride bolmuş Türk Bilge Kağan(ım).Bu zamanda tahta oturdum.

Tablo 4.3

Kül Tigin Güney Yüzü (3)

↓D ı > ı : ı k ı ı : ı ı ı ı : ı ı ı : ı ı ı : ı ı ı : ı ı ı

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 162-163.	türk qaγan ötükan jyş olursar, iltä buñ joq.	Türklerin kağanı Ötüken ormanında bu ün ve bu medeniyet olmadan otururken, halkın hiçbir üzüntüsü olmaz.
Orkun, 2011, s. 22-23.	türk kagan ötüken yış olursar ilte bun yok	türk hakani Ötüken ormanında oturur ise ülkede de mihnet olmaz.
Tekin, 2010, s. 20-21.	türük: k(a)g(a)n: ötü(e)n yış: ol(u)rs(a)r: ilte: buñ yok	Türk(lerin) hakani Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz.
Ergin, 2006, s. 2-3.	Türk kağan Ötüken yış olursar ilte bung yok.	Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.
Berta, 2010, s. 128,129-190.	türk qaγan ötwken yış olorsar êlpe buñ yoq	Eğer Türk kağanı Ötüken platosunda hüküm sürerse, o zaman sıkıntı yok.
Ölmez, 2012, s. 78-90.	türük: kagan: ötüken: yış: olorsar: êlte: buñ yok	Türk kağanı Ötüken topraklarında hüküm sürerse ülkede sıkıntı çıkmaz.
Aydın, 2014, s. 51-52.	türük kagan ötüken yış olorsar êlte buñ yok	Türk kağanı Ötüken (ormanlı) Dağları'nda oturursa ülkede sıkıntı çıkmaz.

Tablo 4.5

Kül Tigin Güney Yüzü (7)

𐰽𐰺𐰍𐰎:𐰇𐰏𐰐:𐰑𐰒𐰓

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 166- ?	türk budun ülāsikig.	?
Orkun, 2011, s. 24-25.	türk budun ölesikiğ	Türk milleti ölesince(?)
Tekin, 2010, s. 22-23.	türük: bod(u)n:öls(i)k(i)g	(Ey) Türk halkı öleceksin!
Ergin, 2006, s. 4-5.	Türk budun ölsikig.	Türk milleti, öleceksin!
Berta, 2010, s. 131-191.	türk boðwn ölsökwý	? öldünüz!
Ölmez, 2012, s. 79-91.	türük: bodun: ölsikiñ	Türk halkı, mutlaka öleceksin.
Aydın, 2014, s. 53.	türük bodun ölsikig	Türk halkı öleceksin.

Tablo 4.6

Kül Tigin Güney Yüzü (8a)

𐰽𐰺𐰍𐰎:𐰇𐰏𐰐:𐰑𐰒𐰓:𐰔𐰕𐰖:𐰗𐰘𐰙𐰚

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 166-167.	ol jirgärü barsar türk budun öltäčisän	O ülkeye gidersen, ey Türk halkı, öleceksin!
Orkun, 2011, s. 26.	ol yergerü barsar türk budun ölteçisen	O yerlere doğru varır isen (ey) Türk milleti öleceksin!
Tekin, 2010, s. 22-23.	ol y(e)rg(e)rü: b(a)rs(a)r: türük: bod(u)n: ölt(e)çi s(e)n	O yere doğru gidersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!
Ergin, 2006, s. 4-5.	Ol yirgerü barsar Türk budun ölteçi sen.	O yere doğru gidersen, Türk milleti öleceksin!
Berta, 2010, s. 132-191.	ol yérýerw barsar türk boðwn ölpeçi sen	Türk bodunu, eğer o yere gidersen öleceksin.
Ölmez, 2012, s. 79-91.	ol yergerü: barsar: türük: bodun: ölteçi sen	Oralara gidersen, Türk halkı mutlaka öleceksin.
Aydın, 2014, s. 53.	ol yergerü barsar Türk bodun ölteçi sen	O yerlere gidersen Türk halkı öleceksin.

Tablo 4.8

Kül Tigin Güney Yüzü (10)

:𐰉𐰺𐰽𐰾: 𐰺𐰽𐰾𐰾𐰽𐰾𐰾𐰽𐰾: 𐰽𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾: 𐰽𐰾𐰾𐰾

𐰽𐰾𐰾𐰾

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 168-169.	türk bağlar budun buny äsidiñ. türk budun (yʷtirip i)l tutsyqyñyn bunda urtym.	Ey Türk beyleri ve halkı, bunu dinleyin! Senin Türk halkını nasıl bir araya getirdiğini, imparatorluğunu nasıl yönettiğini buraya yazdım.
Orkun, 2011, s. 26-27.	türk beğler budun eşidin türk budun (ıgtirip) e) tutsakının bunda urtım	Türk beyleri; milleti! İşitin; Türk milletinın canlanup eli tutduğunu buraya vurdum.
Tekin, 2010, s. 22-23.	türük: b(e)gl(e)r: bod(u)n: bunı (e)şid(i)ñ: türük: bod(u)n tir(i)p: il tuts(i)k(i)ñ(i)n: bunta: urt(u)m	Türk beyleri (ve) halkı, bunu işitin! Türk (halkı) yaşayıp devlet sahibi olduğunu buraya (taş üzerine) hakkettim.
Ergin, 2006, s. 6-7.	Türk begler budun bunı eşiding. Türk (budun ti)rip il tutsıkingın bunda urtum.	Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağını burda vurdum.
Berta, 2010, s. 133,134-191.	türk beýler boðwn bwnı eşidiñ türk (boðwnwγ ti)rip èl tutsıqwñwn bwnda urpwm	Türk beyleri ve bodunu! Bunu işitin! Yeniden doğan Türk bodunu(nun adını) buraya kazıdım! Nasıl el tutacağını (kaydettim),
Ölnez, 2012, s. 79-91.	türük: begler: bodun: bonı eşidiñ: türük bodun têrip: èl tutsıkiñın: bonta: urtum	Türk beyleri, halkı bunu dinleyin: Türk halkını derleyip ülke kuracağınızı buraya kazıdım.
Aydın, 2014, s. 54.	türük begler bodun bunı eşidiñ türük bodun têrip èl tutsıkiñın bunta urtum	Türk beyleri (ve) halkı bunu dinleyin: Türk halkını bir araya getirip ülke kuracağınızı buraya kazıdım (yazdım).

Tablo 4.9

Kül Tigin Güney Yüzü (11)

𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺:𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺:𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺:𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺:𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺:𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 168,170-169,171.	türk amaty budun bäglär, bödkä körügmä bäglär ägü jañyldaçy siz	Ey Türk halkı ve beyleri, ...tahta itaat eden beyler, hataya düşeceksiniz.
Orkun, 2011, s. 26-27.	türk amtı budun beğler bödke körügme beğler-ğü yanıldaçısız.	Şimdiki Türk milleti, beyler: tahta sadakat (ve) itaat eden beyler! Siz mi yanılacaksınız?
Tekin, 2010, s. 22-23.	türük:(a)mtı: bod(u)n: b(e)gl(e)r: bödke: kör(ü)gme: b(e)gl(e)rgü: y(a)ñ(ı)lt(a)çı siz	(Ey) Sadık Türk halkı (ve) beyleri, bu devirde (bana) itaat eden beyler, (sizler) mi yanılacaksınız?
Ergin, 2006, s. 6-7.	Türk amtı budun begler bödke körügme begler gü yangıltaçı siz?	Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız?
Berta, 2010, s. 134-191.	Türk ampı boðwn beyler böðke körwýme beýler ýw yañıldaçı siz	Bugünkü Türk bodunu, beylerin tahta bağlı olup olmadığını (ve Türk bodunu onu da bil ki), sizin yanılıp yanılmadığınızı.
Ölmez, 2012, s. 79-91,92.	türük: amtı: bodun: begler: bödke: körügme: beglergü: yanıltaçı siz	Şu anki Türk halkı, beyleri, halihazırdaki beyler, sizler mi yanılacaksınız?
Aydın, 2014, s. 54.	türük amtı bodun begler bödke körügme begler gü yangıltaçı siz	Şimdiki Türk halkı (ve) beyleri, bu zamandaki (halihazırdaki) itaatkar beyler sizler mi yanılacaksınız?

Tablo 4.10

Kül Tigin Doğu Yüzü (1)

|ḫʏṯ ʔṯ ḫṯ ḫṯ : |ḫʏṯ ʔṯ : ʔḫ > ḫ : ḫṯ | ḫʏṯ ḫṯ : ḫṯ ṯṯ : ʏḫ > ṯ : ḫʏṯ ḫṯ : ḫ ʏ ḫ >

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 126-127.	olurypan türk budunyn ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş.	Üstat olduktan sonra, Türk halkının imparatorluğunu ve kurumlarını yönetmişler.
Orkun, 2011, s. 28-29.	olurıpan türk budunın ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş	Oturarak Türk milletinin ülkesini türesini idare edivermiş, tanzim edivermiş.
Tekin, 2010, s. 24-25.	ol(u)r(u)p(a)n: türük: bod(u)n(i)ñ: ilin: törüsin: tuta: birm(i)ş: iti: birm(i)ş	Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler.
Ergin, 2006, s. 8-9.	Olurupan Türk budunung ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş.	Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutu vermiş, düzenleyi vermiş.
Berta, 2010, s. 141-192,193.	türk boḍwnwñ élin törw̄sin tuta b̄ermiş étw̄ b̄ermiş	Oturdukları sürece Türk bodununun elini, törelerini tutuvermişler, düzenleyivermişler.
Ölmez, 2012, s. 80-92.	olorupan: türük: bodunıñ: élin törösın: tuta: b̄ermiş: éti: b̄ermiş	Tahta çıktıktan sonra Türk halkının ülkesini, yasalarını ele alıp düzenlemişler.
Aydın, 2014, s. 56.	olorupan türük bodunıñ élin törösın tuta b̄ermiş éti b̄ermiş	Tahta oturup Türk halkının ülkesini (ve) yasalarını tutuvermiş, düzenleyivermişler.

Tablo 4.11

Kül Tigin Doğu Yüzü (3)

|ḫʏṯ ḫ > ḫ ḫ > : ʔḫ : ḫʏṯ ḫṯ : ʏ ḫ ḫ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 128-129.	kök türk ança olurur ärmis.	Göktürkler egemence uzanıyorlarmış.
Orkun, 2011, s. 30.	Kök türk ança olurur ermiş	Gök Türkleri tanzim edip böylece otururlar imiş
Tekin, 2010, s. 24-25.	köök: türük: <iti>: (a)nça: ol(u)rur (e)rm(i)ş	Gök Türkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerler imiş.
Ergin, 2006, s. 8-9.	Kök Türk ança olurur ermiş.	Gök Türk öylece oturuyormuş.
Berta, 2010, s. 142-193.	kök türk anca olorwr ermiş	Kök Türk (bodunu) öylece yönetmiş.
Ölmez, 2012, s. 80-92.	köök: türük: <éti>: ança: olurur ermiş	Kök Türkler (bu) <bölgede dağımk halde öylecene > yaşıyorlarmış
Aydın, 2014, s. 56.	kök türük ança olurur ermiş	Türkler öylece yaşıyorlarmış.

Tablo 4.12

Kül Tigin Doğu Yüzü (6)

𐰽𐰺𐰍 : 𐰺𐰏𐰤𐰠𐰍 : 𐰽𐰏𐰤𐰠𐰍 : 𐰽𐰏𐰤𐰠𐰍 : 𐰺𐰏𐰤𐰠𐰍 : 𐰽𐰏𐰤𐰠𐰍

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 130-131.	türk budun illädük ilin yč yŷnu ydmŷs.	Türk halkı kendi imparatorluğunun dağılmasına yol açmış.
Orkun, 2011,s. 32.	türk budun illedük ilin içgınu ıdmış	Türk milletinin (eskiden beri) ülkeli olan ülkesi inkıraza yüz tutmuş
Tekin, 2010, s. 24-25.	türük: bod(u)n: ill(e)dük: ilin: içg(1)nu: ıdm(1)ş	Türk halkı, kurduğu devletini elden çıkarıvermiş.
Ergin, 2006, s. 10-11.	Türk budun illedük ilin içgınu ıdmış.	Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.
Berta, 2010, s. 144-193.	türk bodwn êlledök êlin iç' ɣınw ıdmış	Türk bodunu, el yaptığı elini terk etmiş.
Ölmez, 2012, s. 81-93.	türük: bodun: êlledök: êlin: içgınu: ıdmış	Türk halkı ülke yaptığı toprakları elinden çıkarmış.
Aydın, 2014, s. 57.	türük bodun êlledök êlin içgınu ıdmış	Türk halkı! Yurt tuttuğun toprakları elinden almış.

Tablo 4.13

Kül Tigin Doğu Yüzü (7)

: 丂 1 𐰇 𐰆 : 𐰄 1 𐰇 𐰆 : 𐰇 𐰆 𐰇 : 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆 : 1 𐰇 1 𐰇 𐰇 : 1 𐰇 1 : 𐰄 1 𐰇 𐰆 : 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆 : 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆

𐰇 𐰆 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆 : 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 130-131. Orkun, 2011, s. 32.	türk bağlar türk atyn yty, tabyâçyf bağlar tabyâç atyn tutypan tabyâç qayanqa türk beğler türk atın itı tabgaçgi beğler tabgaç atın tutıpan tabgaç kaganka	Türk beyleri Türk unvanını bırakmış. Çin soylularının unvanlarını alarak Çin hakanına Türk beyleri Türk adını atmışlar, Çin beylerinin Çince adlarını alarak Çin hakanına
Tekin, 2010, s. 26-27.	türük: b(e)gl(e)r: türük: ätin: it(t): t(a)bg(a)çgi: b(e)gl(e)r: t(a)bg(a)ç: ätin: tut(u)p(a)n: t(a)bg(a)ç: k(a)g(a)nk(a)	Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı, Çinlilerin hizmetindeki (Türk) beyleri, Çin unvanlarını alarak Çin hakanına
Ergin, 206, s. 10-11.	Türk begler Türk atın itı. Tabgaçgi begler Tabgaç atın tutupan Tabgaç kağanka	Türk beyler Türk adını bıraktı. Çinli beyler Çin adını tutup, Çin kağanına
Berta, 2010, s. 145-193.	türk beğler türk atın ıd(d)ı taβyaç'γı beğler taβyaç atın tutwpan taβyaç qayanqa	Türk beyleri Türk adını bıraktılar. Tabgaç beyleri Tabgaç adını alarak Tabgaç kağanına
Ölmez, 2012, s. 81-93. Aydın, 2014, s. 58.	türük: begler: türük: ätin: adtı: tavgaçgi: begler: tavgaç: ätin: tutupan: tavgaç: kaganka türük begler türük atın ı<d>tı tawgaçgi begler tawgaç atın tutupan tawgaç kaganka	Çindeki Türk beyleri Türklere özgü unvanları bırakıp Çinlilere özgü unvanları kullanarak Çin hakanına Türk beyleri Türk unvanlarını bırakıp Çinlileri benimsemiş beyler Çin unvanlarını alarak Çin kağanına

Tablo 4.14

Kül Tigin Doğu Yüzü (8)

𐰇 𐰆 𐰇 𐰆 : 1 𐰇 1 : 𐰇 𐰆 𐰇 𐰆

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 132-133.	türk qara qamyγ'	Türk halk tabakasının
Orkun, 2011, s. 32-33.	türk kara kamıg	Türk avam
Tekin, 2010, s. 26-27.	türük: kar(a) k(a)m(a)g	Türk avam
Ergin, 2006, s. 10-11.	Türk qara qamağ	Türk halk
Berta, 2010, s 146-193.	türk qara qamay	Türk avam
Ölmez, 2012, s. 81-93.	türük: kara kamag	Türk halkı içerisindeki sıradan insanların
Aydın, 2014, s. 58.	türük kara kamag	Türk (avam)

Tablo 4.16

Kül Tigin Doğu Yüzü (11)

𐰉𐰺𐰽𐰾: 𐰇𐰺𐰽𐰾𐰰𐰽𐰾: 𐰇𐰺𐰽𐰾: 𐰇𐰺𐰽𐰾: 𐰇𐰺𐰽𐰾: 𐰇𐰺𐰽𐰾

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 132-133.	türk budun joq bolmazun	Türk halkı yok olmasın diye
Orkun, 2011, s. 34.	türk budun yok bolmazun	Türk kavmi yok olmasın diye
Tekin, 2010, s. 26-27.	türük: bod(u)n: yook: bolm(a)zun: tiy(i)n	Türk halkı yok olmasın diye
Ergin, 2006, s. 12-13.	Türk budun yoq bolmazun	Türk milleti yok olmasın diye
Berta, 2010, s. 147-194.	türk boðwn yoq bolmazwn	Türk bodunu yok olmasın –diyerek-
Ölmez, 2012, s. 81-94.	türük: bodun: yok: bolmazun: tēyin	Belli ki Türk halkı yok olmasın diye
Aydın, 2014, s. 59.	türük: bodun: yok: bolmazun: tēyin	Türk halkı yok olmasın diye

Tablo 4.17

Kül Tigin Doğu Yüzü (13)

ᠵᠠᠵᠠᠵᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤ ᠨᠢᠬᠡᠢ ᠨᠠᠭᠢᠨᠨᠢ ᠶᠨᠨᠢ ᠤᠯᠤᠰᠤ ᠵᠠᠵᠠᠵᠤᠨ ᠨᠢᠬᠡᠢ ᠨᠠᠭᠢᠨᠨᠢ ᠵᠠᠵᠠᠵᠤᠨ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 134,136-135.	türk törüsün yčyŋnmyš, budunıy/áčüm apam törüsінčä jaratmys, bušyürmysš	Türk halklarının ve kurumlarının köleliğini ortadan kaldırmış; kavimleri atalarımızın törelerine göre düzenlemiş, onları coşturmuş.
Orkun, 2011, s. 34-35.	türk törüsün içginmiş, budunıg eçüm apam törüsінçe yaratmış, buşgurmış.	Türk türesi bozulmuş olan milleti ecdadının türesince vücuda getirmiş, harekete getirmiş.
Tekin, 2010, s. 26-27.	türük: törüsін: ıçg(1)nm(1)ş: bod(u)n(u)g: (e)çüm (a)pam: törüsінçe: y(a)r(a)tm(1)ş: boşgurm(1)ş	Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimın töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş.
Ergin, 2006, s. 12-13.	Türk törüsін içginmiş budunıg eçüm apam törüsінçe yaratmış, boşgurmış.	Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış yetiştirmiş
Berta, 2010, s. 149-194.	türk törwswn ıç'yınmış boğwnwı eçwm apam törwsince yarat'mış boşywrmwş	Türk yasasını bırakmış bodunu, (babam kağan) atalarım yasasına göre düzene sokmuş ve eğitmiş.
Ölmez, 2012, s. 82-94.	türük: törösін: ıçginmiş: bodunug: eçüm apam: törösінçe: yaratmış: boşgurmış	Türk geleneklerini kaybetmiş olan halkı, atalarımın, dedelerimın gelenekleri doğrultusunda oluşturmuş, eğitmiş.
Aydın, 2014, s. 60.	türük törösін içginmiş bodunug eçüm apam törösінçe yaratmış boşgurmış	Türk yasalarını kaybetmiş halkı atalarım, dedelerimın yasalarına göre(uygun olarak) yeniden örgütlemiş, eğitmiş (öğretmiş).

Tablo 4.18

Kül Tigin Doğu Yüzü (16)

𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 138-139.	äçim qayân olurypan türk budunyy/jičä itdi, jičä igiti.	Amcam kağan tahta oturunca Türk halkını iyi yönetti, kalkındırdı.
Orkun, 2011, s. 36-37.	eçim kagan olurıpan türk budunıg yiçe itdi, yiçe igiti	Amcam hakan (tahta) oturarak Türk milletini yüce etti, doğrulttu.
Tekin, 2010, s. 28-29.	(e)çim k(a)g(a)n:ol(u)r(u)p(a)n: türük: bod(u)n(u)g: yiçe: itdi: <yiçe> ig(i)t(t)i	Amcam Hakan tahta oturup Türk halkını yeniden düzenledi (ve yeniden) doyurdu.
Ergin, 2006, s. 14-15.	Eçim kağan olurıpan Türk budunıg yiçe itdi, igit(t)i.	Amcam kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi.
Berta, 2010, s. 151-194.	Ėçim qayan olorwpan türk boðwnwı eyiçe et'di iyid(d)i	Amcam kağan oturunca, Türk bodununu öncekiler gibi iyice düzenledi, besledi.
Ölmez, 2012, s. 82-95.	eçim kagan: olorıpan: türük: bodunug: yiçe: etdi: <yiçe>igitti	Amcam hakan tahta oturup Türk halkını önceden olduğu gibi yönetmiş, beslemiş.
Aydın, 2014, s. 61.	eçim kagan olorıpan türük bodunug yiçe etdi (yiçe) igit(d)i	Amcam kağan tahta oturunca Türk halkını yeniden düzenledi, yeniden besledi.

Tablo 4.19

Kül Tigin Doğu Yüzü (18)

<...>𐰃𐰆𐰪𐰇 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇 : 𐰃𐰆𐰪𐰇

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 140-139,141.	türgäs qayân türk(im) budunym ärti.	Türgeş kağanı biz Türklerdendi; benim halkımdandı.
Orkun, 2011, s. 38.	türğiş kagan türk(im) budunım erti	Türğiş hakanı türklerimden, kavmimden idi.
Tekin, 2010, s. 28-29.	türg(i)ş: k(a)g(a)n: türük(ü)miz bod(u)n(u)m(ı)z (e)rti	Türğiş Hakanı (kendi) Türk'ümüz, (kendi) halkımız idi.
Ergin, 2006, s. 14-15.	Türğiş kağan Türkümüz (budunumuz erti.	Türğiş Kağanı Türkümüz, milletimiz idi.
Berta, 2010, s. 152-194.	türýeş qayan türkwmwz (boðwnwmwz erdi	Türgeş kağanı Türkümüz, (bodunu) bodunumuz idi.(
Ölmez, 2012, s. 82-95.	Türgêş: kagan: türükümüz(bodunumuz: erti:	Türgeş hakanı müttelikimiz (tebamızdı;
Aydın, 2014, s. 62.	türgeş kagan türükümüz (bodunumuz erti	Türgeş kağanı (bize) tabi (halkımız idi.

Tablo 4.21

Kül Tigin Doğu Yüzü (22)

⌣ | ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣
 <...> ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣ : ⌣⌣⌣⌣⌣⌣

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 142-143.	türk ofüz bağları budun äsidiñ! özä täñri basmasar, asra jir tälinmäsär, türk budun, ilinin törünün käm artaty? udčy(.....)y türk budun ärt....z	Türk Oğuz beyleri ve halkı, dinleyin! Yukarıda gök ezmese, aşağıda yer delinmese, senin imparatorluğunu ve kurumlarını kim (...?) yıktı? Ey Türk halkı, ...pişmanlık getir!
Orkun, 2011, s. 38,40-40.	türk oguz beğleri budun eşidin! üze teñri basmasar, asra yir telinmeser türk budun, ilinin törünün kem artatı? Udçı.1 türk budun ert.z	Türk Oğuz Beyleri; kavmi işidin: Yukarıda Tanrı (=gök) basmasa, aşağıda yer delinmese Türk milleti ülkeni, türeni kim bozar? Ey Türk kavmi kendine dön!
Tekin, 2010, s. 30-31.	türük: og(u)z: b(e)gl(e)ri: bod(u)n: (e)ş(i)d(i)ñ: üze t(e)ñri: b(a)sm(a)s(a)r: (a)sra yir: t(e)l(i)nm(e)s(e)r: türük: bod(u)n: (e)l(i)ñ(i)n: törün(i)ñ: k(e)m (a)rt(a)tı ud(a)çı (e)rti: türük: bod(u)n: (e)rt(i)n	(Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı, işitin! Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi? (Ey) Türk halkı, (kötü huyundan) vazgeç.
Ergin, 2006, s. 16-17.	Türk Oğuz begleri budun eşiding. Üze tengri basmasar, asra yir telinmeser, Türk budun, ilingin törüngin kim artatı (udaçı erti)? Türk budun ertin,	Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim boza bilecekti? Türk milleti vaz geç,
Berta, 2010, s. 154-195.	türk oγwz beýleri bodwn eşiđiñ üze teñri bas' masar as' ra yer telinmeser türk bodwn élinin törwñwn kem arpađı (udaçı erpi türk bodwn erpin)	Türk Oğuz beyleri, bodunu işitin: yukarıda Tengri basmasa(ydı), aşağıda yer delinmese(ydı), Türk bodunu elini, yajasını kim bozardı? (Ve) kim takip ederdi? Türk, (sen) bodun idin.
Ölmez, 2012, s. 83-95,96.	türük: oguz: beğleri: bodun: eşidiñ: üze teñri: basmasar: asra yër: telinmeser: türük: bodun: éliñin: töröñin: kem artatı (udaçı erti: türük: bodun: ertin)	Müttefikimiz Türk Oğuz beyleri ve halkı, dinleyin: Yukarıda gök çökmezse, aşağıda yer delinmezse, Türk halkı ülkeni ve yasalarını kim bozabilir ki! (Türk halkı hatalarından dolayı pişman ol ve)
Aydın, 2014, s. 63.	türük oguz begleri bodun eşidiñ üze teñri basmasar yër telinmeser türük bodun élinin töröñün kim artatı <...>	Türk (ve) Oğuz beyleri, halkı dinleyin: Yukarıda gök çökmezse, aşağıda yer delinmezse Türk halkı! Yurdunu (ve) yasalarını kim bozabilirdi? <...>

Tablo 4.22

Kül Tigin Doğu Yüzü (25a)

𐰽𐰺𐰍: 𐰇𐰏𐰖𐰗𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜: 𐰽𐰿𐰻𐰼𐰽: 𐰾𐰿𐰺𐰻𐰼𐰽: 𐰾𐰿𐰺𐰻𐰼𐰽

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 144-145.	türk budun(yy) aty küsi joq bolmazun tijin	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye
Orkun, 2011, s. 40-41.	türk budunıg atı küsi yok bolmazun tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye
Tekin, 2010, s. 30-31.	türük: bod(u)n(u)g: (a)tı küsi: yok bolm(a)zun: tiy(i)n	Türk halkı(nın) adı sanı yok olmasın diye
Ergin, 2006, s. 16-17.	Türk budunug atı küsi yok bolmazun tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye
Berta, 2010, s. 156-195.	türk boðwnwy atı küsi yoq bolmazwn tëyin	Türk bodununun adı, sanı yok olmasın, diye
Ölmez, 2012, s. 83-96.	türük: bodunuğ: atı küsi: yok bolmazun: tëyin	Açıktır ki Türk halkının adı sanı yok olmasın diye
Aydın, 2014, s. 64.	türük bodunug atı küsi yok bolmazun (tëyin	Türk halkının adı, sanı yok olmasın diye

Tablo 4.23

Kül Tigin Doğu Yüzü (25b)

<...> ǰ>#ǰǰ>ǰ↓D: ǰǰǰǰǰǰ: ǰǰǰǰǰǰ: ǰǰǰǰǰǰ: ǰǰǰǰǰǰ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 144-145.	türk budun aty küsi joq bolmazun tijin	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye
Orkun, 2011, s. 40-41.	türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye
Tekin, 2010, s. 30-31.	türük: bod(u)n: (a)tı küsi: yok bolm(a)zun (tiy(i)n	Türk halkı(nın) adı sanı yok olmasın diye
Ergin, 2006, s. 16-17.	Türk budun atı küsi yoq bolmazun (tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye
Berta, 2010, s. 156-195.	türk boðwn atı küsi yoq bo(lmazwn tēyin	Türk bodununun adı, sanı yok olmasın, diye
Ölmez, 2012, s. 84-96.	türük: bodun: atı küsi: yok bolmazun (tēyin	Türk halkının adı sanı yok olmasın (diye
Aydın, 2014, s. 64.	türük bodun atı küsi yok bolmazun (tēyin	Türk halkının adı, sanı yok olmasın diye

Tablo 4.24

Kül Tigin Doğu Yüzü (27)

ǰǰǰǰǰǰ : ǰǰǰǰǰǰ : ǰǰǰǰǰǰǰǰǰǰ : ǰǰǰǰǰǰ : ǰǰǰǰǰǰ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 146-147.	türk budun üçün tün udymadym, küntüz olurmad<ym>	Türk halkı için, gece uyumadım, gündüz oturmadım.
Orkun, 2011, s. 42-43.	türk budun üçün tün udımadım küntüz olurmad(ım)	Türk milleti için gece uyumadım. Gündüz oturmadım.
Tekin, 2010, s. 30-31.	türük: bod(u)n: üçün: tün ud(ı)m(a)d(ı)m: künt(ü)z: ol(u)rm(a)d(ı)m	türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım.
Ergin, 2006, s. 18-19.	Türk budun üçün tün udımadım, küntüz olurmadım.	Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım.
Berta, 2010, s. 157-195.	türk boðwn üçwn tün uðwmađım künpwz olormağım	Türk bodunu için gece uyumadım, gündüz dinlenmedim.
Ölmez, 2012, s. 84-96.	türük: bodun: üçün: tün: udımadım: küntüz: olurmad<ım>	Türk halkı için geceleri uyumaksızın, gündüzleri oturmaksızın
Aydın, 2014, s. 65.	türük bodun üçün tün udımadım küntüz olurmad(ım)	Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım.

Tablo 4.25

Kül Tigin Doğu Yüzü (34)

𐰀𐰇𐰚𐰞𐰇𐰚𐰣𐰚𐰚𐰛: 𐰜𐰞𐰚𐰇𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 150-151.	türk bāglār qop bilirsiz. ol süğ anda joq qyşdımyz.	Ey Türk beyleri! Onun saldırısını çoğunuz bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik.
Orkun, 2011, s.44-45.	türk beğler kop bilirsiz ol süğ anda yok kışdımız.	Türk beyleri hep bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik.
Tekin, 2010, s. 32-33.	türük b(e)gl(e)r:koop bilirs(i)z:ol süğ:(a)nta yok kışd(ı)m(ı)z	(Ey) Türk beyleri, hepiniz bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik.
Ergin, 2006, s. 20-21.	Türk begler qop bilir siz. Ol süğ anda yoq kıldımız.	Türk beyleri, hep bilirsiniz. O orduyu orda yok ettik.
Berta, 2010, s. 160-196.	türk beýler qop bilirsiz ol süý anda yoq qış’đımız	Türk beylerin hepiniz bilin! Orada (o zaman) o orduyu yok ettik.
Ölmez, 2012, s. 85-98.	türük begler: kop bilirsiz: ol süğ: anta yok kış dımız	Türk beyleri hepiniz bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik.
Aydın, 2014, s. 67.	türük begler kop bilirsiz ol süğ anta yok kışdımız	Türk beyleri hepiniz bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik.

Tablo 4.26

Kül Tigin Kuzey Yüzü (6)

𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 156-157.	türk budun adaq qamaştdy.	Türk halkı yorgunluktan bitkin ve moralsiz idi.
Orkun, 2011, s. 50.	türk budun adak kamaştdı	Türk kavminin ayağı burkuldu. (Metaneti kalmadı.)
Tekin, 2010, s. 37-36.	türük: bod(u)n: (a)d(a)k k(a)mş(a)tdı	Türk halkı(nın) ayağı sendeledi.
Ergin, 2006, s. 26-27.	Türk budun adaq kamaştdı.	Türk milleti ayak titretti.
Berta, 2010, s. 181,182-201.	türk bodwn adaq qam’şat’dı	Türk bodunu karşıya düşü.
Ölmez, 2012, s. 87-99,100.	türük: bodun: adak komşatdı	Türk halkı sarsıldı.
Aydın, 2014, s. 71,72-72.	türük bodun adak kamaştdı	Türk halkı sarsıldı.

Tablo 4.27

Kül Tigin Batı Yüzü

<...>𐰇𐰏𐰔𐰕 : 𐰆𐰘𐰏𐰎𐰎 : 𐰆𐰎𐰆𐰔𐰕𐰎𐰎𐰎𐰎𐰎𐰎 : <...>𐰔𐰕<...> : 𐰔𐰎𐰎𐰆𐰔𐰕𐰎𐰎 : 𐰆𐰔𐰎𐰎

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 174-175.	türk bilgä qayān anuq(.)qa inim kül tiginig közädü olurt(...)	Türklerin Bilge (akıllı) kağanı, küçük kardeşim Kül-tegin'i gözeterek ...'ya (?) otur(dum)
Orkun, 2011, s. 54-55.	türk bilge kagan anuk ka inim kül tiğiniğ közedü olurt- -	Türk bilge hakan ... küçük kardeşim kül tegini gözetmek üzere oturdum.
Tekin, 2010, s. 40-41.	türük: bilge: k(a)g(a)n: (a)yukı(ñ)a:in(i)m küül tig(i)n(i)g: küüz(e)dü: ol(u)rt(u)m	Türk Bilge Hakan mülküne(?), kardeşim Kül Tigin'i gözeterek, hükümdar (olarak) oturdum.
Ergin, 2006, s. 30-31.	Türk Bilge Kağan ayukıka inim Kül Tiginig küzedü olurtum.	Türk Bilge Kağanı, nezaret etmek üzere, küçük kardeşim Kül Tigin'i gözeterek oturdum.
Berta, 2010, s. 188-202.	türk bilýe qayan yerpe inim köl tēyiniy közeδw olorpwm	Türk Bilge kağan dünyada (yerde) kardeşimi Köl tegini gözeterek yaşadım.
Ölmez, 2012, s. 88,89-101.	türük bilge: kagan: (ay)okı(ñ)a: inim: kül tēginig: küzedü: olort(um)	Türk Bilge Hakan (ülkesin)e küçük kardeşim Kül Tegin'i koruması için yereş-tirdim.
Aydın, 2014, s. 76.	türük bilge kagan (aylukı(ñ)a) inim köl tēginig közedü olort(um)	Türk Bilge Kağan'ın mülküne (?), kardeşim Köl Tegin'i gözeterek oturdum.

Tablo 4.28

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (1)

𐰉𐰺𐰠𐰽 : 𐰽𐰺𐰠𐰽 : 𐰽𐰺𐰠𐰽𐰺𐰠𐰽 : 𐰽𐰺𐰠𐰽 : 𐰽𐰺𐰠𐰽 : 𐰽𐰺𐰠𐰽 : 𐰽𐰺𐰠𐰽

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 160-161.	Tänritäg täñridä bolmyş türk bilgä qayān bu ödkä olurtym.	Ben Türklerin göğe benzeyen, gökten gelmiş Bilge (yani akıllı) kağanı; bu zamanda tahta oturdum.
Orkun, 2011, s. 22.	Tenriteğ tenride bolmış türk bilge kagan bödke olurtım.	Göğe benzer gökte (mevcud) olmuş Türk Bilge hakan bu zamanda (iktidar mevkiine) oturdum.
Tekin, 2010, s. 44-45.	t(e)ñri t(e)g: t(e)ñride: bolm(ı)ş: türük bilge k(a)g(a)n: bödke: ol(u)rt(u)m	(Ben), Tanrı gibi (ve) Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde tahta oturdum.
Ergin, 2006, s.56-57.	Tengri teg tengride bolmış Türk Bilge Kagan bödke olurtum.	Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum.
Berta, 2010, s. 127-190.	teñri teý teñride bolmwş türk bilýe qayan bo ödke olorpwm	(Ben) Tengri gibi gökte doğmuş Türk Bilge kağan bu zamanda hüküm sürdüm.
Ölmez, 2012, s.120-134.	teñri teg: teñride: bolmış: türük bilge kagan: bödke: olortum	İlahi göğün yarattığı Türk Bilge Kağan, bu devirde tahta çıktım.
Aydın, 2014, s. 81.	teñriteg teñride bolmış türük bilge kagan bödke olortum.	(Ben) Tengriteg tengride bolmuş Türk Bilge Kağan(ım) bu zamanda tahta oturdum.

Tablo 4.29

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (2)

↓D<...>↓k<...>yşy↓> : Ƴ<...> : ƳƳƳƳ : Ƴ<...>ƳƳƳƳ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 162-163.	türk qaγan ötükan jyş olursar iltä buñ joq.	Türklerin kağanı Ötüken ormanında bu ün ve bu medeniyet olmadan otururken, halkın hiçbir üzüntüsü olmaz.
Orkun, 2011, s. 22-23.	türk kagan ötüken yış olursar ilte bun yok.	Türk hakanı Ötüken ormanında oturur ise ülkede de mihnet olmaz.
Tekin, 2010, s. 44-45.	türük: k(a)g(a)n: ötük(e)n yış: ol(u)rs(a)r: ilte (buñ) yok	Türk hakanı Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz.
Ergin, 2006, s. 56-57.	Türk Kağan Ötüken (yış olursar il)te (bung) yok.	Türk Kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.
Berta, 2010, s. 128,129-190.	türk qaγan ötwken yış olorsar êlpe buñ yoq	Eğer Türk kağanı Ötüken platosunda hüküm sürerse, o zaman sıkıntı yok.
Ölmez, 2012, s. 120-134.	türük: kagan: ötüken (yış: olorsar: êl)te: (buñ) yok	Türk Kağanı Ötüken (dağlarında hüküm sürerse ülkede sıkıntı çıkmaz.
Aydın, 2014, s. 81.	türük (kaga)n ötüken (yı)ş olorsar (êl)te (buñ) yok	Türk kağanı Ötüken (ormanlı) Dağları'nda oturursa ülkede sıkıntı olmaz.

Tablo 4.30

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (5a)

:RʏNk: €kYN: ɔʒ>ɔ:RʏNk: ʏʏN: 1H>ðH: ʏʏʏʏʏʏ: Hʏʏʏ: ʏʏʏʏʏ: €ʏNʏ
 ʏʏʏʏN: ɔʒ>ɔ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 164,166-165,167.	süçig sabyña jymşaq ayfysyña arturyp öküş türk budun öltig. türk budun üläsikin!	Onların tatlı diline, yumuşak zenginliğine kanan ey Türk halkı! Çoğunuz öldünüz. Ey Türk halkı!
Orkun, 2011, s. 24-25.	süçig sabına yımşak agısına arturıp öküş türk budun öltig. türk budun ölesikin	(Lakin) Tatlı sözüne, mülayim hediyesine kapılarak çok Türk kavmi öldü. Türk kavmi ölerек(?)
Tekin, 2010, s. 44-45.	süç(i)g: s(a)biña: y(e)mş(a)k: (a)gısıña: (a)rtur(u)p: ök(ü)ş: türük: bod(u)n: ölt(ü)g: türük: bod(u)n: öls(i)k(i)ñ	(Çinlilerin) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı (sen) mutlak öleceksin!
Ergin, 2006, s. 58-59.	Süçig sabınga yımşak ağısınga arturup öküş Türk budun öltüg. Türk budun ölsiking.	Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti öleceksin!
Berta, 2010, s. 130,131-190.	süçiy saβıña yımşaq ayısı ña arpwrwp öküş türk bodwn ölpwý türk bodwn ölskwñ	(Fakat sen) tatlı söz ile yumuşak mal ile kanmış olan çok sayıda Türk bodunu, öldün! (İnsanlar, ‘Sen) Türk bodunu ölmek üzeresin
Ölmez, 2012, s. 120-135.	süçig: savıña: yemşak: ağısıña: arturup: öküş: türük: bodun: öltüñ: türük: bodun: ölsikiñ	Tatlı sözlerine, yumuşak ipeklilerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldünüz. Türk halkı, mutlaka öleceksin!
Aydın, 2014, s. 83.	süçig sawıña yımşak ağısıña arturup öküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikiñ	Tatlı sözüne, yumuşak ipeklilerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin.

Tablo 4.31

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (5b)

𐰽𐰺𐰸<...>𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 166-167.	türk budun ülāsikig anda ajyy' kisi anča buşy'urur ärmis.	? fesat kişiler de böyle söyleyenleri kışkırtırmış.
Orkun, 2011, s. 24-25.	türk budun ölesikiğ anda ayıg kişi anča buşgurur ermiş.	Türk milleti ölesince (?) (diye) orada müfsit kişi(ler) böylece kışkırtır imiş.
Tekin, 2010, s. 44-45.	türük: bod(u)n: öls(i)k(i)g (a)nta (a)ñ(ı)g (k)işi: (a)nça boşg(u)rur (e)rm(i)ş	Türk halkı, mutlak öleceksin! Orada kötü (niyetli) kimseler şöyle akıl verirler imiş:
Ergin, 2006, s. 58-59.	Türk budun ölsikig. Anda anyıg kişi anča boş(gurur) ermiş.	Türk milleti, öleceksin! Orda kötü kişi şöyle öğretiyormuş:
Berta. 2010, s. 131-190.	türk boðwn ölsökwý anda añıy kişi anca boşywrwr ermiş	Türk bodunu ölmek üzeresin (bunun için), kötü kişiler orada (bütünüyle) şöyle planlar imiş.
Ölmez, 2012, s. 121-135.	türük: bodun: ölsikiñ anta añıg (k)işi: ança boşg(urur) ermiş	Türk halkı, mutlaka öleceksin. Kötü insanlar şöylece akıl verirlermiş:
Aydın, 2014, s. 83.	türük bodun ölsikig anta añıg (k)işi ança boşg(urur) ermiş	Türk halkı öleceksin. Orada kötü (düşünceli) kişiler şöyle akıl verirlermiş:

Tablo 4.32

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (6a)

𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 166-167.	ol jirgärü barsar türk budun öltäçisän	'O ülkeye gidersen, ey Türk halkı, öleceksin!
Orkun, 2011, s. 26.	ol yergerü barsar türk budun ölteçisen	O yerlere doğru varır isen (ey) Türk milleti öleceksin!
Tekin, 2010, s. 46-47.	ol y(e)rg(e)rü: b(a)rs(a)r: türük: bod(u)n: ölt(e)çi s(e)n	O yere doğru gidersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!
Ergin, 2006, s. 58-59.	Ol yir(ger)ü barsar, Türk (budun) ölteçi sen.	O yere doğru gidersen Türk milleti, öleceksin.
Berta, 2010, s. 132-191.	ol yèr(ger)ü barsar türk boðwn ölpeçi sen	Türk bodunu, eğer o yere gidersen öleceksin.
Ölmez, 2012, s. 121-135.	ol yèr(ger)ü:barsar: türük: bodun: ölteçi sen	Oralara gidersen, Türk halkı mutlaka öleceksin!
Aydın, 2014, s. 83.	ol yèr(ger)ü barsar türük bodun ölteçi sen	O yerlere gidersen, Türk halkı öleceksin.

Tablo 4.33

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (6b)

𐰽𐰺𐰠𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 166-167.	türk budun, toqraqqasän	Ey Türk halkı! Daha tok olacaksın;
Orkun, 2011, s. 26.	türk budun <i>tokrakı</i> kasen	Türk milleti sen tok olacaksın.
Tekin, 2010, s. 46-47.	türük: bod(u)n: tok(a)rk(u)k s(e)n	(Ey) Türk halkı! Sen tok(gözlü ve) aksisin:
Ergin, 2006, s. 58-59.	Türk budun toqurqaq sen.	Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin.
Berta, 2010, s. 132-191.	türk bodwn toq arqwq sen	Türk bodunu tok (iken) inatçısın (başına buyruksun).
Ölmez, 2012, s. 121-135.	türük bodun: tokurkak sen	Türk halkı, toksun.
Aydın, 2014, s. 83.	türük bodun tokurkak sen	(Ey) Türk halkı, sen toksun.

Tablo 4.35

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (8b)

𐰇𐰏𐰣 : 𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣 : 𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣 : 𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣 : 𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣𐰏𐰣

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 168,170-169,171.	türk amaty budun bäglär, bödkä körügmä bäglär ägü jañyldaçy siz.	Ey Türk halkı ve beyleri, ... tahta itaat eden beyler, hataya düşeceksiniz.
Orkun, 2011, s. 26-27.	türk amtı budun beğler, bödke körügme beğler-ğü yanılđaçısız.	Şimdiki Türk milleti, beyler; tahta sadakat (ve) itaat eden beyler! Siz mi yanılacaksınız?
Tekin, 2010, s. 46-47.	türük: (a)mtı: bod(u)n: b(e)gl(e)r: bödke: kör(ü)gme: b(e)gl(e)r(g)ü: y(a)(ñ)(ı)lt(a)çı: siz	(Ey) Şimdiki Türk halkı (ve) beyleri, bu devirde (bana) tabii olan beyler, (sizler) mi yanılacak, hata edeceksiniz?
Ergin, 2006, s. 58-59.	Türk amtı budun begler bödke körügme (begler gü yangılđaçı siz)	Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız?
Berta, 2010, s. 134-191.	Türk ampı bođwn beýler böđke körwýme beýler ýw yañılđaçı siz	Bugünkü Türk bodunu, beylerin tahta bağı olup olmadığını (ve Türk bodunu onu da bil ki), sizin yanılıp yanılmadığınızı.
Ölmez, 2012, s. 121-135.	türük amtı: bodun: begler: bödke: körügme: (begl)er (g)ü: ya(ñ)ıltaçı: siz	Şu anki Türk halkı, beyleri, hali hazırdaki (beyler), sizler mi yanılacaksınız?
Aydın, 2014, s. 84.	türük amtı bodun begler bödke körügme (begle)rgü yañıltaçı siz	Şimdiki Türk halkı (ve) beyleri, hali hazırdaki itaatkar beyler, sizler mi yanılacaksınız?

Tablo 4.37

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (13a)

𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤:𐰇<...>:𐰽𐰏𐰤𐰠𐰤:𐰺𐰍𐰏𐰤:𐰺𐰍𐰏𐰤

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 198-199.	türk bāglār, türk budunym (...)at (...)rtim	(...) beyleri (?) ve halkı, (...) Türk halkım ...
Orkun, 2011, s. 58.	türk beğler, türk budunım ... at...rtim	Türk beyler, Türk milletim ...
Tekin, 2010, s. 48-49.	türük: b(e)gl(e)r: türük: bod(u)n(u)m...(a)t: birt(i)m	Türk beyler(im), Türk halkım ...ad verdim.
Ergin, 2006, s. 60-61.	Türk begler Türk budunum (...) at (...)rtim.	Türk beylerim, Türk milletim, ...
Berta, 2010, s. 138-192.	türk beýler türk boðwnwm...at bêrpim	Türk beyleri, Türk bodunum...ad verdim
Ölmez, 2012, s. 122-136.	türük: begleri: türük: bodunum (...)at: bêrtim	Türk Beyleri, hakanlık halkımı (...) ad verdim.
Aydın, 2014, s. 86.	türük begler türük bodunum (...)t bêrtim.	Türk beyleri, Türk halkım (...) verdim.

Tablo 4.38

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (13b)

<...>𐰺𐰍𐰏𐰤: <...>𐰽𐰏𐰤𐰠𐰤<...>𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰤:𐰽𐰏𐰤𐰠𐰤𐰤:𐰽𐰏𐰤𐰠𐰤𐰤

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 198-199.	bu qağanıñda bu bāglārig (...) byñd (a...)ti (___)	senin kağanından (?), bu beyler (...) Türk halkı (...) göreceksin (...)
Orkun, 2011, s. 58.	bu kaganında bu beğleriğ (de bu yerinde su) bınd(a) (udırılmasar) tü(rk budun)	bu hakanın, bu beyleri...
Tekin, 2010, s. 48-49.	bu k(a)g(a)n(i)ñda: bu b(e)gl(e)r(i)gde bu y(e)r(i)ñde su b(u)ñda (a)dr(i)lm(a)s(a)r: türük bod(u)n	bu hakanından (ve) bu beylerinden, (bu vatanından ayrılmazsan, ey) Türk (halkı),
Ergin, 2006, s. 60-61.	bu қағанında bu beglerig(de ...su)bungd(a adılmasar?) Tü(rk budun)	bu kağanından, bu beylerinden, ... suyundan ayrılmazsan, Türk milleti,
Berta, 2010, s. 138-192.	bo qağanında bo beýleriýde suβwñda adılmasar türk boðwn	Bu kağanından, bu beylerinden, suyundan ayrılmazsan Türk halkı
Ölmez, 2012, s. 122-136.	bo kaganında: bo begleriğ(de bo yerinde su)vunđ(a adılmasar): türük(bodun)	Bu hakanınızdan, bu beylerinizden, bu topraklarınızdan, memleketinizden ayrılmazsanız, Türk halkı
Aydın, 2014, s. 86.	bo kaganında bo beglerig (...)wñd(a) <...> türük (bodun)	Bu kağanınızdan, bu beylerinizden (...) Türk halkı

Tablo 4.39

Bilge Kağan Doğu Yüzü (1)

<...>EYI ɣ: ʔTNK: ɖYN: ɖYS: ɔYN: ↓EYI ɣ: ʔTNK: ʔɖɔHD: I ʔYK: EK I ʔYK
 I ʔYK: ʔY<...> : I ɔʒ>S: I ʔY E ɣ: EY N ʔ ʔ ʔ ɖ X I ʔ : ɖ ʔ > ɖ ɖ > ɔ: ʔ I I ɔ <...> I ɣ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 178-179.	Tänritäg tähri jaratmÿs türk bilgä qayân sabÿm: aqanÿm türk bilgä (qayân...) tysy är toquz oyüz iki ädiz? kär külig bāgläri buduny (...tü)rk (tä)hri (...)	Tanrıya benzeyen ve Tanrının yarattığı, ben, Türklerin Bilge (akıllı) kağanı, (işte) size tebliğim: Baban, Türklerin Bilge (akıllı) kağanı (ölmünce?) Dokuz Oğuzların yiğit beyleri ve halkı (...)
Orkun, 2011, s. 58-58,60.	Tenriteğ tenri yaratmış türk bilge kagan sabım: akanım türk bilge (kagan) ...tıısı er tokuz oguz eki edizker külüğ beğleri budunı (...tü)rk (ten)ri ...	Göge benzer göğün yarattığı Türk Bilge Hakan (İşte benim) sözüm: Babam Türk Bilge(Hakan...) Dokuz Oğuzlar ... Meşhur beyleri, kavmi ...(Türk Tanrısı)
Tekin, 2010, s. 50-51.	t(e)ñri t(e)g: t(e)ñri: y(a)r(a)tm(i)ş: türük: bilge: k(a)g(a)n: s(a)b(i)m: (k)(a)ñ(i)m: türük: bilg(e) k(a)g(a)n...(a)ltı sir: tok(u)z og(u)z: (e)ki (e)d(i)z k(e)r(e)kül(ü)g: b(e)gl(e)ri: bod(u)nı (...tü)rük: t(e)ñri...	Tanrı gibi, Tanrı (hükümdar) yapmış. Türk Bilge Hakan, sözüm: Babam Türk Bilge (Hakan...) Altı Sir, Dokuz Oğuz, iki Ediz çadırlı beyleri (ve) halkı ...(Türk) Tanrı...
Ergin, 2006, s. 32-33.	Tengri teg Tengri yaratmış Türk Bilge Kağan sabım: Kağım Türk Bilge (Kağan ...ti Sir Tokuz Oğuz İki Ediz kerekülüg beğleri budunı (...Tü)rk teng(ri)...	Tanrı gibi Tanrı yaratmış Türk Bilge Kağanı, sözüm: Babam Türk Bilge Kağanı ... Sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz çadırlı beyleri, milleti...Türk tanrısı...
Berta, 2010, s. 139,140-192.	teñri teý teñri yaratmış türk bilýe qayan saßım qañım türk bilýe...anda ampı L... TIsIr toq wz oywz yIdn kerekwlwý beýleri boðwn ... türk teñri	(Benim,) Tengri gibi, Tengri (tarafından) yaratılmış Türk Bilge kağan(ım) sözüm (şu): Babam, Türk Bilge...(kağan) orada şimdi...Dokuz Oğuz ...çadır direği(?) beyleri, bodunu...Türk Tengri...
Ölmez, 2012, s. 123-137.	teñri teg: teñri: yaratmış: türük: bilge: kagan: savım:(k)anım: türük bilg(e kagan...al) tı sir: tokuz oguz: kidiz kerekülüg: beğleri: bodunı (...tü)rük: t(e)ñri (...)	İlahi göğün yarattığı Türk Bilge Kağan, sözüm: babam Türk Bilge (Kağan ... Al)tı Sir, Tokuz Oğuz, keçe(?) çadırlı beyleri, halkı (...Türk tanrısı (...)
Aydın, 2014, s. 87.	teñriteg teñri yaratmış türük bilge kagan sawım kanım türük bilg(e kagan) (... (al)tı sir tokuz oguz eki ediz kerekülüg beğleri bodunı <...> (tü)rük te(ñ)ri <...>	(Ben) Tengriteg Tengri Yaratmış Türük Bilge Kagan('ım). Sözüm: Babam Türk Bilge Kagan (...) Altı Sirlere, Dokuz Oğuzlar, iki Edizler, Kerekülüg Beyleri (ve) halkı (...) Türk (ebedi) göğü (...)

Tablo 4.40

Bilge Kağan Doğu Yüzü (2a)

𐰽𐰺𐰠𐰍𐰏𐰤 : 1𐰽𐰠𐰤 | : 1𐰽𐰠<...>𐰽𐰠𐰤 : 𐰽𐰠𐰤𐰠 : 𐰽𐰠𐰤𐰠 : 𐰽𐰠𐰤𐰠𐰤𐰠 : 𐰽𐰠𐰤𐰠𐰤𐰠 : 𐰽𐰠𐰤𐰠𐰤𐰠 :
 𐰽𐰠𐰤𐰠𐰤𐰠 : 𐰽𐰠𐰤𐰠𐰤𐰠 : 𐰽𐰠𐰤𐰠𐰤𐰠 :

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 178-179.	olurtuqyma öltäcičä saqynyŷyma türk bağlär budun ögirip säbinip toñtamyš közi jögärü körti.	Tahta oturunca, ölecekmiş gibi üzgün olan Türk beyleri ve halkı değiştiler ve sevindiler; içleri rahat(?) gözlerini kaldırdılar.
Orkun, 2011, s. 60.	olurtukıma ölteçiçe sakınıgma türk beğler budun eğirip sebinip tontamış közi yügerü körti.	Oturduğumda ölecek gibi meyus olan Türk beyleri, kavmi egirüp sevinip aşağıya eğilmiş gözleri yukarıyı gördü.
Tekin, 2010, s. 50-51.	ol(u)rtuk(u)ma: ölt(e)çiçe: s(a)k(ı)n(ı)gma: türük: b(e)gl(e)r: bod(u)n: (ö)g(i)r(i)p: s(e)b(i)n(i)p: toñ(ı)tm(ı)ş közi: yüg(e)rü körti	(Tahta) oturduğumda, ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyleri (ve) halkı kıvanıp sevinip yere eğilmiş gözleri yukarı baktı.
Ergin, 2006, s. 32-33.	Olurtukuma ölteçiçe sakınıgma Türk begler budun ögirip sebinip tongtamış közi yügerü körti.	Oturduğumda ölecek gibi düşünen Türk beyleri, milleti memnun olup sevinip, yere dikilmiş gözü yukarı baktı.
Berta, 2010, s. 140-192.	olorpwqwma ölpeçiçe saqınıyma türk beýler boðwn öýwřwþ seþinip toñwt'mwş közi yüýerw körpi	(Tahta) oturduğum zaman, (o zamana kadar) ölümün (onları tehdit ettiğini) düşünen Türk beyleri ve bodunu (kağan oluşuma) sevindiler, yere dikilmiş bakışları yukarıya kalktı.
Ölmez, 2012, s. 123-137.	olortokuma: ölteçiçe: sakınıgma: türük: begler: bodun: (ö)girip: sevinip: toñıtmış: közi: yügerü körti	Tahta çıktığımda ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyleri, halkı sevinip, kıvanıp yere bakan gözlerini yukarı kaldırdı.
Aydın, 2014, s. 87.	olortokuma ölteçiçe sakınıgma türük begler bod(un ölgirip sewinip toñıtmış közi yügerü körti	Tahta oturduğumda ölecekmiş (yok olacakmış) gibi düşünen Türk beyleri (ve) halkı, kıvanıp sevinip yere bakan gözlerini yukarı kaldırdı.

Tablo 4.41

Bilge Kağan Doğu Yüzü (2b)

𐰉𐰺𐰏𐰤 𐰏𐰤𐰠: 𐰉𐰺𐰏𐰤𐰠𐰤𐰠𐰤𐰠: 𐰏𐰤 𐰏𐰤𐰠𐰤: 𐰏𐰤𐰠𐰤: 𐰏𐰤𐰠𐰤𐰠𐰤: 𐰏𐰤𐰠𐰤

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 126-127.	olurypan türk budunyn ilin törüsin tuta birmis, iti birmis.	Üstat olduktan sonra, Türk halkının imparatorluğunu ve kurumlarını yönetmişler.
Orkun, 2011, s. 28-29.	olurıpan türk budunın ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş	Oturarak Türk milletinin ülkesini, türesini idare edivermiş, tanzim edivermiş.
Tekin, 2010, s. 50-51.	ol(u)r(u)p(a)n: türük (b)od(u)n(i)ñ: ilin: törüsin: tuta birm(i)ş: iti birm(i)ş	Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş (ve) düzenleyivermişler.
Ergin, 2006, s. 32-33.	Olurupan Türk budunung ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş.	Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutu vermiş, düzene soku vermiş.
Berta, 2010, s. 141-192,193.	olorwpan türk boðwnwn élin töröwsin tuta bërmiş ètöw bërmiş	Oturdukları sürece Türk bodununun elini, törelerini tutuvermişler, düzenleyivermişler.
Ölmez, 2012, s. 123-137.	olorupan: türük (b)odunıñ: élin: törösın: tuta bërmiş: èti bërmiş	Tahta çıktıktan sonra Türk halkının ülkesini, yasalarını ele alıp düzenlemişler.
Aydın, 2014, s. 88.	olorupan türük bodunıñ élin törösın tuta bërmiş èti bërmiş	Tahta oturup Türk halkının ülkesini (ve) yasalarını tutuvermiş, düzenleyivermiş.

Tablo 4.42

Bilge Kağan Doğu Yüzü (4)

𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋 : 𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒𐰓 : 𐰔𐰕𐰖𐰗𐰘𐰙 : 𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 128-129.	ikin ara idioqsyz kök türk anča olurur ärmis.	Bu ikisi (iki uç nokta) arasında Göktürkler egemence uzanıyorlarmış.
Orkun, 2011, s. 30.	ekin ara idi oksız kök türk . iti anča olurur ermiş	İkisinin arasında sahipsiz ve teşkilatsız (olan) Gök Türkleri tanzim edüp böylece otururlar imiş.
Tekin, 2010, s. 50-51.	(e)kin (a)ra: idi oks(u)z: kök türük: iti (a)nça: ol(u)rur (e)rm(i)ş	(Bu) iki (sınır) arasında, pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Gök Türkleri düzene sokarak öylece hükmederler imiş.
Ergin, 2006, s. 32-33.	İkin ara idi oqsuz Kök Türk iti anča olurur ermiş.	İkisi arasında pek teşkilatsız Gök Türkü düzene sokarak öylece oturuyormuş
Berta, 2010, s. 142-193.	ekin ara idi oqswz kök türk anca olurwr ermiş	İkisinin arasında başsız ve örgütsüz Kök Türk (bodunu) öylece yönetmiş.
Ölmez, 2012, s. 123-137.	ekin ara: idi oksuz: kök türük: éti anča: olurur ermiş.	(Bu) ikisinin arasındaki bölgede dağınık halde Kök Türkler öylecene yaşıyorlarmış.
Aydın, 2014, s. 88	ekin ara idi oksuz kök türük éti anča olurur ermiş	İkisinin arasındaki (bölgede) pek dağınık haldeki Türkler öylece yaşıyorlarmış.

Tablo 4.43

Bilge Kağan Doğu Yüzü (7a)

𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋 : 𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒 : 𐰓𐰔𐰕𐰖 : 𐰗𐰘𐰙𐰚 : 𐰛𐰜𐰝𐰞

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 130-131.	türk budun illädük ilin yčyčnu ydmıys.	Türk halkı kendi imparatorluğunun dağılmasına yol açmış.
Orkun, 2011, s. 32.	türk budun illedük ilin içgınu idmiş	Türk milletinin (eskiden beri) ülkeli olan ülkesi inkıraza yüz tutmuş.
Tekin, 2010, s. 52-53.	türük: bod(u)n: il(le)dük: ilin: içg(ı)nu (ı)dm(ı)ş	Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş.
Ergin, 2006, s. 34-35.	Türk budun illedük ilin içgınu idmiş.	Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.
Berta, 2010, s. 144-193.	türk bodwn elleğwk élin iç' ɣınw idmiş	Türk bodunu, el yaptığı elini terk etmiş.
Ölmez, 2012, s. 124-138.	türük: bodun: éllédök: élin: içgınu (ı)dmış	Türk halkı ülke yaptığı toprakları elinden çıkarmış.
Aydın, 2014, s. 89.	türük bodun élledök élin içgınu idmiş	Türk halkı! Yurt tuttuğun toprakları elinden almış.

Tablo 4.44

Bilge Kağan Doğu Yüzü (7b)

𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 130-131.	türk bāglār türk atyn yty	Türk beyleri Türk unvanını bırakmış.
Orkun, 2011, s. 32.	türk beğler türk atın ıtı	Türk beyleri, Türk adını atmışlar.
Tekin, 2010, s. 52-53.	türük: b(e)gl(e)r: türük: (a)tin: ıt(t)ı	Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı.
Ergin, 2006, s. 34-35.	Türk begler Türk atın ıtı.	Türk beyler Türk adını bıraktı.
Berta, 2010, s. 145-193.	türk beýler türk atın ıd(d)ı	Türk beyleri Türk adını bıraktılar.
Ölmez, 2012, s. 124-138.	türük: begler: türük: atin: adtı	Türk beyleri Türklere özgü unvanları bırakıp
Aydın, 2014, s. 89.	türük begler türük atın ı<d>tı	Türk beyleri Türk unvanlarını bırakıp

Tablo 4.45

Bilge Kağan Doğu Yüzü (8)

𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰽 : 𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰽 : 𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰽 : 𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰽 : 𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰽

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 132-133.	türk qara qamyγ'budun anča timis:	Türk halk tabakasının tümü şöyle söylemiş:
Orkun, 2011, s. 32-33.	türk kara kamıg budun ança timiş	Türk avam kavmi böyle demiş:
Tekin, 2010, s. 52-53.	türük: k(a)ra: k(a)m(a)g: bod(u)n: (a)nça tim(i)ş	Türk avam halkı şöyle demiş
Ergin, 2006, s. 34-35.	Türk qara qamağ budun ança timiş.	Türk halk kitlesi şöyle demiş:
Berta, 2010, s. 146-193.	türk qara qamay bodwn anca têmış	Türk avam bodunu (o zaman) şöyle söylemiş.
Ölmez, 2012, s. 124-138.	türük: kara: kamag: bodun: ança têmış	Sıradan Türk halkı içerisinde sıradan insanların tamamı şöyle düşünürmüş:
Aydın, 2014, s. 90.	türük kara kamag bodun ança têmış	Türk (avam) halkı şöyle demiş.

Tablo 4.46

Bilge Kağan Doğu Yüzü (9)

<...>𐰃𐰣𐰇𐰆<...>𐰃𐰣𐰇𐰆:𐰃𐰣𐰇𐰆>𐰃:𐰃𐰣𐰇𐰆

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 132-133.	türk budun ölüräjin, uruysyratajyn, tir ärmis	'Türk halkını öldüreyim, nesilsiz bırakayım' diyorlarmış.
Orkun, 2011, s. 34.	türk budun ölüreyin, urugsıratayın tir ermiş	Türk kavmini öldüreyim, soyunu mahvedeyim; der imiş.
Tekin, 2010, s. 52-53.	türük: bod(u)n(u)g: öl(ü)r(e)yin ur(u)gs(ı)r(a)t(a)yın tir (e)rm(i)ş	'Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim.' der imiş.
Ergin, 2006, s. 36-37.	Türk budunuğ ölür(eyin, uruğsır)atayın tir ermiş.	Türk milletini öldüreyim, külünü? kurutayım der imiş.
Berta, 2010, s. 147-193.	türk bodwn ölwreyin urwysıratayın tēr ermiş	Türk bodunu bu kadar işini gücünü verdiği düşünmeksizin, öleyim, tamamen ortadan (da) kalkayım, demiş!
Ölmez, 2012, s. 124-138.	türük bodunug: ölör(eyin uruğsır)atayın tēr ermiş	'Türk halkını öldüreyim, soyunu kurutayım.' derlermiş
Aydın, 2014, s. 90.	türük bodunug ölür(eyin uruğsıra)tayın (tēr ermiş	'Türk halkını öldüreyim, soyunu yok edeyim.' dermiş.

Tablo 4.48

Bilge Kağan Doğu Yüzü (11)

<...> 𐰽𐰺𐰸 | 𐰺𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 134-135.	türk törüsün yčyġnmıŝ.	Türk halklarının ve kurumlarının köleliğini ortadan kaldırmış;
Orkun, 2011, s. 34-35.	türk törüsün içgınmıŝ	Türk türesi bozulmuş.
Tekin, 2010, s. 54-55.	türük: törüsin: içg(1)nm(1)ŝ	Türk örf ve adetlerini bırakmış.
Ergin, 2006, s. 36-37.	Tü(rk tö)rüsin (içgınmıŝ)	Türk töresini bırakmış.
Berta, 2010, s. 149-194.	türk törwŝwn iç'ġınmıŝ	Türk yasasını bırakmış.
Ölmez, 2012, s. 125-139.	tü(rük: tö)rösın: (içgınmıŝ)	Türk geleneklerini kaybetmiş.
Aydın, 2014, s. 91.	türük törösın (içgınmıŝ)	Türk yasalarını kaybetmiş.

Tablo 4.49

Bilge Kağan Doğu Yüzü (14)

𐰽𐰸𐰸𐰺 : 𐰽𐰺𐰸 𐰽 : 𐰽𐰸𐰸𐰺 : 𐰽𐰺𐰸 𐰽 : 𐰽𐰺𐰸 𐰽 : 𐰽𐰺𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 138-139.	türk budunıy/jičä itdi, jičä igiti.	Türk halkını iyi yönetti, kalkındırdı.
Orkun, 2011, s. 36-37.	türk budunıg yiçe itdi, yiçe iğiti	Türk milletini yice etti; doğrulttu.
Tekin, 2010, s. 54-55.	türük: bod(u)n(u)g: yiçe: itdi: yiçe: ig(i)t(t)i	Türk halkını yeniden düzenledi (ve) yeniden besleyip doyurdu.
Ergin, 2006, s. 38-39.	Türk budunıg yiçe itdi, yiçe igit(t)i.	Türk milletini tekrar tanzim etti, tekrar besledi.
Berta, 2010, s. 151-194.	türk bodwnıy eyiçe êtdi iyid(d)i	Türk bodununu öncekiler gibi iyice düzenledi, besledi.
Ölmez, 2012, s. 125-139.	türük: bodunug: yiçe: êtdi: yiçe: igitti	Türk halkını önceden olduğu gibi yönetmiş, beslemiş.
Aydın, 2014, s. 92.	türük bodunug yiçe êtdi yiçe igit<d>i	Türk halkını yeniden örgütledi, yeniden besledi.

Tablo 4.50

Bilge Kağan Doğu Yüzü (16)

𐰽𐰺𐰍: 𐰇𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰇𐰺𐰎𐰎𐰎: 𐰏𐰚𐰎: 𐰽𐰺𐰎𐰎

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 140-139.	türgäs qayân türk(im) budunym arti.	Türgeş kağanı biz Türklerdendi, benim halkımdandı.
Orkun, 2011, s. 38.	türğiş kagan türk(im) budunım erti.	Türğiş hakanı türklerimden, kavmimden idi.
Tekin, 2010, s. 56-57.	türg(i)ş: (k)(a)g(a)n: türük(ü)m: bod(u)n(u)m: (e)rti	Türğiş hakanı (kendi) Türküm, (kendi) halkım idi.
Ergin, 2006, s. 38-39.	Türğiş kağan Türk(üm) budunum erti.	Türğiş kağanı Türküm, milletim idi.
Berta, 2010, s. 152-194.	türýēs qayan türkwmwz (bodwnwmwz erdi	Türgeş kağanı Türkümüz, (bodunu) bodunumuz idi.
Ölmez, 2012, s. 126-140.	türgēs: (k)agan: türüküm: bodunum: erti	Türgeş hakanı müttelikimiz (tebamızdı:
Aydın, 2014, s. 93.	türgeş kagan türüküm bodunum erti	Türgeş kağanı bize bağlı halkım idi.

Tablo 4.51

Bilge Kağan Doğu Yüzü (18a)

𐰽𐰺𐰍𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰽𐰺𐰎𐰎𐰎𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰽𐰺𐰎𐰎𐰎: 𐰽𐰺𐰎𐰎

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 142-143.	türk budunıy' ança qondurtımyz, ança itdimiz.	Türk halkını yerleştirdik ve örgütledik.
Orkun, 2011, s. 38-39.	türk budunıg ança kondurtımız, ança itdimiz.	Türk milletini böylece kondurduk. Böylece tanzim ettik.
Tekin, 2010, s. 56-57.	türük: bod(u)n(u)g: (a)nça: koont(u)r(t)(u)m(i)z: (a)nça itd(i)m(i)z	Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece örgütledik.
Ergin, 2006, s. 40-41.	Türk budunuğ ança kondurtumuz, ança itdimiz.	Türk milletini öyle kondurduk, öyle düzene soktuk.
Berta, 2010, s. 153-195.	türk bodwnwy anca qondwrpwmwz anca et'dimiz	Türk bodunu öylece yerleştirdik. Öylece düzenledik.
Ölmez, 2012, s. 126-140.	türük: bodunug: ança kontur(t)umız: ança etdimiz	Türk halkını bu şekilde yerleştirdik
Aydın, 2014, s. 94.	türük bodunug ança konturtumuz ança etdimiz	Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece düzenledik.

Tablo 4.52

Bilge Kağan Doğu Yüzü (18b)

X I : Ǯ Ǯ <...>

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 142-143.	Türk oyüz bağlari budun äsidiñ!	Türk Oğuz beyleri ve halkı, dinleyin!
Orkun, 2011, s. 38-39,40.	türk oguz beğleri budun eşidin!	Ey Türk, Oğuz Beyleri; kavmi işidin.
Tekin, 2010, s. 56-57.	türük: og(u)z: b(e)gl(e)ri: bod(u)n: (e)ş(i)d	(Ey) Türk, Oğuz Beyleri (ve) halkı, işitin!
Ergin, 2006, s. 40-41.	Türk Oğuz begleri budun eşid:	Türk, Oğuz beyleri, milleti işit:
Berta, 2010, s. 154-195.	türk oγwz beğleri boðwn eşidiñ	Türk, Oğuz beyleri, bodunu işitin:
Ölmez, 2012, s. 126-140.	türük: oguz: begleri: bo)dun eşid	Türk Oğuz Beyleri ve halkı dinleyin
Aydın, 2014, s. 94.	türük oğuz begleri bo)dun eşid	Türk (ve) Oğuz beyleri, halkı dinleyin:

Tablo 4.53

Bilge Kağan Doğu Yüzü (19)

𐰽𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽 : Ǯ Ǯ > Ǯ : 𐰽𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽 : Ǯ Ǯ > Ǯ : 𐰽𐰺𐰽

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 142-143.	türk budun, ilinin törügin kām artaty? udčy (...)y türk budun ärt.z ökün!	Senin imparatorluğunu ve kurumlarını kim (..?) yıktı? Ey Türk halkı, ... pişmanlık getir!
Orkun, 2011, s. 40.	türk budun, ilinin törügin kem artatı? udçı.1 türk budun ert.z ökün!	Türk milleti ülkeni, türeni kim bozar? Ey Türk kavmi kendine dön!
Tekin, 2010, s. 56-57.	türük: bod(u)n: il(i)ñ(i)n: tör(ü)g(i)n: k(e)m (a)rt(a)tı: ud(a)çı (e)rti: türük: bod(u)n (e)rtin: ökün	(Ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını, kim yıkıp bozabilir idi? Türk halkı, (bu huyundan) vazgeç (ve) nadim ol!
Ergin, 2006, s. 40-41.	Türk budun ilingin törüngün kim artatı udaçı (ert)i ? Türk budun ertin, ökün!	Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti vaz geç, pişman ol!
Berta, 2010, s. 154-195.	türk boðwn eliñin törwñwn kem arpağı (udaçı erpi türk boðwn erpin)	Türk bodunu elini, yasasını kim bozardı?(Ve) kim takip ederdi? Türk (sen) bodun idin.
Ölmez, 2012, s. 126-140.	türük: bodun: eliñin: töröñin: kem artatı: udaçı (ert)i: türük: bodun: ertin: ökün	Türk halkı, ülkeni ve yasalarını kim bozabilirdi?(Türk halkı hatalarından dolayı) pişman ol ve tövbe et!
Aydın, 2014, s. 94.	türük bodun eliñin törögin kim artatı udaçı erti türük bodun ertin ökün	Türk halkı! Yurdunu (ve) yasalarını kim bozabilirdi? Türk halkı pişman ol!

Tablo 4.54

Bilge Kağan Doğu Yüzü (20)

𐰽𐰺𐰍𐰏: 𐰇𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏: 𐰽𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏: 𐰇𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 144-145.	türk budun aty küsi joq bolmazun tijin	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye,
Orkun, 2011, s. 40-41.	türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye.
Tekin, 2010, s. 56-57.	türük: bod(u)n: (a)tı küsi: yok bolm(a)zun tiy(i)n	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye
Ergin, 2006, s. 40-41.	Türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye.
Berta, 2010, s. 156-195.	türk boðwn atı küsi yoq bolmazwn tÿyin	Türk bodununun adı, sanı yok olmasın, diye
Ölmez, 2012, s. 126,127-141.	türük: bodun: atı küsi: yok bolmazun: tÿyin	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye
Aydın, 2014, s. 95.	türük bodun atı küsi yok bolmazun tÿyin	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye

Tablo 4.55

Bilge Kağan Doğu Yüzü (21)

𐰽𐰺𐰍𐰏: 𐰇𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏: 𐰽𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏: 𐰇𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏: 𐰇𐰏𐰚𐰏𐰚𐰏

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 144-145.	türk budun aty küsi joq bolmazun tijin	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye
Orkun, 2011, s. 40-41.	türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye.
Tekin, 2010, s. 58-59.	türük bod(u)n: (a)tı küsi: yok bolm(a)zun: tiy(i)n	Türk halkının adı sanı yok olmasın diye
Ergin, 2006, s. 42-43.	Türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin	Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye
Berta, 2010, s. 156-195.	türk boðwn atı küsi yoq bolmazwn tÿyin	Türk bodununun adı, sanı yok olmasın, diye
Ölmez, 2012, s. 127-141.	türük: bodun: atı küsi: yok bolmazun tÿyin	Türk halkının adı sanı yok olmasın (diye
Aydın, 2014, s. 95.	türük bodun atı küsi yok bolmazun tÿyin	Türk halkının adı, sanı yok olmasın diye

Tablo 4.56

Bilge Kağan Doğu Yüzü (22)

𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 146-147.	türk budun üçün tün udymadym, күntüz olurmad(ym)	Türk halkı için, gece uyumadım, gündüz oturmadım.
Orkun, 2011, s. 42-43.	türk budun üçün tün udimadım, күntüz olurmad<ım>.	Türk milleti için gece uyumadım. Gündüz oturmadım.
Tekin, 2010, s. 58-59.	türük: bod(u)n: üç(ü)n: tün: udim(a)d(ı)m: күnt(ü)z: ol(u)rm(a)d(ı)m	Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım.
Ergin, 2006, s. 42-43.	Türk budun üçün tün udimadım. Kүntüz olurmadım.	Türk milleti için gece uyuyamadım. Gündüz oturmadım.
Berta, 2010, s. 157-195.	türk bodwn üçwn tün uğwmağım күnpwz olormağım	Türk bodunu için gece uyumadım, gündüz dinlenmedim.
Ölmez, 2012, s. 127-141.	türük: bodun: üçün: tün: udimadım: күntüz: olormadım	Türk halkı için geceleri uyumaksızın, gündüzleri oturmaksızın
Aydın, 2014, s. 96.	türük bodun üçün tün udimadım күntüz olormadım	Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım.

Tablo 4.57

Bilge Kağan Doğu Yüzü (30)

𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰆𐰠𐰪𐰨

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 184-185.	türk budun adaq qamaşty	Türk halkı yorgunluktan bitkindi, morali bozuktu.
Orkun, 2011, s. 62-62,63.	türk budun adak kamaştı	Türk kavminin ayağı burkuldu.(=Metaneti sarsıldı.)
Tekin, 2010, s. 60-61.	türük: bod(u)n: (a)d(a)k k(a)mş(a)t(t)ı	Türk halkının ayağı sendeledi.
Ergin, 2006, s. 46-47.	Türk budun adak kamşat(t)ı,	Türk milleti ayak titretti.
Berta, 2010, s. 167-198.	türk bodwn adaq qam'şattı	Türk bodunu sarsıldı.
Ölmez, 2012, s. 129-143.	türük: bodun: adak kamşattı	Türk halkı sarsıldı.
Aydın, 2014, s. 99.	türük bodun adak kamşat<d>ı	Türk halkı sarsıldı.

Tablo 4.58

Bilge Kağan Doğu Yüzü (33)

ᠪᠢᠯᠭᠡ ᠬᠠᠭᠠᠨ ᠳᠣᠭᠤ ᠶᠦᠵᠦ : >D J ʃ ʊ : ʃ ʒ > ʊ : ᠨᠡᠭᠦᠨ ᠢᠨᠯᠢᠭᠦ : ʒ ᠠ <...> ʊ ʃ ʊ ᠬᠠᠭᠠᠨ <...> : ʊ ʒ > ʊ : ᠪᠢᠯᠭᠡ
 ᠶᠢᠶᠢᠸᠠᠵᠢ : ʊ ʊ ᠬᠠᠭᠠᠨ <...> ᠠᠶᠢᠶᠢᠸᠠᠵᠢ : <...> : ᠢ ᠬᠠᠭᠠ : ᠢ ᠯᠠᠮᠤ > ʊ : ʊ D : ᠢ ᠬᠠᠭᠠ : ᠢ ᠯᠠᠬᠢᠶᠨ : ʊ ʒ > ʊ :

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomse n, 2011, s. 184,186- 185,187	türk budun qazyʃ(an....)nč mән iniligü bunča başlaju qazyʃanmaty)n s. türk budun öltäči ärti, joq (bolda)čy ärti. (türk) bağlär (budun anč)a saqynyñ, anča bilin.	Türk halkı (da?) çalış(ıyordu?). Ben başlangıçta, küçük kardeşimle uyum içinde çalışmamış (yapmamış) olsa idim. Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi. Ey Türk beyleri ve halkı, bunu düşünün ve bunu bilin!
Orkun, 2011, s. 64.	türk budun kazg(an)...men inilgü bunča başlayu kazganm(atı)n türk budun ölteçi erti, yok (bolda)çı erti. (türk) beğler (budun anç)a sakının, anča bilin.	Türk milleti gayret ...Ben evvela gayret etmese idim. Türk milleti ölecek idi. Yok olacak idi. (Türk) beyleri, (kavmi) böylece düşünün, böylece bilin!
Tekin, 2010, s. 62-63	türük: bod(u)n: (a)nça k(a)zg(a)nm(i)ş (e)rinç: m(e)n in(i)l(i)gü: bunça: b(a)şl(a)yu: k(a)zg(a)nm(a)s(a)r: türük: bod(u)n: ölt(e)çi: (e)rti: yok: bolt(a)çı: (e)rti: (türük) b(e)gl(e)r bod(u)n (a)nça: s(a)k(i)n(i)ñ: (a)nça bil(i)ñ	Türk halkı (da) öylece kazanmış (oldu) şüphesiz. Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi. Türk beyleri (ve) halkı şöylece düşünün (ve) şöylece bilin.
Ergin, 2006, s. 48-49.	Türk budun qazg(anmış eri)nç. Men iniligü bunča başlayu qazganm(asa)r Türk budun ölteçi erti, yok (bolda)çı erti. (Türk) beğler (budun anç)a sakınıñ, anča biling.	Türk milleti kazanmıştır. Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk beyleri, milleti, böyle düşünün, böyle bilin!
Berta, 2010, s. 168,169- 198.	türk bodwn qazyanmış eribc men ini ölw bwnc baş'layw qazyanmadım türk bodwn ölpeçi erpi yoq boldaçı erpi türk beýler bodwn anca saqınıñ anca bilin	Türk bodunu da kazanmış (iyi duruma kavuşmuş). Ben, kardeşim ölene kadar bunca kazanmasaydım Türk bodunu ölecekti, yok olacaktı. Türk beyleri, (bunu) böyle düşünün, böyle bilin.
Ölmez, 2012, s. 129-143.	türük: bodun: (anča) kazgan(mış) erinç: men iniligü: bonça: başlayu: kazganm(asar): türük: bodun: ölteçi: erti: yok: boltaçı: erti: (türük) beğler (bodun anç)a: sakınıñ: anča biling	Türk halkı (böylelikle)kazanmış oldu. Ben küçük kardeşimle birlikte bu şekilde başa geçip kazanmasaydım, Türk halkı ölecek, yok olacaktı.(Türk) beyleri, halkı (İşte)böyle aklınıza koyun, böyle bilin.
Aydın, 2014, s. 100,101- 101.	türük bodun (anča) kazgan(mış) erinç men iniligü bunča başlayu kazganmasar türük bodun ölteçi erti yok boltaçı erti (türük) beğler (bodun anç)a sakınıñ anča bilin	Türk halkı öylece başarmış elbette. Ben küçük kardeşimle bu şekilde başa geçip kazanmasaydım Türk halkı ölecekti, yok olacaktı. Türk beyleri, halkı öylece düşünün, öylece bilin.

Tablo 4.59

Bilge Kağan Doğu Yüzü (36)

𐰽𐰺𐰸𐰾𐰤 : 𐰺𐰽𐰽𐰾 : 𐰽𐰽𐰽𐰾 : 𐰽𐰽𐰽𐰾𐰤 : 𐰽𐰽𐰽𐰾𐰤 : 𐰽𐰽𐰽𐰾𐰤

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 186-187.	mān özüm qayān olurtuqym üçün türk budunıy	Ben kağan olduğum için, Türk halkını
Orkun, 2011, s. 66.	men özüm kagan olurtukım üçün türk budunıg	Ben kendim hakan (olarak tahta) oturduğum için Türk kavmini
Tekin, 2010, s. 62-63.	m(e)n öz(ü)m: k(a)g(a)n: ol(u)rtuk(u)m: üç(ü)n: türük: bod(u)n(u)g	Ben kendim hakan (olarak) tahta oturduğum için Türk halkını
Ergin, 2006, s. 48-49.	Men özüm kağan olurtuqum üçün Türk budunıg	Ben kendim kağan oturduğum için Türk milletini
Berta, 2010, s. 170-198.	men özwm qayan olorpwqwm üçwn türk boδwnwy	Kendim kağan olarak hüküm sürdüğüm için Türk bodunu
Ölmez, 2012, s. 130-144.	men özüm: kagan: olortokum: üçün: türük: bodunug	Ben kendim hakan olup tahta çıktığım için Türk halkına
Aydın, 2014, s. 102.	men özüm kagan olortokum üçün türük bodunug	Ben kendim kağan olarak tahta çıktığımda Türk halkı

Tablo 4.60

Bilge Kağan Doğu Yüzü (38)

𐰽𐰽𐰽𐰾𐰤 : 𐰽𐰽𐰽𐰾𐰤 : 𐰽𐰽𐰽𐰾𐰤

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 188-189.	türk budun aç erti.	Türk halkı aç idi.
Orkun, 2011, s. 66.	türk budun aç erti.	Türk kavmi aç idi.
Tekin, 2010, s. 64-65.	tü(r)ük: bod(u)n: aç (e)rti	Türk halkı, aç idi.
Ergin, 2006, s. 50-51.	Türk budun aç erti.	Türk milleti aç idi.
Berta, 2010, s. 171-198.	türk boδwn aç erpi	Türk bodunu aç idi.
Ölmez, 2012, s. 130-144.	tü(r)ük: bodun: aç erti	Türk halkı açtı.
Aydın, 2014, s. 102.	türük bodun aç erti	Türk halkı aç idi.

Tablo 4.61

Bilge Kağan Güney Yüzü (10)

ᠪᠢᠯᠭᠡᠬᠠᠭᠠᠨ ᠭᠦᠨᠡᠶ ᠶᠦᠵᠦ ᠰᠤ ᠠᠨᠴᠢ ᠪᠢᠷᠲᠢᠮᠤ ᠪᠣᠳᠤᠨᠤᠮᠤ ᠶᠡᠭᠢᠨ ᠠᠨᠴᠢ ᠬᠠᠵᠠᠨᠤ ᠪᠢᠷᠲᠢᠮᠤ

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 194-195.	türkimä budunyma (ji)gin ança qazyānu birtim.	Türklerime, halkıma bunca iyilik ettim.
Orkun, 2011, s. 70.	türkime budunıma (ye)ğın ança kazganu birtim.	Türklerime, kavmime iyiliği (için) gayret ettim.
Tekin, 2010, s. 68-69.	türük(ü)me: bod(u)n(u)ma: y(e)g(i)n: (a)nça k(a)zg(a)nu: birt(i)m	Türklerime (ve) halkıma daha iyi bir şekilde öylece kazanıverdim.
Ergin, 2006, s. 54-55.	Türüküme budunuma (y)igin ança kazganu birtim.	Türküm için, milletim için iyisini öylece kazanı verdim.
Berta, 2010, s. 175-199.	türkwme bodwnwma yın anca qazyanw bėrpim	Türküme, bodunuma...(?)öylece kazanıverdim.
Ölmez, 2012, s. 131-145.	türüküme: bodunuma: yėgin: ança kazganu: bėrtim	Tebam, halkım için daha iyisini elde ettim.
Aydın, 2014, s. 106.	türüküme bodunuma yėgin ança kazganu bėrtim	Türklerim, halkım için daha iyisini öylece elde ettim.

Tablo 4.62

Bilge Kağan Güney Yüzü (13)

: 2YH : 2EYI 8 : RTNH : 2YH : 2Y 5 <...> 2EYI 8 : RTNH : 2Y 8 4 D : I 2YH : E H I 2YH
 2Y 8 8 : I 8 2 : RTNH : 2 2 I 2 8 4 I 2

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 194-195.	Tänritäg täñri jaratmıŝ türk bilgä (qayān sa)bıym: aqañym türk bilgä qayān olurtuqynda türk amaty bäglär	Ben, göğe benzeyen ve gök (Tanrı) tarafından yaratılmış, Türklerin Bilge (akıllı) kağanı; işte size sözlerim: Baban, Türklerin Bilge Kağanı, tahta oturduğunda, ünlü Türk beyleri,
Orkun, 2011, s. 70-70,72.	tenriteğ tenri yaratmış türk bilge (kagan sa)bım: akanım türk bilge kagan olurtukında türk amtı beğler	Göğe benzer gök tarafından yaratılmış Türk Bilge (Hakan)(İşte benim) sözüm: baban Türk Bilge Hakan (tahta) oturduğunda şimdiki Türk beyleri
Tekin, 2010, s. 68-69.	t(e)ñri t(e)g: t(e)ñri: y(a)r(a)tm(ı)ŝ: türük: bilge: k(a)g(a)n: s(a)b(ı)m: k(a)ñ(ı)m: türük: bilge: k(a)g(a)n: ol(u)rtukınta: türük: (a)mtı: b(e)gl(e)r	Tanrı gibi, Tanrıca (tahta oturtulmuş) Türk Bilge Hakan sözüm: Babam Türk Bilge Hakan tahta oturduğunda şimdiki Türk beyleri
Ergin, 2006, s. 54-55.	Tengri teg tengri yaratmış Türk Bilge (Kağan s)abım: Kağım Türk Bilge Kağan olurtukında Türk amtı beğler	Tanrı gibi Tanrı yaratmış Türk Bilge Kağan, sözüm: Babam Türk Bilge Kağanı oturduğunda şimdiki Türk beyleri
Berta, 2010, s. 176-200.	teñr i teý teñri yarat'mış türk bilýe qayan saßım qañım türk bilýe qayan olorpwqında türk ampı beýler	Tengri gibi, Tengrinin yarattığı Türk Bilge (kağandan) sözüm (şu): babam Türk Bilge kağan tahta oturduğunda (oturduktan sonra) şimdiki (yerlerinde olan) Türk beyleri
Ölmez, 2012, s. 132-146.	teñri teg: teñri: yar(at)mış: türük: bilge: (kagan): savım kañım: türük: bilge: kagan: olortokınta: türük: amtı: beğler	İlahi göğün yarattığı Türk Bilge (Kağan), sözüm: 'Babam Türk Bilge Kağan tahta çıktığında şu an buradaki Beyler
Aydın, 2014, s. 107.	teñriteg teñri yaratmış türük bilge (kagan) sawım kañım türük bilge kagan olortokınta türük amtı beğler	(Ben) Tengriteg Tengri yaratmış Türk Bilge Kağan('ım). Sözüm (şöyle): Babam Türk Bilge Kağan tahta çıktığında Türklerin şimdiki beyleri

Tablo 4.63

Bilge Kağan Güney Yüzü (15)

<...>λ <...> ƆʔH ʔH <...>XEN : 1Xh1 : ʔʔ1h : N1hʔ : N1Ɔʔ>S : N1ʔʔEʔ : RʔNk
 Ɔʔ>S : ʔʔEʔ : RʔNk : ʔ1Ɔʔ>D : ʔ1ʔʔ : ʔʔ :

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 196-197.	t)ürk bağların budunyn ärtänü äti may(?) itdi ig(...) qayan (...)ča ayır taşyʔ juyñ(...)yʔ türk bağlar budun	Türk beyleri ve halkını ...(...). Türk beyleri ve halkı (...).
Orkun, 2011, s. 72.	(t)ürk beğlerin budunun ertenu tim g(?) itdi iğ...kagan...ča ağır taşıg yugin.g türk beğler budun	Türk Beylerinin, kavminin ...Hakan ...Türk Beyler, kavim ...
Tekin, 2010, s. 68-69.	türük: b(e)gl(e)rin: bod(u)nin: (e)rt(i)ñü: tim(a)g: itdi ögd(i...k)(a)ñ(1)m k(a)g(a)n üç(ü)n (a)g(1)r t(a)ş(1)g: yog(a)n ıg: türük: b(e)gl(e)r: bod(u)n	Türk beylerini (ve) halkını, pek çok alkışladı (ve) öğdü(?) ...Babam Hakan için (bunca) ağır taşları (ve) kalın ağaçları Türk beyleri ve halkı
Ergin, 2006, s. 54-55.	T)ürk beglerin budunun ertingü ti umuğ itdi ögd(i ....kağım) kağan (...)ča ağır taşığ yoğun ıg Türk begler budun	Türk beylerini, milletini fevkalade çok yüceltti, övdü...babam kağan ...ağır taşı, kalın ağacı Türk beyleri, milleti
Berta, 2010, s. 177,178-200.	türk beğlerin boðwnın erpiñw tImG èt'ði öýði ...qaım qayan ...çA ayır taşıy yoywn .ş türk beğler boðwn	Türk beylerini, bodununu çok...yaptı, düşündü. (...babam kağan...önemli (anıt) taşını ... Türk beyleri(ni?), bodun(u?)
Ölmez, 2012, s. 132-146.	(...t)ürük: beglerin: bodunin: ertinü: timag: ètdi: ögd(l...k)añım kagan (üçün) ağır taşıg: yogan ıg: türük begler: bodun	Türk Beyleri ve halkı fazlasıyla saygıda bulundular, övdüler. (...)Babam hakan için ağır taşları, kalın ağaçları Türk Beyleri ve halkı
Aydın, 2014, s. 108.	türük beglerin bodunun ertinü timag? ètdi ögd(i) <...> kağım kagan (ü)ç (ün) ağır taşıg yogun ıg türük begler bodun	Türk beyleri, halkı pek çok saygı gösterdiler, övdüler (...) babam kağan için değerli taşları, kalın ağaçları? Türk beyleri, halkı

Tablo 4.64

Tonyukuk Batı Yüzü 1. Taş (1)

𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 415.	türk budun tabYaâqa körür ärti.	(Zira o zamanlar) türk halkı Çin'e...
Orkun, 2011, s. 100.	türk budun tabgaçka körür erti.	Türk milleti Çin'e tabi idi.
Tekin, 1998, s. 82-83.	Türk bodun Tabgaçka körür erti.	Türk halkı (o zaman) Çin'e bağımlı idi.
Ergin, 2006, s. 64-65.	Türk budun Tabgaçka körür erti.	Türk milleti Çin'e tabi idi.
Berta, 2010, s. 52-84.	türk boðwn taβyaçqa körwr erpi	Türk bodun Tabgaç'a esirdi.
Ölmez, 2012, s. 163-170.	türk bodun: tavgaçka: köörür erti	(Bir zamanlar) Türk halkı Çin'e bağlı idi.
Aydın, 2014, s. 115.	türk bodun tawgaçka körür erti	Türk halkı Çin'e tabi idi.

Tablo 4.65

Tonyukuk Batı Yüzü 1. Taş (2)

𐰽𐰺𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 348.	(türk) budun -- qanın qodËp tabYaâqa jana iâikti.	(Türk) halkı, --- hanını terk etti ve Çin'e geri döndü.
Orkun, 2011, s. 100.	(tür)k budun kanın bolmayın tabgaçda adılıltı	Türk milleti hansız olmasın (diye) Çin'den ayrıldı.
Tekin, 1998, s. 82-83.	Türk bodun, kanın bulmayın Tabgaçda adrılıtı	Türk halkı, (kendi) hanını bulmayınca, Çin'den ayrıldı.
Ergin, 2006, s. 64-65.	Türk Budun qanın bulmayın Tabgaçda adrılıtı.	Türk milleti hanını bulmayıp Çinden ayrıldı.
Berta, 2010, s. 52-84.	türk boðwn qanın bulmayın taβyaç'da adrılıtı	Türk bodun (kendi) hanını bulamayarak Tabgaç'tan ayrıldı.
Ölmez, 2012, s. 163-170.	türk bodun: kanın bulmayın: tavgaçda: adrılıtı	Türk halkı hanını bulamadığı için Çin'den ayrıldı.
Aydın, 2014, s.115.	türk bodun kanın bulmayın tawgaçda adrılıtı	Türk halkı hanını bulamadığı için Çin'den ayrıldı.

Tablo 4.66

Tonyukuk Batı Yüzü 1. Taş (3)

↓kP1T9: ɔʒ>ɔʒ1 | : ɟTʒk : 1M>ɔD : 1Oɟ↓1kYʒ : ɔʒ>ɔɟTʒk

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Thomsen, 2011, s. 348,406.	Türk budun ölti, alqindi, joq boldi. Türk-sir(?) budun jerintä	Türk halkı öldü, tükendi, yok oldu. Türk Sir(?) halkının ülkesinde
Orkun, 2011, s. 100.	türk budun ölti alkındı yok boldı. türk sir budun yerinte.	Türk milleti öldü, mahvoldu, yok oldu. Müttehit (?) Türk milletinin yerinde.
Tekin, 1998, s. 82-83.	Türk bodun ölti, alkıntı, yok boltı. Türk Sir bodun yerinte	Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir halkı(nın) ülkesinde
Ergin, 2006, s. 64-65.	Türk budun ölti, alqındı, yoq boldı. Türk Sir budun yirinte	Türk milleti öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir milletinin yerinde
Berta, 2010, s. 53-84.	türk bodwn ölpi alqındı yoq boldı türk sir bodwn yërinpe	Türk bodun çöktü, mahvoldu ve yok oldu. Türk sir bodun yerinde
Ölmez, 2012, s. 163-170.	türk bodun: ölti alkıntı: yok boltı: türk: sir bodun: yerinte	Türk halkı öldü, helak oldu, yok oldu. Türk Sir halkının topraklarında
Aydın, 2014, s. 115.	türk bodun ölti alkıntı yok boltı türk sir bodun yerinte	Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir halkının topraklarında

Tablo 4.67

Tonyukuk Güney 1. Taş (2)

ɟTʒk : ↓ɜH#

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 102.	azkıya türk (budun).	Azıcık Türk milleti
Tekin, 1998, s. 84-85.	'Azkınya Türk (bodun?)	'Azıcık Türk (halkı?)
Ergin, 2006, s. 66-67.	Azkınya Türk (budun?)	Azıcık Türk milleti
Berta, 2010, s. 58-85.	azkıña türk	'Çok az olan Türk (bodun)
Ölmez, 2012, s. 164-171.	azkıña: türk(bodun?)	'Sayıları az olan Türkler
Aydın, 2014, s. 117.	azkıña türk	'Sayıları az olan Türkler

Tablo 4.68

Tonyukuk Güney 1. Taş (4)

ᵛ>#ᵛᵛ>DIXI : JKNIT'Y : ᵛᵛ>ᵛTI I J'Y'K

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 104.	türk sir budun yerinte idi yorımazun	Türk milletinin yerinde (artık) hükümdar yürümesin.
Tekin, 1998, s. 84-85.	Türk Sir bodun, yerinte, idi yorımazun.	Türk Sir halkı, ülkesinde, asla gelişmesin.
Ergin, 2006, s. 66-67.	Türk Sir budun yerinte idi yorımazun	Türk Sir milleti, yerinde hiç yürümesin
Berta, 2010, s. 59-85.	türk sir boðwn yerinpe idi yor'mazwn	Türk sir bodun bulunduğu yerde hiç ilerleyemesin!
Ölmez, 2012, s. 164-171.	türk sir bodun: yerinte: idi yorımazun	Türk Sir halkı topraklarından hiç kımıldamasın.
Aydın, 2014, s. 118.	türk sir bodun yerinte idi yorımazun	Türk Sir halkı (oldukları) yerde hiç hareket edemesin

Tablo 4.69

Tonyukuk Güney 1. Taş (10)

↓↓ᵛ>ᵛJεYIᵛ : ᵛ#NᵛJ J J'Y'NᵛK : ᵛᵛ>ᵛTI : ᵛᵛYᵛJ'Y'K

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 106.	türk budunıg ötüken yerke ben özüm bilge toyukuk	(Türk hakanını), Türk milletini Ötüken yerine (ve) ben kendim Bilge Tonyukuk
Tekin, 1998, s. 86-87.	Tü(rk kağanıg), Türk bodunuğ Ötüken yerke ben özüm, Bilge Tunyukuk, <kelürtüm>.	(Türk hakanını), Türk halkını, Ötüken toprağına ben kendim, Bilge Tunyukuk, (getirdim).
Ergin, 2006, s. 68-69.	Türk budunuğ Ötüken yerke ben özüm bilge Tonyukuk	Türk milletini Ötüken yerine, ben kendim Bilge Tonyukuk
Berta, 2010, s. 62-86.	türk boðwnyğ ötüken yer'ke ben özwm bilye twńwqwq	Türk bodununu Ötüken yerine (ben getirdim?). Ben kendimin, Bilge Tonyukuk'un
Ölmez, 2012, s. 164-172.	tü(rk kaganıg): türk bodunug: ötüken yerke: ben özüm: bilge: tuńukuk: <kelürtüm>	Türk (hakanını), Türk halkını Ötüken topraklarına bizzat ben, Bilge Tonyukuk getirdim.
Aydın, 2014, s. 119.	türk kaganıg türk bodunug ötüken yerke ben özüm bilge tońukuk <kelürtüm>	Türk kağanını, Türk halkını Ötüken topraklarına bizzat ben, Bilge Tonyukuk, getirdim.

Tablo 4.71

Tonyukuk Doğu Yüzü I. Taş (3)

𐰃𐰠𐰪𐰫𐰭𐰮𐰯𐰰 : 𐰠𐰪𐰫𐰭𐰮𐰯𐰰

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 106.	önre türk kagangaru sülelim temiş	Doğudaki Türk hakanına karşı asker sevk edelim demişler.
Tekin, 1998, s. 86-87.	‘Öngre Türk kağangaru sülelim’ temiş	‘Doğu Türk hakanına doğru ordu sevk edelim!’ demişler.
Ergin, 2006, s. 70-71.	Öngre Türk kağangaru sülelim timiş.	Doğuda Türk kağanına karşı ordu sevk edelim.
Berta, 2010, s. 64-88.	önre türk qayanyarw sülelim temiş	Doğuda Türk kağanına doğru ordu sülelim’-demişler.
Ölmez, 2012, s. 165-172.	önre türk kagangaru: sülelim temiş	'Orduyu doğuda Türk hakanına doğru gönderelim.'demişler.
Aydın, 2014, s. 120.	önre türk kagangaru sülelim temiş	'Doğudaki Türk kağanına sefer edelim.' demişler.

Tablo 4.72

Tonyukuk Doğu Yüzü I. Taş (5)

𐰠𐰪𐰫𐰭𐰮𐰯𐰰

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 108.	(türk budunu yeme)	Türk milleti gene
Tekin, 1998, s. 86-87.	(Türk bodunu yeme)	(Türk halkı)
Ergin, 2006, s. 70-71.	(Türk budunu yime)	Türk milleti yine
Berta, 2010, s. 65-88.	türk boğwnı yeme	Türk halkı yine
Ölmez, 2012, s. 165-173.	(türk boduni yeme:)	(Türk halkı arasında da)
Aydın, 2014, s. 121.	türk bodunu yeme	Türk halkı arasında da

Tablo 4.73

Tonyukuk Güney Yüzü 2. Taş (2)

𐰞𐰽𐰸 𐰽𐰾𐰸 𐰸𐰽𐰸 : 𐰸𐰽𐰸 𐰸𐰽𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 116.	türk budun temir kapıgka	Türk milleti Demirkapıya
Tekin, 1998, s. 92-93.	Türük bodun Temir Kapıgka	Türk halkı(nın) Demir Kapı'ya
Ergin, 2006, s. 78-79.	Türk budun Temir Kapıgka	Türk milletini Demir Kapıya
Berta, 2010, s. 77-93.	türk bodwn temir qapıγ'qa	Türk bodunu Demirkapı'ya
Ölmez, 2012, s. 168-176.	Türük: bodun: temir kapıgka	Türk halkı Temir Kapıg'a
Aydın, 2014, s. 128.	türük bodun temir kapıgka	Türk halkını Demir Kapı'ya

Tablo 4.74

Tonyukuk Güney Yüzü 2. Taş (6)

𐰽𐰽𐰸 𐰸𐰽𐰸 : 𐰽𐰽𐰸 𐰸𐰽𐰸 <...> 𐰽𐰽𐰸 𐰽𐰽𐰸

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 116.	ilteriş kaganka. türk böği kaganka türk bilge ka(ganka.)	Elteriş hakana....Türk Böğü (?) hakanına, Türk bilge hakanına
Tekin, 1998, s. 92-93.	İlteriş Kağanka, Türük Böğü Kağanka, Türük Bilge K(ağanka)	İlteriş Kağan'a, Türk Böğü Kağan'a, Türk Bilge Kağan'a
Ergin, 2006, s. 78-79.	İltiriş Kağanka, Türk Böğü Kağanka Türk Bilge Kağanka.	İltiriş Kağana, Türk Böğü Kağanına, Türk Bilge Kağanına
Berta, 2010, s. 78-93.	eltəriş qayanqa (...) türk bwgüw qayanqa türk bilýe qayanqa	Elteriş kağana, Türk Bwgü kağana, Türk Bilge kağana
Ölmez, 2012, s. 168-176.	eltəriş kaganka: türük böğü kaganka: türük bilge k(aganka)	Elteriş Kağana, Türk Böğü Kağana, Türk Bilge Kağana
Aydın, 2014, s. 129.	eltəriş kaganka <...> türük böğü kaganka türük bilge kaganka	Elteriş Kağan'a (...) Türk Böğü Kağan'a, Türk Bilge Kağan'a

Tablo 4.75

Tonyukuk Doğu Yüzü 2. Taş (4)

✧ X✧YNNKYQ:YTYDYJHHD:JHJ&gt;SRYYK>J

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 118.	Bu türk budunka yarıklık yağı yeltürmedim	Bu Türk milletine silahlı düşman getirmedim.
Tekin, 1998, s. 92-93.	Bu Türük bodun ara yarıklık yağı yeltürmedim	Bu Türk halkı içinde zırlı düşmanların akınına imkan vermedim.
Ergin, 2006, s. 80-81.	Bu Türk budun ara yaraklık yağı yeltürmedim.	Bu Türk milleti arasında silahlı düşmanı koşturmadım.
Berta, 2010, s. 80-93.	Bo türk boğwnqa yarıqlıy yayıy kelpwürmedim	Türk bodunu üzerine zırlı düşmanı getirmedim
Ölmez, 2012, s. 168-176.	Bo türük bodun ara: yarıklık yağı: keltürmedim	Bu Türk halkının arasına silahlı düşmanı sokmadım.
Aydın, 2014, s. 130.	Bo türük bodun ara yaraklık yağı yeltürmedim	Bu Türk halkı arasına silahlı düşmanı sokmadım.

Tablo 4.76

Tonyukuk Doğu Yüzü 2. Taş (8)

↓↓>>δJεYI&H&:✧XKIKI&:JYIYI:JYHJεY& RYYK

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 118.	türk bilge kagan iline bititdim ben bilge toyukuk.	Türk bilge hakan ülkesine (bu yazıtı) yazdırdım. Ben bilge Tonyukuk.
Tekin, 1998, s. 94-95.	Türük Bilge Kağan ilinge bititdim. Ben Bilge Tunyukuk.	Türk Bilge Kağan(ın) hükümdarlığında yazdırtım. Ben Bilge Tunyukuk.
Ergin, 2006, s. 80-81.	Türk Bilge Kağan ilinge bititdim. Ben Bilge Tonyukuk.	Türk Bilge Kağan, ilinde yazdırdım. Ben Bilge Tonyukuk.
Berta, 2010, s. 82-94.	türk bilýe qayan éline bitit'dim ben bilýe tońwqwq	(Bu yazıtı) Türk Bilge kağanın eli zamanında yazdırdım, ben Bilge Tonyukuk
Ölmez, 2012, s. 168-177.	türük bilge kagan: el(i)ne bititdim: ben bilge tuńukuk	Türk Bilge Kağan döneminde bunları yazdırtım. Ben Bilge Tonyukuk
Aydın, 2014, s. 130.	türük bilge kagan éliñe bititdim ben bilge tońukuk	(yazıtı yazma işini) Türk Bilge Kağan ülkesinde tamamladım. Ben Bilge Tonyukuk

Tablo 4.79

Tonyukuk Kuzey Yüzü 2. Taş (4)

𐰃𐰇𐰏 𐰇𐰏𐰠𐰂𐰆𐰏𐰠: 𐰇𐰏𐰠𐰂𐰆𐰏𐰠 𐰇𐰏𐰠𐰂𐰆𐰏𐰠 : 𐰇𐰏𐰠𐰂𐰆𐰏𐰠 | 𐰇𐰏𐰠𐰂𐰆𐰏𐰠 : 𐰇𐰏𐰠𐰂𐰆𐰏𐰠

Kaynak	Okunuş	Çeviri
Orkun, 2011, s. 120.	türk bilge kagan türk sir budunıg oguz budunıg igidü olurur.	(Artık şimdi) türk bilge hakan, türk müttehit (?) milletini, Oğuz milletini iyi idare ediyor.
Tekin, 1998, s. 94-95.	Türük Bilge Kağan, Türük Sir bodunuğ, Oğuz bodunuğ igidü olurur.	Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturuyor.
Ergin, 2006, s. 80-81.	Türk Bilge Kağan Türk Sir budunuğ Oğuz budunuğ igidü olurur.	Türk Bilge Kağanı Türk Sir milletini, Oğuz milletini besleyip oturuyor.
Berta, 2010, s. 82-94.	türk bilýe qaýan türk sir boðwnwý oýwz boðwnwý iyidw̄ olorwr	Türk Bilge kağan Türk Sir bodununa ve Oğuz bodununa bakarak hüküm sürer.
Ölmez, 2012, s. 169-177.	türük bilge: kagan: türük sir bodunug: oguz bodunug: igidü olurur	Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyip yaşar .
Aydın, 2014, s. 131.	türük bilge kagan türük sir bodunug oguz bodunug igidü olurur	Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturur.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Tartışma

Türk sözcüğü üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde; sözcüğün kökeni ve okunuşu hakkında farklı önerilerle ve bunlara göre daha fazla çeşitlilik gösteren anlam açıklama çalışmaları ile karşılaşılmaktadır.

Kimi Türkologlar sözcüğün varlığını, bugünkü söylenişi ile ilk kez karşımıza çıktığı 6.-8. yüzyıl itibari ile incelerken; kimleri ise, bu tarihin öncesini de dikkate almaktadır.

5.1.1. Türk Sözcüğünün Söylenişi Üzerine Tartışmalar

Orhun yazıtları incelendiğinde Türk sözcüğü karşımıza iki şekilde çıkmaktadır. Bunlardan ilki üç yazıtta da karşımıza çıkan ‘𐰃𐰆𐰏𐰤’ şeklinde ‘𐰃’ harfi ile yazılıp ‘türük’ olarak söylenen sözcüktür. İkincisi ise karşımıza sadece Tonyukuk Yazıtında çıkan ‘𐰆𐰏𐰤’ şeklinde ‘𐰆’ harfi ile yazılan ‘türk’ olarak söylenen sözcüktür. Nitekim iki yazılışın ardından gelen sözcükleri incelediğimizde, ‘türk’ün de ‘türük’ün de aynı anlama gelen sözcükler olduğu anlaşılmaktadır. Fakat ‘türk’ sözcüğü tek heceden oluşurken ‘türük’ sözcüğü ise iki heceden oluşmaktadır.

‘𐰃𐰆𐰏𐰤’ sözcüğünü ‘türük’ şeklinde okuyan ilk araştırmacı Giraud olmuştur. Daha sonra Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Erhan Aydın da araştırmalarında bu yazılışa uygun olarak ‘türük’ü kullanmayı tercih etmişlerdir. Fakat Muharrem Ergin, Arpad Berta ve H. Namık Orkun ise Orhun yazıtları incelemelerinde ‘𐰃𐰆𐰏𐰤’ yazımını da ‘𐰆𐰏𐰤’ yazımını da ‘Türk’ şeklinde kullanmışlardır.

H. N. Orkun’un (2004), Türk sözcüğünün telaffuzu ile ilgili düşünceleri şöyledir:

Türk adına yani Gök Türk’lerin adına Çin tarihlerinde rastlamaktayız. Çin tarihlerinde iki işaret ile gösterilen bu kelime bugün Tu-kiüe diye telaffuz edilmektedir. Her işaret bir tek hece olduğuna göre ikinci işaret olan ve kiüe diye okunan şekli daha çabuk ve tek hece gibi okumak icap eder. Demek oluyor ki Türk sözcüğünün bu kaydı iki hecelidir. Halbuki bugünkü Türk kelimesi tek hecelidir. Fakat Türk sözünün eskiden iki heceli olduğunu eski Türk yazıtlarındaki bu sözün yazılışından da anlamaktayız. Bu söz genellikle ‘𐰃𐰆𐰏𐰤’ şeklinde yazılmaktadır ki burada sondan birinci harf olan ‘𐰃’ işaret ük, ök sesini verir. O halde bu devirdeki kelime Türk değil Türük diye yazılmış ve telaffuz edilmiş demek oluyor. Mamafih yine aynı yazıtlarda Türk sözünün ‘𐰆𐰏𐰤’ şeklinde yani Türk telaffuz edilerek yazıldığını da görmekteyiz. Demek oluyor ki VII. yüzyıllarda eskiden iki heceli olarak telaffuz edilen kelime, artık tek heceli olarak da telaffuz edilmeye başlamıştır (s. 13-14).

Bazin’e göre Brahmi yazılı bir metindeki Türk kelimesine istinaden, Orhun yazıtlarındaki ‘𐰆’ ünlü harfi ‘ö’dür. İki heceli hali dolayısıyla da, ‘Türk’ sözcüğünün asıl telaffuzu ‘Törük’ olmalıdır. Sözcüğün ilk şekli Török veya Törük olup yazıtlardaki Türük şekli ikinci hecedeki ü ünlüsü regressif bir etki ile ilk hecedeki ö’yü ü’ye kalbetmesinden doğmuştur. İki heceli şekli son hecesindeki ünlü düşerek Türk telaffuzu meydana gelmiştir.

Böylece okunuşu bakımından Türk sözcüğü sırasıyla Törük>Türük> Türk hallerini almıştır.

5.1.2. Türk Sözcüğünün Kökeni Üzerine Tartışmalar

Veylerin kendilerine karşı 458 yılında sürdürdükleri saldırılar sonucunda oldukça zayıf düşen Avarlar, yeniden bağımsızlıklarını ilan etmek için sabırsızlanan Tölöslerin sürekli isyanlarına karşı koymak zorunda kalırlar. Bu yılmaz isyankarlar tek başlarına başarılı olamayınca komşularını da bu ayaklanmaya katmaya karar verirler. Onlarla temasa mı geçmişlerdir, yoksa ne istediklerini komşuları mı tahmin etmiştir? Belli değil. Her ne olursa olsun Altay kabilelerinden biri 546'da Tölöslerin bu planlarından haberdar olur ve onları Avarlara ihbar eder, ayaklanma başlamadan bastırılır.

Tarih sahnesinde ilk kez bu olay bağlamında boy gösteren bu boyu önceleri adının Çince yazılışı olan Tu-kiu adıyla tanıyoruz. Bu adın içinde ya tekil olan Türk ya da büyük bir olasılıkla çoğul olan arkaik (aynı şekilde göz önüne alabileceğimiz Türküt'ten ziyade) Türük kelimesi gizlidir. Yaklaşık 581 yılına ait bir yazıtın ortaya koyduğu gibi bu sözcüğün Sogdcaşı Trwk'tür. En sonunda bu isim, gerçek haliyle, Türk ya da Türük yazımıyla, VIII. yüzyıla ait büyük yazıtlarda yer alır (Roux, 2013, s. 92).

Bu konuyla ilgili Taneri'nin düşünceleri şöyledir: "P. Pelliot'a göre Çinliler başlangıçta Türkler hakkındaki bilgileri Moğollardan alıyorlardı. Moğollar ise Türk sözünü 'Türküt' şeklinde çoğul bir hale sokarak söylüyorlardı. Bunun için de Çinliler de Moğollar'ın Türküt sözünü Tukyü şeklinde yazmış ve söylemişler Göktürklere Tukyü veya Tu-chüeh demişlerdir"(Taneri, 1983, s. 54).

H. N. Orkun (2004), Pelliot'un bu düşüncesini şöyle açıklamıştır:

Bilindiği üzere Moğolcada olduğu gibi eski Türkçede de bazı kelimeler -t ile çokluk hale getirilirdi. Mesela oğlan kelimesinin çokluk şekli oğlıt, tigin sözünün çokluk şekli tigit, tarkan sözünün çokluk şekli tarkattır. Fakat görülüyor ki bu sözlerin teklik şeklinin sonunda -n sesi vardır. Bundan dolayı Türkçede kelimenin sonu -n olursa bunun düşürülerek yerine bir -t getirmek suretiyle çokluk yapıldığı vakidir. Bu itibarla Türküt sözü bir çokluk şekil ise bunun teklik şeklinin Türkün olması icap eder. Bununla beraber bu kuralın dışında da kelimenin sonuna tıpkı Moğolcada olduğu gibi sadece bir -t getirmek suretiyle çokluk yapıldığını görmekteyiz. F. W. K. Müller tarafından yayımlanan Uigurica serisinde el ügesi sözünün el ügesit şeklinde çokluk hale getirildiğini görmekteyiz. O halde Türk sözünün de çokluk şekli Türküt olabilir (s. 14).

Karadoğan'a göre: "Kelimenin 'Türküt' okunmasına Caferoğlu ve Boodberg karşı çıkmışlar ve sonundaki ekin -t değil, Türkçe çokluk eki olan -z olduğu; bu sebeple de türküz biçiminde okunması kanaatine varmışlardır" (Karadoğan, 2002, s. 293-294).

540 yıllarına doğru Bozkır İmpratorluğu üç muazzam Türk-Moğol hakimiyeti arasında pay edilmişti. Moğol soyundan geldiği sanılan Cücenler (Aparlar) Mançurya sınırından Turfan'a hatta Balkaş'ın en doğu ucuna kadar ve Orhon'dan Büyük Çin Seddi'ne kadar Moğolistan'a hakimdiler. Çinlilerin belirttiğine göre, Cücenlerin tabileri arasında adını aynı dil ailesine mensup bütün kabilelere veren Türk soyundan gelen 'Tu-kiyu' kabilesi bulunuyordu (Grousset, 2006, s. 109).

Barthold'un (2013) düşüncesi ise "Nitekim Çin kaynaklarındaki Tuküe kelimesinin 'Türk'den bozulmuş olduğu hakkındaki yorumlar bazı münakaşalara sebep olmuşsa da, Bizans kaynaklarındaki 'Turkoi' kelimesi hiç münakaşa edilmeden 'Türk' olarak kabul edilmişti"(s. 2) şeklindedir.

Taneri (1983) " Türkler için söylenen 'tiele' adının da Çinlilerin dilinde bozulmuş 'Türk' adından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır"(s. 54) demiştir.

Başka bir izaha göre:

Çin tarihleri milattan önceki devirlerde Hiungnu'ları yani 'Doğu Hunları'nı zikrederken Cong ve Tik adlı iki kavimden bahsetmektedirler. Eski Çince r sesi olmadığı için Çinliler r'li kelimeleri dillerinde telaffuz ettiklerinde ya bu sesi atarlar veya bunun yerine l sesi koyarlardı. Bundan dolayı Edkins'in ve De Groot'unun da söylediği gibi Türk sözcüğünün Çince'deki telaffuzundan başka bir şey değildir. Çince'deki Tik özel adı Türk kelimesi olunca Çin tarihlerinde bu kavim hakkında verilen bilgileri kaydettiğimizde yüce Türk kavminin ne kadar eski olduğunu kendiliğinden meydana çıkarabiliriz (Orkun, 2004, s. 17-18).

Radloff Türklerin tarihinden bahsederken şu cümleleri kullanmıştır: "Çin yıllıkları, Hiong-nu'larla kardeş, yani yine Türk boylarından olan ve Asya yüksek elinde oturan iki kudretli halktan bahsediliyor. Bunlar Tu-kiularla (bu kelimenin Türk sözünün Çince şekli olduğu tahmin ediliyor) Chuiche'lerdir (diğer komşuları tarafından 'Uygur' diye adlandırılan Türk boyu) " (Temir, 1991, s. 36).

5.1.3. Türk Sözcüğünün Anlamı Üzerine Tartışmalar

Türk sözcüğü, çoğu araştırmacı tarafından Göktürk Çağı Türkçesinde; güçlü, kuvvetli, kudretli anlamında kullanılmaktadır. Uygurlarda, Göktürk Çağı Türkçesinin devamı niteliğindedir. Türk, hem bir kavim adı, hem de sıfat olarak kullanılan bir kelimedir. Bazen de aynı anlama gelecek şekilde 'erk' şeklinde pekiştirilmiş olarak kullanılmaktadır. Uygurca metinlerde 'Türk çerig' de görülmektedir. Buralarda Türk, 'güçlü, kuvvetli' olarak açıklanmıştır. Sözcük buna yakın anlamda Çağataycada da görülmektedir.

Kaşgarlı Mahmud'a göre Türk sözcüğü: "Tanrı'nın verdiği bir isim olarak; 'kemal, olgunluk çağı' anlamına gelmektedir. Kaşgarlı; Türk kelimesinin Nuh oğlu Türk ile çocuklarının adı olduğunu, hadise dayandırılarak da bu adın onlara Tanrı tarafından verildiğini ileri sürmüştür" (Suiçmez, 2008, s. 540).

Orhun yazıtları okuyucusu Thomsen, Türk kelimesinin müstakil bir kabilenin veyahut daha ziyade müstakil bir han sülalesinin adı olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Türk veya 'Türük' kelimesinin de başlangıçta 'kuvvet ve güçlü' anlamında bulunmasının çok muhtemel olduğunu söylemektedir.

Thomsen'in bu görüşüne Taşağıl da katılmaktadır. "Türk adına kaynaklarda çeşitli adlar verilmesine rağmen, neticede 1911'de yayınlanan bir Uygurca belgeden kuvvet ve güç manasına geldiği anlaşılmıştır. Daha sonraki araştırmalarda da bu bilginin doğruluğu pekiştirilmiştir" (Taşağıl, 2014, s. 44).

Türk kelimesi 'güçlü' ya da 'güçlüler' anlamına gelmektedir ve hiç şüphesizdir ki bu sıfat kavime ya da boya ilişkin bir özelliğe değil, siyasal bir örgütlenmeye gönderme yapmaktadır. Bu isim ileride yalnızca kendi coğrafyasında değil tüm dünyada büyük bir şöhrete sahip olacaktır, çünkü günün birinde Müslümanlar Tu-kiulardan başka boylarında aynı dili konuştuğunu fark edip hepsine Türk ismini verir. Bu adlandırma hatalı değildir, zira doğunun tüm dünyanın dikkatini çeken parlayan yıldızı Tu-kiuler Türkçe konuşanların dünyasına müthiş bir damga vurmuş ve canlanma getirmişlerdir (Roux, 2013, s. 92).

“Çin tarihlerine göre Göktürk devletini kuran Türk boyları Altay dağlarının eteklerinde oturup demircilik yaparlarmış. Altay dağları burada tıpkı miğfere benzermiş. Bundan dolayı bu dağın eteklerinde oturanlara Türk adı verilmiştir. Eski İran dillerinde miğfere terk denilirdi. Fakat böyle bir benzetmenin nasıl ortaya çıktığı pek anlaşılammaktadır” (Taneri,1983, s. 55).

“Macarlardan Fiok Karoly’a göre Çincesi Tu-kiu olan Türk kelimesinin asıl şekli ‘Turku’ olup Hazar Denizi sahilinde oturan İskitlerin dilinde ‘göl kenarında oturan adam’ anlamına gelir” (Orkun, 2004, s. 27).

Türk sözcüğünün törüme/türemek fiilinden çıkmıştır, ‘türemiş, mahluk’ yani ‘insan’ anlamına gelmektedir fikrine Nemeth karşı çıkmaktadır. Türk isminin VI. yüzyılda ortaya çıktığını ve doğal olarak Türklerin en eski ismi olamayacağını kaydederek ‘adam’ ya da ‘mahluk’ anlamına gelemeyeceğini ifade etmektedir. Nemeth’e göre Türk sözcüğü ‘kuvvet’ anlamına gelmektedir ve tek veya hakim kabilenin ismi olarak karşımıza VI. yüzyılda çıkmaktadır.

Orkun (2004) Nemeth’in bu düşüncelerine katıldığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Türk sözü önceleri Türkçede ‘güç, kuvvet, kudret’ anlamına gelirdi. Sonra bu kelime bir kavme alem olmuştur” (s. 30).

Taneri, Türk adının Göktürk Çağı’nda yalnızca Türk kavminin adı olarak ele alınmasına karşı çıkmaktadır ve daha çok Türk devletini karşılayan geniş bir deyim olarak söylendiğini belirtmektedir.

585 yılında ünlü Göktürk Kağanı İşbara’ya Çin İmparatoru tarafından yazılan mektupta ‘Büyük Türk Kağanı ‘ şeklinde hitap ediyordu. İşbara Kağan Çin İmparatoru’na verdiği cevapta Türk’ün Tanrı tarafından kuruluşundan bu yana 50 yıl geçti, diyordu. Çin grameri bakımından bu her iki belgede de Türk sözü bir kavim adı değil; ancak Türk devleti olarak anlaşılabilirdi. Bu görüş kesindir. Ancak bu mektuptan 150 yıl kadar sonra yazılmış olan Orhun yazıtlarında ise ‘Türk’ sözü bir kavim için mi; yoksa devlet adı olarak mı söylendiği açık olarak anlaşılamiyordu. Orhun yazıtlarında Türk sözünün daha çok Türk budun şeklinde söylendiği ve Türk sözünün budun anlayışı ile tamamlandığı gerçektir. Türküme, budunuma kazandım derken yalnızca devletim ve milletim için kazandım mı deniyordu. Bunu da açık olarak bilemiyoruz. Türgeş Kağanı Türkümüz budunum idi deniyordu. Türk ve budun ayrı ayrı kavramlar olabilir. Türk Oğuz beyleri, budunu işitin! Derken bu cümlede sözü edilen budun Oğuz kavmidir. Ancak bunu başına ayrıca bir Türk adı niçin konulmuştur? Ögel’e göre bu ancak bir devlet tanıtması olmalıdır. Çünkü Oğuz ve Türgeşler Göktürk Devleti’ni meydana getiren ayrı birer Türk kesimleri idiler. Türk töresi, Türk Kağan, Türk Bilge Kağan, Türk ili, Türk beyleri ve budunu, Türk Sir budunu, Türk Tanrısı, Türk yeri, Türk adı gibi sözler Orhun yazıtlarında geçmektedir. Bunlar yalnızca devlet kuran küçük bir kesim için kullanılmışa benzemiyor. Göktürk İmparatorluğu için söylenmiş tanıklar olmalıydılar. Ayrıca kutlu devlet, kutlu toprak ve kutlu bir halk Türk devlet anlayışı temelini meydana getiren üç temel unsurdur. Biz böyle bir sonuca ancak bütün bilgileri istatistik bir metotla inceledikten sonra varabiliyoruz (Taneri, 1983, s.55).

5.2. Öneriler

Taşağıl (2014, s. 340) yazıtlarda geçen boyları şu şekilde tasnif etmiştir:

Tablo 5.1

Yazıtlarda Geçen Boylar

Apar	Ediz
Az	Bayırku
Basmil (Şineusu Yazıtı)	Çiğil
Çik	Karluk
Kırgız	Sir (Altı Sir)
Tarduş	Töles
Türgiş (On Ok)	Dokuz Oğuz
Yağma (Taryat Terhin)	Uygur
Oğuz	

Orhun yazıtlarında kağanlık halkına Türk ve Oğuz ya da Dokuz Oğuz demektedir. Fakat yazıtların bazı bölümlerinde Dokuz Oğuzlar, kağanın düşmanları olarak adlandırılmaktadır. Radloff bölgedeki araştırmaları sonucunda, Türklerin Oğuz boyuna üye olduğu sonucuna varmıştır. Bu durumda Oğuzların hem düşman hem de boydaş olması araştırmacılar arasında farklı görüşlerin doğmasına neden olmuştur. Fakat Oğuzların Göktürk Devleti'ne karşı olan bu isyankâr tutumlarının tarihte benzerleri de

bulunmaktadır. Selçuklu Devleti’ni Oğuzlar kurmuş olmasına rağmen 1153 yılında isyan ederek hükümdar Sultan Sencer’i esir almışlardır. Yine 1240 yılında Selçuklu Devleti’ne karşı bir Oğuz ayaklanması olan Baba İshak İsyanı dikkati çekmektedir.

Oğuzlar ya da Türkler Töles, Tarduş, Türgiş gibi çeşitli boylara ayrılırdı. Taşagül yazıtlarda geçen boyları ayrıntılı şekilde incelemiştir. Bu boyların içinde sonradan Türkleşenler de mevcuttur. Sonradan Türkleşen kavimlere ilk örnek olarak ise Kırgızlar verilmektedir. Fakat bu boyların kendilerini Türk diye adlandırdıklarına ait bir kanıt yoktur.

Orhun yazıtlarında geçen Türk Bilge Kağan, Türk Sir bodun, Türk Böğü Kağan, Türk kağan, Türk beyleri, Türk Oğuz beyleri, Türk Tanrısı, Türk kutsal yeri, Türk töresi ve Gök Türk ifadelerindeki Türk sözcüğü, araştırmacılar tarafından özel isim yani ulus adı olarak kabul edilmektedir.

Yazıtlarda geçen Türk sözcüğünün anlamı konusunda farklı görüşleri doğuran bir diğer hadise ise şudur:

Kül Tigin Doğu Yüzü (18)

türg(i)ş: k(a)g(a)n: türük(ü)miz bod(u)n(u)m(i)z (e)rti (Tekin, 2010, s. 28)

Bilge Kağan Kuzey Yüzü (12)

türük(ü)me: bod(u)n(u)ma: k(a)zg(a)nu: birt(i)m (Tekin, 2010, s. 48)

Bilge Kağan Doğu Yüzü (16)

türg(i)ş: (k)(a)g(a)n: türük(ü)m: bod(u)n(u)m: (e)rti (Tekin, 2010, s. 56)

Bilge Kağan Güney Yüzü (10)

türük(ü)me: bod(u)n(u)ma: y(e)g(i)n: (a)nça k(a)zg(a)nu: birt(i)m (Tekin, 2010, s.

68) ifadeleridir.

Millet adının iyelik eki getirilerek kullanılması Türkçede hiç de alışık olunmayan bir durumdur. Üstelik Türk kelimesinin teklik biçimde kullanılmış olması da düşündürücüdür. Eğer millet adı olarak kullanılmış olsa ve Bilge Kağan ile Kül Tigin birinci şahıs iyelik eki ile bu milleti sahiplenmiş olsaydı kelimenin çokluk biçiminde kullanılmış olması gerekirdi. Bu kelime grubunun isim tamlaması veya sıfat tamlaması olma ihtimali yoktur; çünkü bu durumda türük kelimesinin kesinlikle iyelik eki almaması gerekirdi (Karadoğan, 2002, s. 295).

Yine Karadoğan (2002)’a göre: “Türüküm bodunum ve bodunumuz türükümüz ifadeleri yakın anlamlı kelimelerin oluşturduğu tekrar gruplarıdır. Bodun kelimesi araştırmacılar tarafından genellikle ‘millet’ biçiminde anlamlandırılmaktadır. Bu sebeple türük kelimesine de buna yakın olarak ‘halk’ biçiminde anlam verilebilir” (s. 296).

Fakat Tekin (1998) yazıtların edebi değerini incelerken, etkili bir anlatım ve deyişi sağlayan öğelerden olan ikilemeler içerisine:

Açsık tosık ‘acıma doyma’

Eçüm apam ‘atalarım ve dedelerim, ecdadım’

Tünli künli ‘gececi gündüzlü’

Yir sub ‘yer ve su’;

Öğir- sebin- ‘memnun olmak ve sevinmek’

İt- iğid- ‘örgütlemek ve doyurmak’

İt- yarat- ‘düzenlemek ve örgütlemek, çeki düzen vermek’ (s. 16-17).

Örnekleri alırken ‘türüküm bodunum’ ifadesini bunlardan biri olarak kabul etmemiştir.

Thomsen getirdiği açıklamaya göre bu ifadelerdeki Türk kelimesi cins isim olmayıp sıfat anlamında kullanılmış olabilir. Anlamı ise ‘düzelmiş, tanzim edilmiş’ gibi bir şey olabilir.

Türk sözcüğünün günümüzdeki anlamını almasında yani bütün Türk kavimlerinin hepsini içine alan bir isim olmasında müslüman kavimlerinin etkisi büyüktür. Muhtemeldir ki; Araplar VII.- VIII. yüzyıllarda savaştıkları kavimlerin Türklerle aynı dili konuştuklarını görmüşler ve hepsini Türk diye adlandırmaya başlamışlardır. Sonrasında İslamiyeti kabul eden Türkler de zamanla kendilerini Türk diye adlandırmışlardır.

Baykara (1998) “Türk dili, Türk kavramının en temel unsurlarından biridir. Kimi zaman, Türk Devleti’nin adı, doğrudan Türk adını taşımasa bile, komşuları onu yine de her şeyi ile Türk Devleti sayıyorlardı. Hatta bazen bu devletin resmi dili, Türkçe olmayabiliyordu (Türkiye Selçukluları gibi) “ (s. 12).

Kafesoğlu ise Türk’ün bütün toplulukları ifade eden bir anlam kazanmasını Göktürkler zamanına dayandırmaktadır.

Göktürkler tarihte Türk adı ile kurulan ilk devlettir. Kendilerine ait olan Göktürkçe ise Türk dilinin tarihi dönemleri içerisinde Eski Türkçe Döneminin başlangıcıdır. Bu dönemde dikilen Orhun yazıtları, Türklere ait ilk ulusal belgedir. Orhun yazıtlarından en önemlileri olan Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında toplam 104 kez Türk sözcüğü geçmektedir.

Yazıtlarda sıkça geçen, Göktürk Devleti’ne adını veren Türk sözcüğünün; Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında kesin olarak telaffuzu, anlamı, kökeni belirlenememiştir. Pek çok bilim adamı tarafından türük/türk şeklinde okunan; kuvvet, kudret anlamında ve Türkler arasında baş kabile, hakim unsura verilen isim olarak kabul görmüştür. Tür olarak ise; kuvvetli, kudretli sıfatından, baş kabileye verilen isme geçiş süreci içerisinde olduğu kanısı yaygındır. Bu noktada üzerine yoğunlaşılması gereken ilk

konu Türk sözcüğünün toplu adlardan (soy, urug, boy, oymak, kabile, kavim) birisi olduğunun kabulü halinde içeriden mi dışarıdan mı gelişmiş olduğudur.

Rasonyi (1983)'ye göre topluluk adlarının sınıflaması şu şekilde yapılmaktadır:

1- İçerden Gelişmiş Olanlar: Has isimden klan adı, klan adından oymak adı ve oymak adı başa geçtiği zaman budun, kavim, millet adı olur.

2- (a)- Dışardan konan adlar: Oymak başkanının, dolayısıyla oymağın geniş göçebe devleti (ili) çerçevesi içinde idari ve askeri görevine delalet eder.

(b)- Dışardan Takılan Adlar: Oymağın, halkın herhangi bir özelliği ile ilgilidir.

Oymak adı çok defa kavim adı olabileceği gibi, siyasî birliğin zayıflaması ve çökmesi ile büyük teşekkülün adı oymak, hatta oymak dalının adı şeklinde mevcudiyetini muhafaza edebilir. Soy, boy adlarının umumî olarak şahıs adlarından, nüfuzlu aile reislerinin adlarından gelişmesi, o ailenin nesiller boyunca daha büyük teşekkül haline gelmesine bağlıdır. Boy ve şahıs adlarından gelen soy, boy vs. adları şahıs adlarında olduğu gibi, aynı morfolojik ve semantik sınıflamalara bağlıdır.

Oymak ve kavimlerin dışarıdan gelen adları onların kuruluşları ile de ilgili olabilir. Kavim adları kader değişikliği sebebiyle de verilmiş olabilir veya ad bir kavmin karakterine de işaret edebilir. Mesela: Çuvaş (sulhçu, itidalli), Uygur (itaatli) gibi (s. 511-512).

Bu bilgiler ışığında değerlendirdiğimiz zaman Türk sözcüğünün içerden gelişmiş bir topluluk adı olamayacağı kanısına varmaktayız. Nitekim tarih kayıtları; has isimden yani antroponimden klan adı, klan adından oymak adı ve oymak adı başa geçtiği zaman budun, kavim, millet adı olabilecek Türk diye bir ismin izini sürmeye imkan vermemektedir. Dışarıdan konan ve dışarıdan geliştirilen adlar hususunda ise Türk sözcüğü; sıfattan ad olma yolcuğunda kendinden sonra kurulan Uygur Devleti'nde olduğu gibi kavmin karakterine işaret ederek oymağın veya halkın herhangi bir özelliği ile ilgili olabilecek kuvvetli, kudretli anlamına geliyor olabilir.

Çoğu araştırmacının kabul ettiği üzere, güç, kuvvet anlamına gelen Türk sözcüğünü irdelediğimizde, bir ırkı tanımlayan etnik bir kavram olmayıp, mevcut halkın belirli özelliğini anlatmakta olduğunu görmekteyiz.

İki hece ile yazılan Türük sözcüğü Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında karşımıza 92 kez çıkmaktadır. Tek hece ile yazılan Türk sözcüğü ise yalnızca Tonyukuk Yazıtının birinci taşında, toplam 12 kez geçmektedir. Böylece anılan üç yazıtta toplam 104 kere türk/türük sözcüğü kullanılmıştır. Bütün sözcüklerin her bağlamda ve her yazım biçimiyle tek bir anlama geldiğini ileri sürmek hiçbir gerekçeyle mümkün görünmemektedir. Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında sözcük hiç tek heceyle yazılmamıştır. Bu yazıtlarda sözcük iki temel anlamda kullanılmıştır. Çoğu zaman türk sözcüğü güçlü, kudretli anlamına gelirken türük törüsü, türük tengrisi, türük bodunu gibi örneklerde söz dizimine dayalı bağlama göre kalabalık, halk, cumhur anlamına gelmektedir.

Tonyukuk Yazıtlarının aksine Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki kullanışlar gerek yazım, gerek yapı, gerek anlam gerekse sayı açısından bir uyum ve paralellik

gösterirken Tonyukuk Yazıtlarında durum farklılaşmaktadır. Vezirin yazıtları hakanların yazıtlarından farklı bir yazım ve kullanım çerçevesi çizmektedir. Hatta iki Tonyukuk Yazıtı bile kendi arasında farklılaşmaktadır. İki taş sanki iki ayrı el tarafından iki ayrı zamanda yazılmış gibidir. Taşların yıpranmışlığı ve okunabilirliği de farklıdır. Bu iki yazıttan birincisinde yalnızca türk biçiminde yazım yeğlenmiştir ve tek heceli sözcük metinde 12 kez geçmektedir. İkinci taşta ise sözcük hep türük biçiminde iki heceli olarak yazılmıştır ve dokuz kere kullanılmıştır.

Bütün bu kullanışlar içinde türk sözcüğünün isim tamlamasının tamlayanı olarak geçtiği tek yer Tonyukuk yazıtlarının 1. taşı doğu yüzünde 5. satırıdır. Bu satır gerçekte kırılmıştır ve sonradan metni okuyanlar tarafından metin tamiri yoluyla tamamlanmıştır. Dolayısıyla orijinal şeklinde nasıl olduğunu bilme imkanı yoktur. Metin tamirinin isabetli olduğu kabul edildiğinde, bugün Türk budunu diye okunabilecek ve isim tamlaması biçiminde etnonim sayılacak tek örnek budur. Ne var ki okunamayan bir ibarenin onarılmış biçimini veri olarak alıp onun üzerinde yargılar geliştirmek bilimsel bir tutum olamaz. Özgün metinler yerine Thomsen ve Radloff'un stampa ve rekonstrüksiyonlarının esas alındığı bir Türkoloji düzeyi hala devam etmektedir. Ne yazık ki en güvenilir sayılan okumalarda bile metin tamiri yoluyla tamamen keyfi ibareler eklenmekte ve sonra bu runik ibareler Latin harflerine dönüştürülmekte, ardından bugünkü dile çevrilebilmektedir. Berta'nın çalışmasında bu aslında olmayan ibarelerin ilginç çeşitlemeleri ve okuma önerileri ile çevirileri için dipnotlarda pek çok örnek verilmektedir (Berta, 2010, s.44, 84. dipnot ve s. 65, 280. dipnot).

Türk/Türük sözcüğünün birlikte kullanıldığı kelime gruplarının sınıflandırılması şu şekildedir:

Bilge Kağan Yazıtı

Türük bodun: 17

Türük kagan: 1

Türük begler: 7

Türük bodunug: 5

Türük bilge kagan: 5

Türük amtı bodun begler: 1

Türük kara kamag: 1

Türük törüsin: 1

Türük tenrisi: 1

Türük ıduk yiri: 1

Kül Tigin Yazıtı

Türük bodun:14

Türük kagan: 1

Türük begler: 3

Türük bodunug: 3

Türük bilge kagan: 2

Türük amtı bodun begler: 1

Türük kara kamag: 1

Türük törüsin: 1

Türük tenrisi: 1

Türük ıduk yiri: 1

Türük atın: 1
 Türük oguz begleri: 1
 Kök türük: 1
 Türüküme bodunuma: 2
 Türük bodunun: 1
 Türüküm bodunum: 1
 Türük tenri: 1
 Türük bodunum: 1
 Türük amtı begler: 1

Tonyukuk Yazıtı

1. Taş

Türk bodun: 5
 Türk sir bodun: 2
 Türk kagan: 1
 Türk bodunug: 1
 Türk kaganıg: 1
 Türk kagangaru: 1
 Türk bodunı: 1

Türük atın: 1
 Türük oguz begleri: 1
 Köök türük: 1
 Türükümüz bodunumuz: 1
 Türük bodunun: 1

2. Taş

Türük bodun: 2
 Türük sir bodun: 2
 Türük Bilge Kagan: 2
 Türük sir bodunug: 1
 Türük bilge kaganka: 1
 Türük böğü kaganka: 1

Göktürk Devleti kendi içerisinde pek çok boydan oluşmaktaydı. Başlarda oymak ve boylar halinde yaşayan topluluklar bodun haline gelerek uygarlık yolunda ilerlemişlerdir. Sonuç itibariyle bütün bu boylar aşiret düzeninden devlet hukukuna geçiş yapmışlardır. Göktürkler, içinde pek çok oymak, boy ve budunu barındıran bir politik konfederatif organizasyondur. Günümüzde de dar anlamda ‘Türk’ sözcüğü hâkim ırka ya da etnik kökene işaret etmeyen; eşitliği ve yurttaşlığı içinde barındıran; tarih, kültür, yurt, dil, dilek, devlet birlikteliğini ifade eden ulus/millet kavramına karşılık gelmektedir. Geniş anlamda Türk ise Türk dilli toplumların tümünü dile getiren dil topluluğunun adıdır.

KAYNAKLAR

- Adıyaman, C. (2015). Eski Türkçenin gramer ve sözlükleri. *International Journal of Language Education and Teaching*, Mannheim-Germany. 399-419.
- Aksan, D. (1983). Köktürkçenin söz varlığı üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 515.
- Aksan, D. (2004). Kelimelerin ölümü olayı ve Türk yazı dilindeki örneklerinde Arapça ve Farsça unsurların etkisi üzerine notlar. *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*. İstanbul: Multilingual, 90-99. Aynı yazı ilk defa şurada yayımlanmıştır: Aksan, D. (1969). *Necati Lugal armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 97-108.
- Aksoy, N. (1990). *Rönesans İngiltere'sinde Türkler*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Argunşah, M. ve Yüksekaya, G. S. (2015). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2010). Moğol fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk yazı dili kavramları üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17/1, 29-37.
- Ata, A. (2011). *Orhun Türkçesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Atsız, H. N. (1980). *Türk tarihinde meseleler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aydın, E. (2005a). 1995-2005 yılları arasında Türk runik metinleri üzerine yapılan çalışmalara bir bakış. *İlmi Araştırmalar*, vol. 20, 43-56.
- Aydın, E. (2005b). Cumhuriyet Döneminde Eski Türk yazıtlarıyla ilgili çalışmalar. *Karaman Dil, Kültür ve Sanat Dergisi*, 205-211.
- Aydın, E. (2005c). Kerekülüg begleri. *International Journal of Central Asian Studies*, vol. 10-1, 23-31.
- Aydın, E. (2006a). *Bilge Kagan Yazıtında geçen kök teyen hayvan adı üzerine*. Bilkent Üniversitesi, Büyük Türk Dil Kurultayı Bildirileri, Ankara, 347-356.
- Aydın, E. (2006b). Tonyukuk Yazıtında geçen ek tag üzerine. *Belleten*, LXX, 257, 83-94.
- Aydın, E. (2006c). Eski Türk yazıtlarında benzetme ilgisiyle kurulmuş cümleler üzerine. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21. yıl, 65-72.
- Aydın, E. (2009). Türk runik kaynakçasına Ek 1. *Turkish Studies*, fall 4/8, 553-575.
- Aydın, E. (2010). *Türk runik bibliyografyası*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları.
- Aydın, E. (2012). *Orhon Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Aydın, E. (2013). Okunuşunun 120. yılında Eski Türk yazıtları ve Türk runik bibliyografyasında son durum. *Türk Dili Dergisi*, Ekim, vol.105/742, 76-81.

- Aydın, E. (2013). Uygur Kağanlığı yazıtları ile Yenisey yazıtlarında Türk adının kullanımı üzerine, *Bellekten*, cilt LXXVI, S:278, Nisan 2013, 82-85.
- Aydın, E. ve Güner, G. (2007). Kök Türk harfli metinler ve Kök Türklerle ilgili Türkiye’de yayımlanmış çalışmalar bibliyografyası (Deneme). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, vol. 2007/1, 33-82.
- Badam, A. (2010). Moğolistan’daki runik yazıtlar. *Türkbilig*, 20, 67-81. Bahar 96, 62-74.
- Balcı, M. (2011). *Orhun yazıtları Türkçedeki İlk Çalışmalar*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Barthold, W. Köprülü, M. F. (1977). *İslam medeniyeti tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Barthold, W. (2013). *Orta- Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başdaş, C. (2014). Türkçede üçüncü şahıs iyelik eki ve zamir n’si. *The Journal of Academic Social Science Studies*, winter I, 30, 147-161.
- Baykara, T. (1998). *Türk Adının Anlamı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Baykara, T. (2002). Türklüğün en eski zamanları. *Türkler Ansiklopedisi*, cilt 1, 277-307.
- Bazin, L. (2000). *Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berta, A. (2010). *Sözlerimi Dinleyin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, F. (2014). *Türk imgesi: tuttum aynayı yüzüme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Caferov, T. (2010). *XV.-XVII. yüzyıl Rus edebiyatında Türkler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ceylan, E. Y. (1991). Ana Türkçede kapalı e ünlüsü. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 151-165.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press
- Clauson, S. G. (1976). Tonyukuk Abidesi hakkında bazı notlar. *Türkiyat Mecmuası XVIII*, 141-148.
- Cunbur, M. (1973). Mevlana’nın eserlerinde Türk boyları ve Türk kelimesinin değerlendirilmesi. *Mevlana’nın 700. Ölüm yıldönümü dolayısıyla Uluslar arası Mevlana Semineri*, 15-17 Aralık, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 55-93.
- Çakmak, C. M. (2011). Yavuz Tanyeri, Göktürk yazısı ve Orhun Türkçesi (Ses ve biçim bilgisi, örnek metinler, sözlük). *Turkish Studies*, 169.

- Çavuşoğlu, A. (2007). 'Türk' adı ve Mevlana'daki anlamları. *Mevlana Araştırmaları Dergisi*, 1, 101-119.
- Çelik, Ş. Ü. (Ed.). (2011). *Orhon yazıtlarının bulunuşundan 20 yıl sonra Türklük bilimi ve 21. yüzyıl, 1-2. cilt*, III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara.
- Çelikel, S. (2007). *Orhun kitabelerinin günümüz Türkçesindeki söz varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) EdirneTrakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Demir, N. (2006). *Türkiye'de dil-lehçe-şive-ağız tartışmaları*. Türkiye'de dil tartışmaları. (Der.). Menz, A. ve Schroeder, C. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 119-146.
- Doerfer, G. (1963). *Die türkischen und mongolische Elemente im Neupersischen. Volume I-IV*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Doğan, İ. (1997). Divan-ı Lugat-it Türk'te Kaşgarlı Mahmut'a göre Türk kimdir? *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 255-259.
- Doğan, İ. Aydoğmuş, E. (2013). *Türk'e ad veren Türkler*. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca el kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eckmann, J. (2014). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, B. A. (1995). Wilhelm Radloff ve bengu taşları. *Orhun Atlası*, Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 4-7.
- Ercilasun, B. A. (2011). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, B. A. (2013). Türk ve Türklük kavramları. *Türk Yurdu*, 308, 4-8.
- Ergin, M. (2006). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Göker, C. (1971). *La Turquie dans les Romans et les contes de Voltaire*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gömeç, S. (2011). *Kök Türk tarihi*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Grousset, R. (2006). *Bozkır imparatorluğu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürol, Ü. (1987). *İtalyan edebiyatında Türkler*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Haşim, A. (1986). *Bize göre gurebahane-i lalakan Frankfurt seyahatnamesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Huncan, Ö. S. (2005). Orta Asya'da X-XIII. yüzyıllarda 'Türk' adı üzerine bazı kayıtlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 2, 5-12.

- Kafesoğlu, İ. (1958). “Türkmen adı, manası ve mahiyeti” *Jean Deny armağanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1966). *Tarihte “Türk” Adı*, Reşid Rahmeti Arat İçin, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 306-319.
- Kafesoğlu, İ. (1975). Türkler Maddesi. cilt 12/2, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 142-280.
- Kafesoğlu, İ. (1987). Türk adı. *Belgelerle Türk Tarihi*, Ankara, 34-40.
- Kafesoğlu, İ. (1996). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2002). Tarihte “Türk” adı. H. C. Güzel (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi, cilt 1*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 422-437.
- Karadoğan, A. (2002). Orhun yazıtlarında Türk adının türlü kullanılışları üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 604, 293-297.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayım Dağıtım.
- Kartalcık, V. (2009). Geçmişten günümüze Türk dünyasında alfabe gelişimi. International Burch University, *International symposium on Sustainable development 9-10 June*, Bosna-Hersek, 363-369.
- Kaya, C. (2010). Köktürkçe idi oksuz üzerine. *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 yıl sonra Türklük Bilimi ve 21. yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 463-467.
- Kerimoğlu, C. (2007). Orhun abidelerinde 3. Kişi iyelik ekinden sonra yükleme hali eki kullanıldı mı? *Turkish Studies, summer volume 2/3*, 322-331.
- Koca, S. (2006). *Tarihte Türk, Türklük ve Türk kültürü (Türkiye Cumhuriyetinin tarihi temelleri)*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Yayınları.
- Koca, S. (2013). Tarihte Türk adı. *Türk Yurdu*, 308, 12-16.
- Kula, O. B. (1992). *Alman kültüründe Türk imgesi I*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kula, O. B. (2012). *Batı felsefesinde oryantalizm ve Türk imgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Laypanov, T., K. ve Miziyev, M. İ. (2010). *Türk halklarının kökeni*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Mengi, M. (2003). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Nadelyev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkski Slovar*. Leningra: Akademia Nauk.
- Németh, G. (1927). Der Volksname türk, *Körös Csoma-Archivum, II*, 275-281.

- Nevayi, A. Ş. (1996). *Muhakemetü'l-lugateyn*. (S. Barutçu Özönder, Cev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (1936). *Eski Türk yazıtları*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (2004). *Türk sözünün aslı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2003). Türkçenin ve Türk dillerinin yaşı konusu. *Toplum ve Bilim*, 96 Bahar, 62-74.
- Ölmez, M. (2009, Kasım). Eski Türk yazıtlarının yeni bir yayımı nasıl olmalıdır? *I. Uluslar arası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni*, Afyonkarahisar, 211-220.
- Ölmez, M. (2012). *Moğolistan'daki eski Türk yazıtları*. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Öz, M. (2013). XV. – XVI. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde Türk kavramı. *Türk Yurdu*, 308, 17-22.
- Özçelik, S. (2004). Orhun yazıtlarında geçen ulayu kelimesi ve başlayu ulayu ikilemesi üzerine. *İlmi Araştırmalar*, 18, 71-78.
- Özdemir, H. (2014). III. Teklik kişi iyelik eki +(s)I ve zamir n'si üzerine bir değerlendirme denemesi. *Dil Araştırmaları*, bahar 14, 137-145.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *VIII.–XVI: yüzyıllar arasında Türkçenin sözcük dağarcığı*. Ankara
- Radloff, W. (1893). *Versuch eines wörterbuches der Türk-dialecte*. St. Petersburg.
- Radloff, W. (1976). *Sibirya'dan seçmeler*. (A. Temir, Cev.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rasonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Rasonyi, L. (1983). Tarihte Türklük. *Türk Ansiklopedisi*, cilt 32, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 350-377.
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Roux, J. P. (2013). *Türklerin tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Bayram, S. (1977). Tarihte Türk Adı ne zaman ortaya çıktı? *Milli Kültür*, Cilt I, 5, 48-51.
- Sertkaya, O. F. (1986). Göktürk tarihinin meseleleri: Bilge Tonyukuk'un abidelerinin tarihlendirilmesi üzerine. *Türk dili ve edebiyatı dergisi*, cilt 24, 348-362.
- Sertkaya, O. F. (1995). *Türk adı*. Göktürk Tarihinin Meseleleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 131, 1-4.

- Sertkaya, O. F. (2008). Göktürk (runik) harfli yazıtların envanter, alfabe ve bibliyografya problemleri üzerine. *Dil Araştırmaları Dergisi, Bahar 2*, 7-34.
- Sertkaya, O. F. (2011). Runik metinlerin envanter problemi ve Moğolistan'daki runik yazıtların envanteri nasıl yapılmalı? *Türk Kültürünün Evreleri. Başlangıç ve Yazıtlar Çağı Toplantısı, 12-20 Ağustos 2011*, Ulaan- Baatar, Moğolistan. Şurada yayımlanmıştır: Sertkaya, O. F. (2013). *Makaleler-2*. İstanbul: Çantay Yayınları, 9-46.
- Somuncuoğlu, S. (2010). *Sibirya'dan Anadolu'ya taştaki Türkler*. İstanbul: At-Ok Yayınları.
- Strahlenberg, P. J. (1730). *Das nord und ostliche theil von Europa und Asia*. Stockholm.
- Suiçmez, Y. (2008). Kaşgarlı Mahmud'a göre Türk kimliğinin ortaya çıkışı. *Rize Üniversitesi Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri*, 17-19 Ekim 2008, Rize Üniversitesi Yayınları, Rize. 536-544.
- Şen, S. (2009, Kasım). Orhon yazıtlarında geçen tengri teg tengride bolmuş Türük Bilge Kagan ve tengri teg tengri yaratmış Türük Bilge Kagan ifadelerinin yeni bir yorumu. *I. Uluslar arası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni*, Afyonkarahisar, 251-259.
- Taneri, A. (1983). *Türk kavramının gelişmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Taneri, A. (1987). *Mevlana ve ailesinde Türk milleti ve devleti fikri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tanyeri, Y. (2009). *Göktürk Yazısını öğrenme kılavuzu*. <http://www.bilgi@bilgicik.com>. Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2015, saat 16:22.
- Tanyeri, Y. (2011). *Göktürk Yazısı ve Orhun Türkçesi (Ses ve Biçim Bilgisi, Örnek Metinler, Sözlük)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Taşagül, A. (2012). Türk maddesi. cilt 41, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 467-474.
- Taşagül, A. (2014a). *Gök-Türkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taşagül, A. (2014b). *Kök Tengri'nin çocukları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tekin, T. (1998). *Orhon yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Sanat Kitabevi.
- Tekin, T. (2005). Kök Türkçe bün-tegi üzerine. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12, 205-208.
- Tekin, T. (2006). Eski Türk yazıtlarında yanlış yorumlanan bir kelime üzerine. *Türkoloji Dergisi*, 2, 201-211.

- Tekin, T. (2010). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temir, A. (1991). *Wilhelm Radloff devri hayatı- ilmi kişiliği- eserleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thomsen, V. (2011). *Orhun yazıtları araştırmaları*. (V. Köken, Cev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Togan, A. Z. V. (1981). *Umumi Türk tarihine giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Toker, M. (2013). Köktürkçede yön bildiren kelimeler ve bunların okunuşuna farklı bir bakış. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 1-10.
- User, H. Ş. (2010). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı yazıtları söz varlığı incelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- User, H. Ş. (2015). *Başlangıcından günümüze Türk yazı sistemleri*. Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ünlü, S. (1988). *19. yüzyıl Alman edebiyatında Türkiye ve Türkler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Üstün, M. C. (2010). Türk asıllı Türkologların Orhun yazıtlarını okuma ve yorumlamalarındaki farklılıklar üzerine notlar. *Turkish Studies, Volume 5/2, Spring*, 1384-1404.
- Vasiliyev, D. (1995). Türkoloji’de Radloff devri. *Orhun Atlası*, Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 8-10.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı	Tuba
Soyadı	Tursun
Doğum Yeri ve Tarihi	Balıkesir 22/03/1987
Uyruğu	T. C.
İletişim Adresi ve e-mail Adresi	Menderes Ortaokulu Cizre/Şırnak tubatarsun@gmail.com
Eğitim	
İlköğretim	1993-2001 Balıkesir Karesi İlköğretim Okulu
Ortaöğretim	2001-2005 İzmir Bergama YDL
Yükseköğretim (Lisans)	2005-2009 Pamukkale Üniversitesi
Yükseköğretim (Yüksek Lisans)	Giriş 2012 Pamukkale Üniversitesi
Yabancı Dil	
Yabancı Dil adı Sınavın Adı Sınavın yapıldığı Ay ve Yıl Alınan Puan	İngilizce UDS İlkbahar/2012 66, 250
(Varsa) Mesleki Deneyim	
Giriş 2013	MEB Türkçe Öğretmenliği